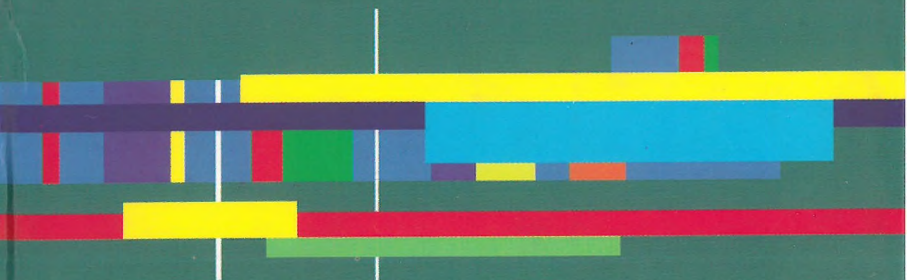

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Συμβολή στον πολιτικό διάλογο
που διεξάγεται
στο γύρισμα του αιώνα

παρατηρητής

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Εκδοτικός οίκος «παρατηρητής»

Γλωσσική επιμέλεια: Χριστίνα Γρίμπα

Μακέτα εξωφύλλου: Πηλείδης Creator S.A.

Φωτοστοιχειοθεσία-εκτύπωση-βιβλιοδεσία: «Παρατηρητής»

Ανώνυμη Εταιρεία Εκδόσεων, Αλ. Σταύρου 15,
τηλ. 927685, 938427, fax. 935922, Θεσσαλονίκη

Κεντρική Διάθεση:

Αθήνα: «Παρατηρητής», Διδότου 39, τηλ. 3600658, 3608527

Θεσσαλονίκη: «Παρατηρητής», Γρηγορίου Ε' 30, τηλ. 310506, 312873

Βιβλιοπωλεία:

«Παρατηρητής», Διδότου 39, τηλ. 3600658, 3608527, Αθήνα

«Παρατηρητής», Π. Πατρών Γερμανού 25, τηλ. 264958, Θεσσαλονίκη

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Συμβολή στον πολιτικό διάλογο
που διεξάγεται στο γύρισμα του αιώνα

παρατηρητής

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1999

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι τομές του συμβατικού χρόνου αποκτούν πολύ συχνά μεγάλο συμβολικό βάρος. Αυτό συμβαίνει και με το γύρισμα του αιώνα, γύρισμα που έχει ήδη αρχίσει. Τα πάντα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς αξιώνουν, αν μη τι άλλο, περισσότερη πρωτοτυπία και μεγαλύτερη αυτογνωσία.

Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο στο πεδίο της πολιτικής, όπου πρέπει να αποδειχθεί ότι διάφορα φαινόμενα εξακολουθούν να είναι ενεργά, ότι τίποτα δεν έχει φθάσει στο τέλος του.

Το γύρισμα του αιώνα αρκεί συνεπώς ως πρόκληση για να διατυπώσει κάποιος τις πολιτικές του απόψεις με έναν συστηματικό αλλά και συνοπτικό τρόπο· να συντάξει ένα κείμενο που περιλαμβάνει την πολιτική του αναφορά, με τις ιστορικές αναγωγές και τις ιδεολογικές συμπαραδηλώσεις που είναι αναγκαίες.

Αυτό επιχειρώ να κάνω με το κείμενο που ακολουθεί. Το πρώτο –και εκτενέστερο– μέρος έχει γραφεί τώρα για το σκοπό αυτό. Το δεύτερο μέρος, που συνοψίζει τη συζήτηση για τη φύση και το ρόλο του ΠΑΣΟΚ, είναι η απομαγνητοφώνηση της εισήγησής μου στη νομαρχιακή συνέλευση του ΠΑΣΟΚ Θεσσαλονίκης το Φεβρουάριο του 1998. Το επίμετρο, τέλος, που συνδέει όλον αυτόν τον προβληματισμό με τη συζήτηση –εγχώρια και διεθνή– για την Κεντροαριστερά, έχει δημοσιευθεί ως άρθρο.

Το γεγονός πως διεξάγεται ένας διάλογος καθ' οδόν προς το 5ο Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ προσδίδει στο εγχείρημά μου και μία άλλη, πολύ πιο πρακτική και συγκεκριμένη, διάσταση. Πιστεύω άλλωστε ότι το Συνέδριο ενός κόμματος, και μάλιστα του κυβερνητικού κόμματος, είναι εξ ορισμού ένα μεγάλο πολιτικό και θεσμικό γεγονός και όχι μία εσωτερική υπόθεση οργανωτικού χαρακτήρα.

Ελπίζω η «πολιτική αναφορά» να βρει επαρκείς αποδέκτες.

Ευάγγελος Βενιζέλος
Ιανουάριος 1999

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

I. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ – Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ.....	15
1. Υπάρχουν περιθώρια άσκησης πολιτικής; – Η βασική ερώτηση.....	15
2. Η ανάγκη «πολιτικοποίησης» της παγκοσμιοποίησης	17
3. Η γνώση του διεθνούς συσχετισμού – Ο οικουμενικός Ελληνισμός και οι περιφερειακές ταυτότητες της Ελλάδας.....	19
4. Η κρίση εθνικής αυτοπεποίθησης – Υπάρχει ένα όραμα για την Ελλάδα του 21ου αιώνα;	23
5. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της «ελληνικής περίπτωσης»	27
6. Η μετάβαση από την Ο.Ν.Ε. σε μία «πλήρη» ευρωπαϊκή πολιτική	34
7. Υπάρχουν περιθώρια άσκησης πολιτικής – Η βασική απάντηση	50
II. Ο ΝΕΟΣ ΑΙΩΝΑΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΑΡΙΣΤΕΡΟΣ;	53
1. Τι σημαίνει σήμερα η διάκριση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς;	53
2. Η σχέση της πολιτικής με άλλες μορφές εξουσίας	55
3. Η νέα κοινωνική διαστρωμάτωση ως πολιτικό πρόβλημα.....	58

4. Πρακτικότητα και πρακτικισμός στη σύγχρονη πολιτική	61
5. Οι πολιτικές στάσεις στη σημερινή εποχή των αποχρώσεων: το καταφύγιο του «μεσαίου» χώρου	64
6. Η ανάγκη υπεράσπισης της πολιτικής και της ιδεολογίας	68
7. Το πρόβλημα της εργασίας και η ανάγκη για μια νέα οικονομία του χρόνου	72
8. Η διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής	76
9. Ο ιδεολογικός και πολιτικός αστερισμός των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων	79
10. Οι δημοκρατικοί και δικαιοκρατικοί θεσμοί μπροστά στις νέες προκλήσεις	81
11. Το κοινωνικό κράτος και οι μηχανισμοί κοινωνικής αλληλεγγύης.....	86
12. Ο ρόλος του φορολογικού συστήματος.....	89
13. Ο στόχος της πλήρους απασχόλησης	92
14. Κράτος και κοινωνία των πολιτών – Προς έναν πολιτικά πρακτικό ουμανισμό	95
15. Τι ορίζει ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα;	97
III. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΣΗΜΕΡΑ – ΤΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ	101

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΑΣΟΚ: ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΕΣΩΣΤΡΕΦΕΙΑ ή ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΡΥΧΩΡΙΑ;	115
1. Η κρίση ταυτότητας της Νέας Δημοκρατίας.....	115

2. Τα όρια της ιδεολογικής και πολιτικής αντοχής του ΠΑΣΟΚ.....	119
3. Η διδυμη ανάγκη για πρωτότυπο πολιτικό λόγο και υπεράσπιση της πολιτικής	121
4. Πολιτικός λόγος και κυβερνητική πρακτική	127
5. Η ανάγκη για πολιτική επανασύνθεση των κυβερνητικών και κομματικών προτάσεων	130
6. Οικονομική πολιτική και κοινωνική συνοχή	132
7. Η εθνική στρατηγική και το πρακτικό νόημα του πατριωτισμού.....	136
 ΕΠΙΜΕΤΡΟ: Η ΚΕΝΤΡΟΑΡΙΣΤΕΡΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ.....	143

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ι. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ –
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

1. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΕΡΙΘΩΡΙΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ; –
Η ΒΑΣΙΚΗ ΕΡΩΤΗΣΗ

Η εικόνα είναι γνωστή: Η πολιτική διέρχεται μια βαθιά κρίση αξιοπιστίας. Ορισμένοι νομίζουν ότι το φαινόμενο είναι μόνον ή κυρίως ελληνικό και ότι το πρόβλημα είναι ηθικής κατά βάση τάξης, που αφορά την προσωπική εντιμότητα και αξιοπιστία των πολιτικών στελεχών.

Το φαινόμενο όμως είναι διεθνές και οφείλεται –σε πολύ μεγάλο βαθμό– στην ίδια τη φύση της σύγχρονης κοινωνίας και οικονομίας. Στην ίδια τη φύση του κράτους, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί σήμερα, στην αυγή της τρίτης χιλιετίας.

Βασική κατά τη γνώμη μου αιτία του φαινομένου αυτού είναι η βαθιά δυσπιστία και αμφιβολία της κοινής γνώμης για το αν υπάρχουν πλέον περιθώρια άσκησης πολιτικής, δηλαδή

λήψης αποφάσεων με πολιτικά κριτήρια, που ανάγονται σε συγκεκριμένες ιδεολογικές προδιαθέσεις και υποστηρίζουν συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα.

Η αμφισβήτηση αυτή αφορά αυτή καθεαυτή την ύπαρξη της πολιτικής και, άρα, τη σημασία όλων των θεσμών και διαδικασιών που συγκροτούν το πεδίο της πολιτικής: το αντιπροσωπευτικό σύστημα, το κοινοβούλιο, τα κόμματα, τα πολιτικά στελέχη.

Οι αιτίες που γεννούν την αμφισβήτηση αυτή είναι κυρίως διεθνείς και δευτερευόντως εγχώριες. Την προέχουσα θέση κατέχουν εδώ:

- ο υψηλός βαθμός παγκοσμιοποίησης της οικονομίας,
- η σημερινή διάρθρωση του συστήματος διεθνών σχέσεων,
- η κατάρρευση του ιδεολογικού και πολιτικού παραδείγματος που τροφοδότησαν για δεκαετίες ολόκληρες ο υπαρκτός σοσιαλισμός και ο διπολισμός,
- η υπέρβαση του κοινωνικού υποδείγματος, του μοντέλου κοινωνικής διαστρωμάτωσης και γενικότερα κοινωνικής οργάνωσης που ήταν το κρατούν κατά την περίοδο του βιομηχανικού τρόπου παραγωγής καθώς και του αντίστοιχου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης.

2. Η ΑΝΑΓΚΗ «ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ» ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας δεν είναι φυσικά νέο φαινόμενο. Κάποτε η παγκοσμιοποίηση είχε τη μορφή της αποικιοκρατίας ή του ιμπεριαλισμού με την κλασική έννοια του όρου. Τώρα έχει τη μορφή μιας ευρείας παγκόσμιας τραπεζικής και χρηματιστηριακής αγοράς, που επιτρέπει την ταχύτατη και χωρίς κανέναν πολιτικό φραγμό διακίνηση κεφαλαίων και αξιών –ανεξάρτητα μάλιστα από το τι συμβαίνει στο επίπεδο της πραγματικής οικονομίας κάθε κράτους. Το σημερινό συνεπώς πρόβλημα δεν είναι η παγκοσμιοποίηση με τη διαμόρφωση αγορών χωρίς σύνορα, αλλά η πλήρης απουσία αντίστοιχων μηχανισμών οριακού πολιτικού ελέγχου, που σε τελευταία ανάλυση είναι αναγκαίοι για να προστατεύσουν το ίδιο το σύστημα. Το αποτέλεσμα είναι η λειτουργία των διεθνών χρηματιστηριακών αγορών να συνιστά κατά βάθος απειλή για τις πραγματικές οικονομίες, το επίπεδο διαβίωσης και ενίοτε την πολιτική σταθερότητα όλων σχεδόν των κρατών.

Τίθεται συνεπώς ένα οξύτατο ζήτημα πολιτικοποίησης της παγκοσμιοποίησης: ένα επιτακτικό αίτημα δημιουργίας μηχανισμών οριακής πολιτικής παρέμβασης, για να διαφυλάσσεται η

ίδια η πραγματική οικονομία, το επίπεδο ανάπτυξης και διαβίωσης και η πολιτική σταθερότητα, όταν η χρηματιστηριακή σφαίρα γίνεται αντικείμενο κερδοσκοπικής υπερεκμετάλλευσης. Το ζήτημα συνεπώς δεν είναι η αποδοχή ή μη μιας υφιστάμενης προ πολλού πραγματικότητας, αλλά η μετακίνηση της προσοχής στο επίπεδο εκείνο στο οποίο μπορούν πράγματι να ληφθούν πρωτοβουλίες και αποφάσεις. Και το επίπεδο αυτό είναι πολιτικό, καθώς εξαρτάται από τη βούληση των κυβερνήσεων, οι οποίες σε τελική ανάλυση έχουν την ευθύνη απέναντι στα εκλογικά τους σώματα, απέναντι στους λαούς του πλανήτη. Εφόσον οι πολίτες δεν πείθονται ή δεν αντιλαμβάνονται ότι υπάρχουν παρόμοιοι πολιτικοί μηχανισμοί και ανάλογες πολιτικές δυνατότητες –σε περιφερειακό ή διεθνές επίπεδο– η κρίση αξιοπιστίας της πολιτικής θα συνεχίζεται και θα εντείνεται, γιατί αμφισβητείται η ίδια η σημασία της.

Βέβαια ο στόχος αυτός φαντάζει μαξιμαλιστικός και ανεδαφικός, όταν συζητείται σε εθνικό επίπεδο και μάλιστα στο επίπεδο μιας μικρής ή μεσαίας χώρας, έστω ευρωπαϊκής. Τα πράγματα όμως είναι διαφορετικά και εφικτά στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως στο επίπεδο των μεγάλων παγκόσμιων οι-

κονομικών παραγόντων, όπως η ομάδα G7, ή του διατλαντικού διαλόγου μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Η.Π.Α.

3. Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥ –

Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αν αληθεύει η θέση ότι ο πατριωτισμός είναι το άθροισμα της συλλογικής αξιοπρέπειας και της συλλογικής ιστορικής μνήμης όπως αυτή προβάλλεται στο μέλλον, τότε θεμελιώδες στοιχείο του πατριωτισμού είναι η ικανότητα κατανόησης των διεθνών και των περιφερειακών συσχετισμών: η ικανότητα κίνησης μέσα σε αυτούς ή –ακόμα καλύτερα– διαμόρφωσής τους. Χωρίς αυτή την ικανότητα μπορεί ίσως να γίνεται μία ιδεολογική χρήση της ιστορίας, αλλά δεν μπορεί να υπάρχει η ιστορική μνήμη που συνάγει συμπεράσματα και στηρίζει μία γεωπολιτική θεώρηση.

Η διαπίστωση αυτή είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για τη χώρα μας, γιατί, σε αντίθεση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ισπανία ή η Μεγάλη Βρετανία, το ελληνικό πρόβλημα ασφάλειας είναι εξωτερικό και εντοπίζεται στην τουρκική απειλή, όπως αυτή εκδηλώνεται κατά

βάση στο Αιγαίο και όπως έχει ήδη πραγματοποιηθεί στην Κύπρο.

Η κατάσταση αυτή επηρεάζει βαθύτατα όλους τους συντελεστές της ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής: από τη διάρθρωση του κρατικού προϋπολογισμού λόγω των αυξημένων αμυντικών δαπανών μέχρι την αντίληψη για την ύπαρξη και τα όρια της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής και της ευρωπαϊκής πολιτικής άμυνας. Και αυτό γιατί η Ελλάδα έχει τη μοναδική εμπειρία να απειλείται από χώρα-μέλος του Ν.Α.Τ.Ο. και υποψήφιο –υποτίθεται– μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αφετηρία αυτή επιτρέπει μία απολύτως ρεαλιστική αντιμετώπιση του ρόλου των Η.Π.Α. σε σχέση με την ευρωπαϊκή ασφάλεια και ιδίως την κατανόηση του γεγονότος πως δεν υπάρχουν δύο συγκρουόμενες ή αποκλίνουσες προσεγγίσεις για την ευρωπαϊκή ασφάλεια, μία ευρωπαϊκή και μία αμερικανική, αλλά τελικώς, όπως διδάσκει η ιστορία και η εμπειρία, μόνον μία: αυτή που επιβάλλεται εν τοις πράγμασι. Αυτό γίνεται ακόμη πιο έντονο μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και τη συνακόλουθη κατάρρευση του διεθνούς διπολισμού, που επηρέαζε μεταπολεμικά τον παγκόσμιο χάρτη στο σύνολό του και όλες σχεδόν τις περιφερειακές συγκρούσεις.

Η ίδια προσέγγιση μας επιτρέπει να χειριστούμε αποτελεσματικότερα τις διάφορες περιφερειακές μας ταυτότητες: τη βαλκανική, τη μεσογειακή και την παραευξείνια, δηλαδή τα νέα περιφερειακά πεδία που διαμορφώθηκαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την κατάλυση του διπολισμού. Αυτό όμως πρέπει να γίνει χωρίς ιδεοληψίες και στερεότυπα, καθώς τίποτα δεν είναι ούτε αυτονόητο ούτε αυτόματο.

Πρώτον, κανείς δεν χρειάζεται πλέον τη μεσολάβηση κανενός, καθώς όλοι εφάπτονται με όλους. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για μία μακροπρόθεσμη και υπεύθυνη βαλκανική πολιτική. Και δεύτερον, κάθε περιφερειακή ταυτότητα είναι και ένα πλεονέκτημα τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό σημαίνει ότι ο βαλκανικός κατά βάση χαρακτήρας της χώρας δεν μειώνει, αλλά εξειδικεύει και, άρα, ενισχύει την ευρωπαϊκή της ταυτότητα. Από την άλλη πλευρά είναι προφανές ότι ο μεσογειακός χαρακτήρας της χώρας και οι παραευξείνιες διασυνδέσεις της –ιστορικές και σημερινές– είναι περισσότερο ρηματικές και λιγότερο πρακτικές προσεγγίσεις των δυνατοτήτων μας στις περιοχές αυτές. Χρειάζεται συνεπώς μεγαλύτερη επιμονή, μεγαλύτερη συστηματικότητα και κυρίως μεγαλύτερη αίσθηση οικειότητας με τους χώ-

ρους αυτούς, προκειμένου να συγκροτηθεί και να εδραιωθεί μία μεσογειακή και μία παραευξείνια στρατηγική –χωρίς αυτό να υποτιμά σημαντικά βήματα που έχουν ήδη γίνει.

Το μέγιστο όμως πλεονέκτημα είναι αυτός ο ίδιος ο Ελληνισμός και οι εξακτινώσεις του. Ο απόδημος ή μάλλον ο οικουμενικός Ελληνισμός είναι κάτι πολύ περισσότερο από μία εθνική κοινότητα γεωγραφικά διάσπαρτη. Είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα κοινό συνειδησιακό πλαίσιο, άλλοτε σκληρότερο και άλλοτε χαλαρότερο, που σχεδόν διπλασιάζει τα πληθυσμιακά μεγέθη του Ελληνισμού σε σχέση με αυτό της Ελλάδας. Είναι κάτι πολύ περισσότερο από το νόστο και τις κάθε είδους σχέσεις με την πατρίδα.

Ο οικουμενικός Ελληνισμός είναι επίσης κάτι πολύ μεγαλύτερο από την κοινή οργανωτική του διάρθρωση. Το βασικό του πλεονέκτημα είναι η φυσική του λειτουργία ως δικτύου ή μάλλον ως συστήματος πολλαπλών και επάλληλων δικτύων, που συνδέουν οργανώσεις, κοινότητες, επιχειρηματίες, πολιτικούς, δημοσιογράφους, επιστήμονες και φοιτητές, καλλιτέχνες, συγγραφείς, ανθρώπους με μικρότερη ή μεγαλύτερη επιρροή, επώνυμους και ανώνυμους πρώτης ή τρίτης και τέταρτης ακόμη γενιάς, άψογους χρή-

στες της ελληνικής γλώσσας και άλλους απολύτως αποκομμένους από αυτήν κ.ο.κ.

Όλος αυτός ο πολύμορφος, διάχυτος ανθρωπίνος πλούτος είναι ένα τεράστιο συγκριτικό πλεονέκτημα, οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό, που υπερβαίνει τα όρια οποιασδήποτε συγκυριακής ανάγκης. Η διαρκής ανακάλυψη του δικτύου αυτού και η συνεχής διεύρυνση των ορίων του είναι ένα από τα πιο ζωτικά πολιτικά ζητήματα για τον τόπο και τις κάθε είδους αναφορές του: πολιτικές, ιδεολογικές, ιστορικές, θρησκευτικές, οικονομικές, πολιτιστικές.

Το ζητούμενο συνεπώς δεν είναι μία οργανωτικού τύπου προσέγγιση του απόδημου Ελληνισμού –αυτό είναι όρος αναγκαίος, εφόσον σέβεται την πολυμορφία και τις ευαισθησίες των αποδήμων, αλλά όχι επαρκής. Το ζητούμενο είναι η καλλιέργεια μιας στέρεης συνείδησης συμμετοχής σε αυτό το οικουμενικό δίκτυο.

4. Η ΚΡΙΣΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΘΗΣΗΣ –

ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΝΑ ΟΡΑΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ;

Όλα τα φαινόμενα που εξετάζουμε εδώ αποκτούν στη χώρα μας μία πρόσθετη –επιβαρυντική– διάσταση, καθώς αυτό που επιδεικνύεται από όλες σχεδόν τις πλευρές είναι μία αδικαιολό-

γητη και βαθιά κρίση εθνικής αυτοπεποίθησης.

Δεν χρειάζεται να αναφερθεί κανείς στους ιστορικούς και κοινωνικούς λόγους που παράγουν –από τη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα– το φαινόμενο αυτό. Σίγουρα ο τρόπος με τον οποίο γεννήθηκε το νέο ελληνικό κράτος και το γεγονός ότι αυτό προηγείται ουσιαστικά της κοινωνίας και της οικονομίας παίζουν καθοριστικό ρόλο στο βάθος της συλλογικής εθνικής συνείδησης.

Εξίσου σημαντικός παράγων είναι το βάρος της ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς και η πίεση που αυτό ασκεί στη νέα και ιδίως στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Στο υπόστρωμα αυτό προστίθεται μία σειρά από παράγοντες, όπως η μετεμφυλιακή καμπύλη της ελληνικής κοινωνίας και του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης, ο υψηλός αριθμός Ελλήνων μεταναστών που αναζήτησαν αλλού μια καλύτερη τύχη σε παλιότερες εποχές, η γεωγραφική απόσταση από τη δυτική και βόρεια Ευρώπη.

Ακόμη και τα ιδιαίτερα στοιχεία της εθνικής μας ταυτότητας λειτουργούν ταυτόχρονα στη συλλογική συνείδηση ως πλεονεκτήματα και ως μειονεκτήματα. Αυτό ισχύει για παράδειγμα και με την Ορθοδοξία και με τη βαλκανικότητα. Και

τα δύο είναι θεμελιώδη στοιχεία της εθνικής ιδιοσυστάσιας και σημαντικά πλεονεκτήματα, καθώς συγκροτούν έναν ολόκληρο χώρο αναφοράς του Ελληνισμού, που υπερβαίνει κατά πολύ τα εθνικά σύνορα. Είναι όμως ταυτόχρονα –κατά την αντίληψη ορισμένων– και αποκλίσεις από τον ευρωπαϊκό κανόνα.

Όλα αυτά προκαλούν και συντηρούν την κρίση εθνικής αυτοπεποίθησης, που εκδηλώνεται ως αδυναμία αξιολόγησης των συγκριτικών στοιχείων και ιδίως της πραγματικής θέσης της χώρας μέσα στον σύγχρονο κόσμο, ως υπερεκτίμηση των μειονεκτημάτων και των προβλημάτων και ως υποτίμηση των πλεονεκτημάτων και των επιτευγμάτων της χώρας. Στην κρατούσα ακόμα και σήμερα κοινωνική αντίληψη, η Ελλάδα είναι μία υπανάπτυκτη χώρα, πολύ μακριά από το δυτικό αναπτυξιακό πρότυπο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τους θεσμούς, τη δημόσια διοίκηση, την καθημερινή λειτουργία των πόλεων, το επίπεδο διαβίωσης κ.ο.κ.

Το μείζον ίσως πολιτικό πρόβλημα της χώρας είναι αυτό: η αδυναμία να τοποθετήσει τον εαυτό της στις σωστές του διαστάσεις, καθώς ιδεοληπτικά παλινδρομεί ανάμεσα αφενός μεν στις υπερβολές για το ιστορικό παρελθόν και τις αρετές της φυλής, αφετέρου δε στις υπερ-

βολές για τις αδυναμίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα.

Η χώρα απωθεί τον δημιουργικό και αισιόδοξο εαυτό της. Και αυτό είναι το κρισιμότερο ιδεολογικό και, άρα, πολιτικό ζήτημα, γιατί συσκοτίζει τα δεδομένα που συνθέτουν το πραγματικό πρόσωπο της Ελλάδας στην αυγή του 21ου αιώνα.

Η Ελλάδα του 21ου αιώνα δικαιούται και μπορεί να έχει όραμα. Να προβάλει στο άμεσο μέλλον το σύγχρονο, ευρωπαϊκό, ιστορικό και πολιτιστικό σύνθετο και πλούσιο πρόσωπό της, τα αναπτυξιακά της πλεονεκτήματα.

Η Ελλάδα του 21ου αιώνα μπορεί να είναι μία χώρα με ολοκληρωμένες υποδομές και έξυπνες εξειδικεύσεις μέσα στον παγκόσμιο καταμερισμό (δίκτυα μεταφορών, ενέργειας και επικοινωνιών, βιώσιμα αστικά κέντρα, οικολογική ευαισθησία, αναπεπταμένα τουριστικά και πολιτιστικά πλεονεκτήματα, πληροφοριακή επάρκεια, σύγχρονο σύστημα εκπαίδευσης και κατάρτισης, αναδιαρθρωμένο αγροτικό τομέα, εξελιγμένες τραπεζικές, χρηματοπιστωτικές, ασφαλιστικές και άλλες συναφείς υπηρεσίες, επιλεγμένους βιομηχανικούς κλάδους κ.ο.κ.).

Η Ελλάδα του 21ου αιώνα μπορεί να είναι μία χώρα με έντονη διεθνή και περιφερειακή

δραστηριότητα, μία χώρα ασφαλής, παράγων σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή και ενεργό μέλος όλων των διεθνών οργανισμών.

Η Ελλάδα του 21ου αιώνα μπορεί να είναι, πέραν όλων αυτών, μία χώρα με αίσθηση της ταυτότητάς της. Μία αίσθηση που της επιτρέπει να είναι ανοικτή χωρίς πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά συμπλέγματα άλλοτε αδικαιολόγητης κατωτερότητας και άλλοτε «ένοχης» ανωτερότητας.

Η χώρα πρέπει να πάψει να παλινδρομεί ανάμεσα αφενός μεν στην αίσθηση της «φτωχής ψωροκώσταινας», της μόνιμα καταδικασμένης να βρίσκεται σε απόσταση και διαφορά φάσης από το πλήρες βιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης, αφετέρου δε στην αίσθηση του «περιούσιου λαού», που έχει κάποιο ειδικό ιστορικό προνόμιο. Όλοι οφείλουμε να επιμένουμε στη διάκριση μεταξύ προνομίου και πλεονεκτήματος. Το πρώτο δεν το αναγνωρίζει κανείς, ενώ το δεύτερο οφείλουμε να το αποδείξουμε και να το αξιοποιήσουμε σε όλα τα δυνατά πεδία.

5. ΤΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ «ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ»

Οποιαδήποτε συζήτηση για την ελληνική περί-

ρίπτωση πρέπει να θέτει ως αφετηρία της τα βασικά χαρακτηριστικά και ιδίως τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας. Πολύ συχνά όμως παρεισφρύουν και εδώ ιδεοληπτικού χαρακτήρα αντιστάσεις και αδράνειες, που οδηγούν στην αναπαραγωγή στερεοτύπων.

Στον πυρήνα αυτού του φαινομένου βρίσκεται κατά τη γνώμη μου η σχέση της ελληνικής οικονομίας με το βιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης. Η ελληνική υστέρηση σε σχέση με το συμβατικό πρότυπο ανάπτυξης που κυριαρχεί στις χώρες της δυτικής και ιδίως της βόρειας Ευρώπης έχει εμπεδώσει την πεποίθηση ότι υπάρχουν ορισμένες καθοριστικές και μόνιμες μειονεξίες της ελληνικής παραγωγικής δομής: η υπερβολική έκταση του πρωτογενούς τομέα, που συγκεντρώνει το 20% του ενεργού πληθυσμού, το υψηλό ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων, η μικρή παρουσία της βαριάς βιομηχανίας είναι τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Τώρα όμως τα κριτήρια έχουν σε σημαντικό βαθμό διαφοροποιηθεί. Η γραμμική αντίληψη για την ανάπτυξη, που προϋποθέτει οπωσδήποτε τη διέλευση από το βιομηχανικό πρότυπο ανάπτυξης, δεν σημαίνει πια τίποτα. Η μετάβαση από τη βιομηχανική στη μεταβιομηχανική κοινωνία σημαίνει και τη μετακίνηση σε ένα άλλο αναπτυξιακό «παράδειγμα».

Αρκεί να αναλογισθεί κανείς τι θα σήμαινε για το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα ένα μικρότερο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού ή αυτοαπασχολούμενων. Ο εκτεταμένος πρωτογενής τομέας και η αυτοαπασχόληση είναι δύο συντελεστές πολύ σημαντικοί για τη συνολική απασχόληση μέσα σε συνθήκες που θέτουν σε αμφισβήτηση τη βιωσιμότητα πολλών βιομηχανικών επιχειρήσεων. Αν είχαμε μικρότερο αγροτικό τομέα ή μικρότερο αριθμό αυτοαπασχολούμενων, τότε θα είχαμε πολύ υψηλότερα ποσοστά ανεργίας.

Αντί συνεπώς να θεωρούμε μειονεξίες αυτά τα χαρακτηριστικά της ελληνικής παραγωγικής δομής, πρέπει να δούμε πώς θα τα αξιοποιήσουμε ως συγκριτικά πλεονεκτήματα μέσα στο πλαίσιο μιας άλλης αντίληψης για την ανάπτυξη.

Το ζητούμενο, για παράδειγμα, δεν μπορεί να είναι η σχηματική μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα, αλλά η διαμόρφωση των προϋποθέσεων για τη διατήρηση της απασχόλησής τους σε αυτόν. Αυτό σημαίνει, βέβαια, αναδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής, νέες καλλιέργειες, νέες μορφές ορθολογικής οργάνωσης της παραγωγής και της εμπορίας, εμμονή στην ποιότητα, επώνυμα προϊόντα, άρτια τυποποίηση, ανάπτυξη των αγορών, οικολογικές καλλιέργειες. Σημαίνει ακόμη

ευέλικτες επιχειρήσεις επεξεργασίας και τυποποίησης.

Κατά την ίδια λογική το ζητούμενο δεν μπορεί να είναι η μείωση του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων, αλλά η διευκόλυνση της ένταξής τους στο νέο περιβάλλον με υψηλό βαθμό εξειδίκευσης και ευελιξίας, που θα τους επιτρέπουν να κάνουν οικονομίες κλίμακας ή να οργανώνουν συμπράξεις, όταν και όπου αυτό χρειάζεται.

Το κρισιμότερο όμως ζήτημα είναι η αίσθηση των προτεραιοτήτων που πρέπει να έχει κάθε οικονομία –προτεραιοτήτων ως προς τις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις, ως προς τη σχετική σημασία των τομέων στους οποίους δίνεται έμφαση κ.λπ.

Στην Ελλάδα, παρά τη συζήτηση που διεξάγεται χρόνια τώρα για τον τουρισμό και τον πολιτισμό ως συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, παρά τις επίμονες αναφορές στην προστασία του περιβάλλοντος και την οικολογική ευαισθησία, παρά τις ενδιαφέρουσες αλλά μεμονωμένες προσπάθειες γύρω από τον αγροτουρισμό και τις εναλλακτικές καλλιέργειες, παρά το θαυμασμό μας απέναντι στις δυνατότητες της κοινωνίας της πληροφορίας και της ψηφιακής εποχής, παρά την έντονη εντύπωση που προκαλεί η δημιουργία τόσων νέων θέσεων

εργασίας στον τομέα της ενημέρωσης μετά την ίδρυση των μη κρατικών ραδιοτηλεοπτικών σταθμών ή στον τομέα των τηλεπικοινωνιών μετά την εισαγωγή της κινητής τηλεφωνίας, όλα αυτά δεν έχουν διαμορφώσει μια άλλη κοινωνική και πολιτική αντίληψη για την ανάπτυξη της χώρας. Δεν έχουν διαμορφώσει ένα άλλο μοντέλο ανάπτυξης με τις δικές του προτεραιότητες και τις δικές του νέες συνάφειες.

Εκ των πραγμάτων, βέβαια, η προσοχή μας εξακολουθεί να είναι και πρέπει να είναι στραμμένη στην ολοκλήρωση των βασικών υποδομών που εντάχθηκαν στο Α' και ιδίως στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Εκτός όμως από τα έργα βασικής υποδομής (οδοποιία, εκσυγχρονισμός του σιδηροδρομικού δικτύου, μέσα σταθερής τροχιάς στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, νέο αεροδρόμιο Αθηνών κ.λπ.), υπήρχαν και υπάρχουν περιθώρια ώστε στα Κοινοτικά Πλάισια Στήριξης να εκδηλώνεται μία άλλη αντίληψη για την ανάπτυξη, με έμφαση σε τομείς που είναι συγκριτικά πλεονεκτικοί και επιτρέπουν την προσδοκία δημιουργίας σοβαρού αριθμού νέων θέσεων εργασίας.

Αυτό σημαίνει βεβαίως ότι τομείς όπως ο πολιτισμός, ο τουρισμός, οι επικοινωνίες, τα εγχειοβελτιωτικά έργα ήπιας μορφής που συνδέο-

νται με οικολογικές καλλιέργειες επώνυμων αγροτικών προϊόντων, η βιομηχανία τροφίμων και ποτών κ.λπ. πρέπει να έχουν πολύ μεγαλύτερο ποσοστό στα σχετικά προγράμματα. Κατά την ίδια λογική, τομείς στους οποίους διατίθενται σημαντικοί πόροι, όπως το ανθρώπινο δυναμικό και ιδίως η κατάρτιση, πρέπει να συνδέονται με πιο στενό και ορθολογικό τρόπο με τις προτεραιότητες αυτού του μοντέλου ανάπτυξης.

Άλλωστε, η μεγαλύτερη και ταχύτερη αύξηση των επενδύσεων και του Α.Ε.Π. δεν θα αρκούσε από μόνη της για την αύξηση των θέσεων εργασίας κατά τρόπο ορθολογικό με μακροπρόθεσμη προοπτική. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται σε κάθε περίπτωση ένα σύστημα προγνώσεων και ενεργειών που συνδέει τα πάντα με το εκπαιδευτικό σύστημα καθώς και με την αρχική και τη συνεχιζόμενη κατάρτιση.

Φτάνουμε συνεπώς σε ένα εξαιρετικά παράδοξο και ενδιαφέρον συμπέρασμα: στο συμπέρασμα πως οι υστερήσεις της ελληνικής οικονομίας της προσδίδουν τώρα πια ευελιξίες και δυνατότητες υπέρβασης φάσεων που δεν διαθέτουν άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες με πιο βαριές και σταθερές δομές και μεγαλύτερο παραγωγικό βάθος.

Η δορυφορική ψηφιακή τηλεόραση που με-

ταδίδεται με συμπίεση του σήματος, έτσι ώστε να αυξάνεται η χωρητικότητα των συχνοτήτων και να πολλαπλασιάζεται ο αριθμός των μεταδιδόμενων προγραμμάτων, είναι μία χαρακτηριστική περίπτωση υπέρβασης προηγούμενων τεχνολογικών φάσεων. Για παράδειγμα, παρά την υψηλή «ψηφιακοποίηση» του σταθερού δημόσιου τηλεπικοινωνιακού δικτύου, τώρα οι δορυφορικές επικοινωνίες υπερκαλύπτουν όχι μόνο το χώρο της ραδιοτηλεόρασης αλλά και των τηλεπικοινωνιών, πέρα από τις δυνατότητες ενός σταθερού δικτύου, όσο εξελιγμένο κι αν είναι αυτό. Στο πεδίο της ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης ειδικότερα, η δορυφορική ψηφιακή μετάδοση οργανώνεται στη χώρα μας χωρίς να διέλθουμε από τη φάση της ψηφιακής τηλεόρασης με συμπίεση του σήματος αλλά μέσω επίγειων συχνοτήτων και βεβαίως από τη φάση της καλωδιακής τηλεόρασης.

Υπάρχει συνεπώς μία ρεαλιστική αλλά και αισιόδοξη ταυτόχρονα προσέγγιση της ελληνικής πραγματικότητας: αυτή που βλέπει ότι, χωρίς να υπολογίζονται καν τα δεδομένα της παραοικονομίας, η Ελλάδα βρίσκεται στη 19η θέση παγκοσμίως με βάση τους δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης, μπροστά από άλλες χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται δε για την κα-

τάταξη που έχει ως κριτήριό της τη συνολική ποιότητα της ζωής σε μία χώρα και όχι μόνο στενούς δημοσιονομικούς ή έστω μακροοικονομικούς δείκτες.

Κατά την ίδια λογική δεν πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι ο μέσος όρος ζωής, για άνδρες και γυναίκες, είναι στην Ελλάδα υψηλότερος από ό,τι σε πολλές άλλες χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως π.χ. στη Γερμανία. Και φυσικά δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι παγκοσμίως η 30ή σε όγκο οικονομία σε απόλυτα μεγέθη, παρότι ο πληθυσμός της δεν ξεπερνά τα 10 εκατομμύρια.

Όλα αυτά δεν σημαίνουν βέβαια ότι η ελληνική οικονομία δεν έχει διαρθρωτικά και λειτουργικά προβλήματα τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Τα προβλήματα όμως αυτά τίθενται σε σύγκριση με τις οικονομίες των Ευρωπαίων εταίρων μας και των πιο πλούσιων και αναπτυγμένων χωρών του κόσμου και όχι σε σύγκριση, για παράδειγμα, με τις οικονομίες των άλλων χωρών της ευρύτερης περιοχής.

6. Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ Ο.Ν.Ε.

ΣΕ ΜΙΑ «ΠΛΗΡΗ» ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Το ζήτημα της συμμετοχής της Ελλάδας στην

Ευρωπαϊκή Ένωση και στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν τέθηκε ποτέ με αμιγώς οικονομικούς όρους. Η ένταξη στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα αμέσως μετά τη μεταπολίτευση είχε πρόδηλα και δεδηλωμένα πολιτικά κίνητρα σχετικά με τη σταθερότητα και το κύρος των δημοκρατικών και δικαιοκρατικών θεσμών στη μεταδικτατορική Ελλάδα. Με την ίδια λογική αντιμετωπίστηκαν στη συνέχεια όλες οι μεγάλες τομές στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: και η διεύρυνση από τα 10 στα 12 μέλη και η Ενιαία Πράξη και η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η διεύρυνση από τους 12 στους 15 και η συνθήκη του Άμστερνταμ. Για την Ελλάδα σε όλες αυτές τις τομές της πορείας προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση κυριαρχούσε τελικά ένα πολιτικού χαρακτήρα κριτήριο.

Άλλωστε η Ευρωπαϊκή Ένωση από την αρχή ήταν και είναι πάντοτε μία διαρκής πολιτική διαπραγμάτευση: ένα πεδίο συσχετισμών, διαβουλεύσεων, ζυμώσεων και τελικά πολιτικών αποφάσεων, όπου τίποτα δεν λειτουργεί χαριστικά. Όλα έχουν έναν ανταποδοτικό κατά βάθος χαρακτήρα. Κάθε μονάδα κοινοτικής συμμετοχής επενδύεται, αν μη τι άλλο, στις υποδομές που είναι αναγκαίες για τη διαμόρφωση και τη λειτουργία της ενιαίας αγοράς και άρα συνδέε-

ται όχι μόνο με τις ανάγκες των ληπτών αλλά και με τις απώτερες δυνατότητες και προοπτικές των πληρωτών. Είναι μάλιστα προφανές ότι ο κοινοτικός προϋπολογισμός, συμπεριλαμβανομένων και των διαρθρωτικών ταμείων, λόγω του χαμηλού ύψους των ιδίων πόρων δεν λειτουργεί αυτομάτως ως μηχανισμός αναδιανομής σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης τώρα, τα Ολοκληρωμένα Μεσογειακά Προγράμματα πιο παλιά, η λειτουργία των διαρθρωτικών ταμείων και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και όλες οι συναφείς διαδικασίες και δυνατότητες λειτουργούν ανταποδοτικά αφενός μεν σε ένα πρωτοβάθμιο και απλό επίπεδο με την ανάληψη συγχρηματοδοτούμενων έργων και από επιχειρήσεις κρατών-μελών που λειτουργούν ως δότες, αφετέρου δε σε ένα δευτεροβάθμιο και έμμεσο επίπεδο μέσα από την ενιαία αγορά και την εμπορική διείσδυση. Αρκεί να θυμηθούμε ότι ο βαθμός εμπορικής διείσδυσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα το 1981 ήταν περίπου 30%, ενώ τώρα υπερβαίνει το 80%.

Το ίδιο γενικό πλαίσιο ισχύει και ως προς τη συμμετοχή της χώρας μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση μέσα από τα κριτήρια και τους δείκτες της Συνθήκης του Μάαστριχτ και των πρωτοκόλλων της.

Τα κριτήρια αυτά στην περίπτωση της χώρας μας είναι προφανές ότι έχουν σχηματικό χαρακτήρα. Γίνονται αντιληπτά μόνον αν συνδυαστούν με τους μέσους όρους των επιδόσεων των ευρωπαϊκών οικονομιών την περίοδο 1990-1992, κατά την οποία ήταν υπό διαπραγμάτευση η Συνθήκη του Μάαστριχτ, και βεβαίως με τους αντίστοιχους δείκτες της αμερικανικής (και δευτερευόντως της ιαπωνικής) οικονομίας.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στη διαδικασία αυτή, συμμετοχή που δείχνει τις δυνατότητες, την προσαρμοστικότητα και την ευελιξία της ελληνικής οικονομίας, οφείλεται σε μία απλή αλλά κρίσιμη πολιτική διαπίστωση: Δεν είναι δυνατόν η Ελλάδα να θέλει να καθιστά την Ευρωπαϊκή Ένωση σημαντικό forum της εξωτερικής της πολιτικής, να επιζητά την έναρξη και την επιτάχυνση των διαπραγματεύσεων για την ένταξη της Κύπρου, να προβάλλει τις αντιρρήσεις της για την απελευθέρωση του χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου και τη μεταβίβαση κοινοτικών πόρων στην Τουρκία και ταυτοχρόνως να βρίσκεται εκτός του πυρήνα της Ο.Ν.Ε.

Αυτό σημαίνει ότι η ένταξη στην Ο.Ν.Ε. δεν μπορεί να γίνει ως πράξη πολιτικής παραχώρησης των εταίρων προς την Ελλάδα, αλλά ως πράξη πολιτικής ενίσχυσης της Ελλάδας σε σχέση με τους εταίρους της.

Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι –εις πείσμα όσων γενικολογώντας ισχυρίζονται το αντίθετο– η πορεία προς την Ο.Ν.Ε. δεν έθιξε στην Ελλάδα τις εγγυήσεις και τους μηχανισμούς του κοινωνικού κράτους. Και μόνον η εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών, ιδίως των δημόσιων δαπανών στους τομείς που συγκροτούν το κράτος πρόνοιας, βεβαιώνει του λόγου το ασφαλές. Όχι μόνον δεν υπήρξε μείωση, αλλά αντιθέτως υπήρξε αύξηση κρίσιμων κονδυλίων. Η διαφύλαξη της ισορροπίας ανάμεσα στη συμμετοχή στην Ο.Ν.Ε. και στη διατήρηση των εγγυήσεων της κοινωνικής αλληλεγγύης είναι άλλωστε το σταυρικό ερώτημα όλων των σοσιαλιστικών κυβερνήσεων στην Ευρώπη.

Το ζήτημα όμως είναι να εγγραφεται η ένταξη στην Ο.Ν.Ε. σε έναν ορατό και σαφή συνολικό σχεδιασμό για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας και της χώρας γενικότερα. Πρέπει λοιπόν μέσα σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο ως προς τη συμμετοχή μας στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, που ήταν πάντα το βασικό πλαίσιο αναφοράς της χώρας συνολικά και όχι του ενός ή του άλλου κόμματος, να απαντήσουμε σε ένα στερεότυπο, το οποίο έχει κατασταλάξει στη συνείδηση πολλών πολιτών: στο στερεότυπο ότι η Οικονομική και Νομισματική Ένωση είναι μία υπό-

θεση του χρηματιστηριακού κεφαλαίου, των τραπεζών, των επιχειρήσεων, μία υπόθεση που αφορά αριθμούς, που αφορά εκείνους οι οποίοι σχετίζονται με την κίνηση των βραχυπρόθεσμων κεφαλαίων, με το εύκολο κέρδος, με τη σπέκουλα. Πάντως, κατά την άποψη αυτή, η υπόθεση της Ο.Ν.Ε. δεν αφορά την πλατιά κοινή γνώμη, δεν αφορά τους ευρωπαϊκούς λαούς, δεν αφορά τις ευρωπαϊκές κοινωνίες.

Όπως κάθε μεγάλος στόχος, όπως κάθε μεγάλη στρατηγική επιλογή, έτσι και η Οικονομική και Νομισματική Ένωση, το μέλλον της Ευρώπης γενικότερα, τόσο το οικονομικό όσο κυρίως το πολιτικό, μπορεί να αντιμετωπιστεί και υπό τη μία και υπό την άλλη εκδοχή, γιατί είναι ένα πεδίο πάνω στο οποίο συγκρούονται κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα, πολιτικές ιδεολογίες, απόψεις. Η Ο.Ν.Ε. μπορεί να είναι και το ένα και το άλλο, η δε ιστορική τελική απάντηση θα κριθεί με βάση το συσχετισμό δυνάμεων που θα διαμορφωθεί. Από εμάς εξαρτάται αν θα έχουμε μία ενεργό συμμετοχή με πρωτοβουλίες και με συνείδηση της διακύμανσης του συσχετισμού αυτού ή αν θα παρακολουθούμε απλώς τα πράγματα.

Από εμάς τελικά εξαρτάται –και εδώ σε εθνικό επίπεδο– αν θα αντιμετωπίσουμε την Ο.Ν.Ε.

ως μια μεγάλη λαϊκή υπόθεση, ως μια υπόθεση που ενδιαφέρει τα πλατιά λαϊκά στρώματα, το συντελεστή που λέγεται «εργασία» και όχι μόνο το συντελεστή που λέγεται «κεφάλαιο». Πρέπει άλλωστε εδώ εν παρενθέσει να θυμηθούμε ότι σε όλα τα προγράμματα σταθεροποίησης που εφαρμόζονται τα τελευταία χρόνια και τώρα κατά την εφαρμογή του προγράμματος σύγκλισης, ο συντελεστής «εργασία» έχει σε πολύ μεγάλο βαθμό συμμορφωθεί, έχει συνεισφέρει το μερίδιό του. Χρειάζεται συνεπώς να δούμε ποια είναι η προοπτική της Ο.Ν.Ε. ως λαϊκής υπόθεσης και να εξηγήσουμε γιατί η Ο.Ν.Ε. είναι –μπορεί να είναι χάρη στους χειρισμούς, τις αποφάσεις μας και την ιδεολογική και κοινωνική μας ευαισθησία– μια υπόθεση που εκφράζει το γενικό συμφέρον από μια προσδευτική οπτική γωνία.

Έχει ήδη ειπωθεί κατά κόρον ότι μετά την επιτυχία μας στα δύο από τα τέσσερα μεγάλα ονομαστικά μέτωπα της Ο.Ν.Ε., στα δύο από τα τέσσερα κριτήρια, σε αυτό της πτωτικής τάσης του δημοσίου χρέους και σε αυτό του περιορισμού του δημοσιονομικού ελλείμματος, είναι ανοικτό το μέτωπο του πληθωρισμού και των επιτοκίων. Αλλά είναι επίσης προφανές ότι η πτώση του πληθωρισμού και τελικά η πτώση των επιτοκίων οδηγεί σε απελευθέρωση πολύ

σημαντικών πόρων, που τώρα διατίθενται για την εξαιρετικά επώδυνη εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους. Διαμορφώνεται έτσι αυτόματα, μέσα από τη λογική των αριθμών, που είναι όμως, από ένα σημείο και μετά, και λογική των πραγματικών καταστάσεων, ένα πολύ σημαντικό πακέτο δημοσιονομικών πόρων, που εκ των πραγμάτων μεταφέρονται –και αυτό πια γίνεται πραγματικότητα, δεν είναι ένας θεωρητικός, αόριστος και μακροπρόθεσμος στόχος– σε άλλους τομείς: στην πρόνοια, την εκπαίδευση, τον πολιτισμό κ.λπ.

Η Ο.Ν.Ε. ως «λαϊκή υπόθεση» έχει πολύ μεγάλη σημασία, αν σκεφτούμε ότι η Ελλάδα, κάνοντας τη θεμελιώδη επιλογή να μην επιδιώξει τη συμμετοχή της στην Ο.Ν.Ε. με το πρώτο κύμα χωρών, αλλά με το δεύτερο, σχεδίασε και εφαρμόζει την πιο ήπια από όλες τις πολιτικές σύγκλισης και τελικά ένταξης στην Ο.Ν.Ε. που έχουν εφαρμοστεί στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και η επιλογή αυτή είναι συνειδητή και συνδέεται με την απόφασή μας όχι μόνο να διαφυλάξουμε, αλλά και να ενισχύσουμε τις εγγυήσεις, τις δομές και τις λειτουργίες του κοινωνικού κράτους.

Το πιο απλό επιχείρημα είναι αυτό που ήδη σημειώσαμε για τη θέση που έχουν οι κοινωνι-

κές δαπάνες σε όλους τους προϋπολογισμούς από το 1994 μέχρι το 1999. Κρισιμότερο όμως είναι το επιχείρημα των λειτουργιών, των θεσμών και των εγγυήσεων του κοινωνικού κράτους. Ενώ σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες τέθηκαν σε αμφισβήτηση δομές και εγγυήσεις του κοινωνικού κράτους –η δημοσιονομική κρίση του κοινωνικού κράτους, που είναι παμπάλαιο φαινόμενο, έχει μετατραπεί πια σε διαρθρωτική, πολιτική και ιδεολογική κρίση–, εδώ, στη χώρα μας, όχι μόνο δεν έχει θιγεί κάποια από τις βασικές εγγυήσεις του, αλλά επιπλέον εισάγονται συνεχώς θεσμοί και λειτουργίες που ολοκληρώνουν το κοινωνικό κράτος.

Η Ο.Ν.Ε. είναι συνεπώς μια υπόθεση που αφορά την κοινωνία συνολικά. Δεν μπορεί να αντιστετώσται μόνο ως υπόθεση της κυβέρνησης ή των δημοσιονομικών μηχανισμών του κράτους. Και ακριβώς επειδή ο συντελεστής «κεφάλαιο» έχει συμμορφωθεί σχετικά λιγότερο από το συντελεστή «εργασία» σε όλη αυτή τη μακροχρόνια πορεία και επειδή υπάρχουν περιθώρια η συμπεριφορά του να γίνει περισσότερο πολιτική αλλά και μακροπρόθεσμα περισσότερο οικονομική και επιχειρηματική, γι' αυτό δεν πρέπει να αρκεστούμε στις επιτυχημένες «συμφωνίες κυρίων», που έχουν αποδώσει μέχρι τώρα

σημαντικά αποτελέσματα στο μέτωπο του πληθωρισμού. Πρέπει, πολιτικοποιώντας το στόχο μας, να κινητοποιήσουμε όλες τις δυνάμεις της κοινωνίας: όχι μόνον αυτές που έχουν σημασία για τη διαμόρφωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, αλλά και αυτές που έχουν την ευθύνη για τις επενδύσεις κεφαλαιακών αγαθών και για την παραγωγικότητα του κεφαλαίου. Οφείλουν όλοι να αντιληφθούν ότι η υπόθεση αυτή αφορά τους πάντες και άρα είναι ευθύνη πάντων και όχι μόνο της κυβέρνησης.

Τα πλατιά λαϊκά στρώματα έχουν την προσδοκία να απελευθερωθούν πόροι, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν κοινωνικές πολιτικές. Ο επιχειρηματικός κόσμος έχει την προσδοκία, μέσα από την πτώση του πληθωρισμού και των επιτοκίων, να φτάσει σε φτηνότερο χρήμα, σε χαμηλότερο κόστος χρήματος και άρα σε μια περαιτέρω διευκόλυνση των ιδιωτικών επενδύσεων, που συνδέονται με τη βιωσιμότητα κρίσιμων τομέων και κλάδων της οικονομίας μας, με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του τόπου μας.

Είναι λοιπόν προφανές ότι η Ο.Ν.Ε. διαμορφώνει μία νέα σύνθεση πλεονεκτημάτων και μει-

ονεκτημάτων, μέσα στην οποία πρέπει να κινούμαστε με τον πιο ευέλικτο και διορατικό τρόπο: Η νομισματική σταθερότητα συνοδεύεται από την κατάργηση ευχερειών ως προς την άσκηση νομισματικής πολιτικής. Η εισοδηματική πολιτική συναντά το όριο του κόστους εργασίας και την ανάγκη αύξησης της παραγωγικότητας μέσα στον ευρωπαϊκό και τον διεθνή καταμερισμό, που απαιτεί αφενός μεν εξειδίκευση, αφετέρου δε ιδιωτικές επενδύσεις και τεχνολογική ανανέωση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, που βελτιώνει την παραγωγικότητα του κεφαλαίου. Απαιτεί ακόμη νέους επαγγελματικούς προσανατολισμούς και άλλες πιο έξυπνες δυνατότητες ως προς την αρχική και τη συνεχιζόμενη κατάρτιση των εργαζομένων. Κατά την ίδια λογική οι δυνατότητες άσκησης δημοσιονομικής πολιτικής συνδέονται με το ζωτικό πρόβλημα των ιδίων πόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που θα γίνει εντονότερο μετά την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος, καθώς φυσικά και με τη φορολογική μεταχείριση του κεφαλαίου σε σχέση με τις πιθανολογούμενες ή επιδιωκόμενες ιδιωτικές επενδύσεις. Άρα στη μετά-Ο.Ν.Ε. εποχή τίποτα δεν πρόκειται να σταματήσει και τίποτα δεν θα πάψει να είναι πολιτικό.

Σφάλλουν όσοι νομίζουν ότι η Ο.Ν.Ε. μπορεί

να μετατρέψει τη λειτουργία των ευρωπαϊκών οικονομιών σε ένα τραπεζικό, χρηματιστηριακό και εν γένει «τεχνικό» πρόβλημα. Η Ο.Ν.Ε. από την πίεση των πραγμάτων θα οδηγήσει σε μία εντονότερη πολιτικοποίηση των λειτουργιών και των προβλημάτων της ευρωπαϊκής οικονομίας. Οι εσωτερικές ανισότητες και αντιθέσεις μεταξύ γεωγραφικών και παραγωγικών περιοχών και παραγωγικών τομέων δεν έχουν να κάνουν με αριθμούς αλλά με πολίτες. Είναι αναπόφευκτο για όλες τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και όλα τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να κληθούν να αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα αυτά ως ζητήματα πολιτικά, που σχετίζονται τελικά με τη βούληση των ευρωπαϊκών κοινωνιών, δηλαδή των ευρωπαϊκών εκλογικών σωμάτων. Το παιχνίδι γίνεται ιδιαίτερα ενδιαφέρον και αξίζει να μετέχει κανείς σε αυτό γνωρίζοντας ότι τίποτα δεν σταματά στην ένταξη. Το πιο παράδοξο και το πιο ενδιαφέρον μάλιστα είναι ότι, ενώ η πορεία προς την Ο.Ν.Ε. κινείται στο ονομαστικό επίπεδο και πρέπει να διέλθει από τη στενή πύλη των γνωστών αριθμητικών κριτηρίων, μετά την ένταξη και κατά την πλήρη ανάπτυξη της εφαρμογής της η Ο.Ν.Ε. θα επιβάλει την κίνηση στο πεδίο της πραγματικής οικονομίας: Καθώς δεν θα είναι εφικτή πια η προσφυγή στους γνω-

στούς μηχανισμούς της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών θα είναι υποχρεωμένες να διαμορφώνουν μείγματα οικονομικής πολιτικής που λαμβάνουν υπόψη τους και αναφέρονται στα πραγματικά μεγέθη της οικονομίας –ιδίως μέσω της εισοδηματικής και φορολογικής πολιτικής και κυρίως μέσω της αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής.

Μέσα από το πρίσμα αυτό πρέπει άλλωστε να βλέπει κανείς όλα τα συγκλίνοντα προβλήματα της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της λειτουργίας της ενιαίας αγοράς και της ευρωπαϊκής ασφάλειας, καθώς και το ρόλο του Ν.Α.Τ.Ο., των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ρωσίας και τους συσχετισμούς και τις διαπλοκές στο επίπεδο του παγκόσμιου εμπορίου μεταξύ των μεγάλων πόλων της διεθνούς οικονομίας.

Η Ελλάδα δεν χάνει μέσα σε αυτό το γίγνεσθαι την ιδιαιτερότητά της, καλείται όμως να αποκτήσει μία ευρύτερη οπτική γωνία, που είναι στραμμένη σε όλα αυτά τα ευρωπαϊκά και παγκόσμια προβλήματα, η αιχμή της όμως ακουμπά σταθερά στην ίδια τη χώρα, τα προβλήματα, τις δυνατότητες και τα συμφέροντά της.

Η ευρωπαϊκή μας πολιτική δεν μπορεί συνεπώς να είναι ούτε μια αμυντική πολιτική εξαρ-

τημένων αντανάκλαστικών, που ασχολείται μόνον με τα στενά «ελληνικά» ζητήματα, ούτε μια ρομαντική και ανεργμάτιστη πολιτική «ευρωπαϊκής», γενικώς και αορίστως, νομιμοφροσύνης.

Τίποτα δεν είναι πιο γνήσια ευρωπαϊκό από την πλήρη συνείδηση του εθνικού συμφέροντος, μέσα όμως σε μία διορατική και ευρύτερη ευρωπαϊκή πολιτική, που απαιτεί διαπραγμάτευση και κυρίως γνώση του ποιος προτείνει ή επιδιώκει τι και γιατί. Τίποτα δεν υπαγορεύεται από μία αόριστη πίστη στην Ευρώπη. Όλα έχουν σχέση με δυνατότητες, αναμονές και προσδοκίες της αγοράς και σε όλα μπορεί, εφόσον το θέλει, να παρέμβει –ως έναν τουλάχιστον βαθμό– ο πολιτικός βολонταρισμός σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Άλλωστε όλες οι μεγάλες τομές στην ευρωπαϊκή διαδρομή χρειάστηκαν μία ισχυρή δόση πολιτικού βολонταρισμού στην τελική τους φάση.

Πρέπει βέβαια να υπογραμμιστεί ότι όλα προοιωνίζονται μια σκληρή και μακρά διαπραγμάτευση. Η συζήτηση για την Ατζέντα 2000 και τον κοινοτικό προϋπολογισμό, σε συνδυασμό με τη στάση των χωρών που είναι καθαροί πληρωτές, δείχνει πόσο δύσκολη αλλά και πόσο αναγκαία θα είναι η πορεία προς την πολιτικοποίηση της Ο.Ν.Ε. Η περιχαράκωση των αρμοδιοτή-

των της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, σε σχέση με τις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου των Υπουργών, δεν σημαίνει ως επιχείρημα τίποτα για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες αλλά και για τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, οι οποίες, καθώς λειτουργούν μέσα σε δημοκρατικά πολιτικά συστήματα, γνωρίζουν ότι τελικώς όλα κρίνονται στο επίπεδο της πολιτικής νομιμοποίησης.

Ιστορικά άλλωστε η κίνηση προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είχε τη μορφή της μεταβίβασης αρμοδιοτήτων από τα κράτη-μέλη προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και όχι την παραίτηση τόσο των κρατών-μελών όσο και της Ένωσης από τις αρμοδιότητες αυτές. Για παράδειγμα, οι κλασικοί μηχανισμοί του κρατικού προστατευτισμού χρησιμοποιούνται από την Ένωση χάριν των ευρωπαϊκών αγαθών και υπηρεσιών απέναντι σε τρίτες χώρες, στο βαθμό που αυτό δεν προσκρούει σε συμφωνίες παγκοσμίου επιπέδου στο πλαίσιο της GATT παλιότερα, του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου ή του Ο.Ο.Σ.Α. Το ίδιο, τηρουμένων των αναλογιών, πρόβλημα τίθεται και σε σχέση με τις συνέπειες που έχει η Ο.Ν.Ε. και το Ευρώ στα μέσα οικονομικής πολιτικής. Η αδυναμία άσκησης νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο

δεν σημαίνει αποπολιτικοποίηση των πεδίων αυτών, που είναι κατεξοχήν πολιτικά και συνδέονται με τον ίδιο τον πυρήνα της οικονομίας και άρα της κοινωνίας, αλλά ανάγκη πολιτικοποίησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Με άλλα λόγια, το επόμενο αναγκαστικό βήμα μετά την Ο.Ν.Ε. και χάριν της ίδιας της ύπαρξης και λειτουργίας της είναι η πολιτικοποίησή της. Προς την κατεύθυνση όμως αυτή δεν αρκεί ούτε η πολιτική διάθεση ούτε ο διακανονισμός των σχέσεων και των εξουσιών μεταξύ τραπεζικών και πολιτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρέπει επιπλέον να υπάρχουν και τα μέσα άσκησης πολιτικής που συνδέονται με το ύψος των ιδίων πόρων, τον κοινοτικό προϋπολογισμό, την πραγματική σύγκλιση μεταξύ των ευρωπαϊκών οικονομιών.

Το πεδίο είναι συνεπώς ανοικτό και ιδιαίτερα κρίσιμο, καθώς γύρω από τα ζητήματα αυτά ουσιαστικά δεν υπάρχουν σταθερές και δεδομένες πολιτικές θέσεις των μεγάλων ευρωπαϊκών πολιτικών παρατάξεων, αλλά εθνικές κατά βάση θέσεις με κριτήριο το βαθμό συμμετοχής στο ευρωπαϊκό Α.Ε.Π. ή συμβολής στις δαπάνες της Ένωσης.

Ο δρόμος είναι συνεπώς ανοικτός, αλλά δύσκολος και μακρύς.

7. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΕΡΙΘΩΡΙΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ –
Η ΒΑΣΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Προϋπόθεση λοιπόν για οτιδήποτε άλλο είναι να εμπεδωθεί η αίσθηση ότι υπάρχουν περιθώρια άσκησης πολιτικής. Μιλήσαμε ήδη για την ανάγκη «πολιτικοποίησης» της Ο.Ν.Ε. και μετατροπής της σε μία πλήρη ευρωπαϊκή πολιτική. Με δεδομένο άλλωστε τόσο το σύστημα διεθνών σχέσεων όσο και την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, τα περιθώρια άσκησης πολιτικής σε επίπεδο κράτους-έθνους είναι προδήλως υπαρκτά. Αυτή η ίδια η συμμετοχή σε περιφερειακούς οργανισμούς, όπως είναι για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι μία καίρια πολιτική απόφαση που λαμβάνεται στο επίπεδο του κράτους. Πρόκειται άρα για μία απόφαση που μπορεί να ληφθεί ή να μην ληφθεί, όπως δείχνει το διπλό παράδειγμα της Νορβηγίας ως προς την Ευρωπαϊκή Ένωση ή η επιλογή της Δανίας, της Σουηδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου ως προς τη συμμετοχή στην Ο.Ν.Ε.

Αυτά ισχύουν κατά μείζονα λόγο σε όλους σχεδόν τους τομείς της εσωτερικής πολιτικής και ιδίως για τους μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας. Η έντονη διεθνοποίηση, η κινητικότητα, η δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας σε πραγ-

ματικό χρόνο, η ψηφιακή εποχή και τα ηλεκτρονικά δίκτυα, όλα δηλαδή αυτά που συγκροτούν τη μεταβιομηχανική κοινωνία της πληροφορίας, δεν καταργούν τις κρατικές πολιτικές για την εργασία, την κοινωνική ασφάλιση, την υγεία, την πρόνοια, την εκπαίδευση, τον πολιτισμό κ.ο.κ. Αντιθέτως απαιτούν στους τομείς αυτούς πολιτικές πολύ πιο πολύπλοκες και εξειδικευμένες, προκειμένου αυτές να έχουν προστιθέμενη κοινωνική και πολιτική αξία και να είναι αποτελεσματικές.

Το κράτος εξακολουθεί να είναι μία πολύ κρίσιμη βαθμίδα. Παράλληλα αναπτύσσεται όμως και μία πολιτική μικρότερης κλίμακας στα επίπεδα εκείνα που έχουν μάλιστα ιδιαίτερη σημασία για την καθημερινή ζωή του πολίτη, όπως η Περιφέρεια, η Νομαρχία, ο Δήμος. Παλιότερες ιδεολογικές διαθέσεις ή θεσμικές επιλογές, όπως η ενίσχυση της πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η σύσταση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, η ενίσχυση των Περιφερειών και η αποκέντρωση ως αρχή οργάνωσης του κράτους, αναδεικνύουν πολύ έντονα πια την αναπτυξιακή τους σημασία και αποκτούν πρόσθετο πολιτικό ενδιαφέρον, καθώς σε μεγάλο βαθμό η προσοχή μετατοπίζεται εκεί.

Το κρισιμότερο όμως είναι ότι διαμορφώνο-

νται, ολοένα και περισσότερο, νέα πολιτικά πεδία, αναδεικνύονται νέα πολιτικά ζητήματα «ηθικού» συνήθως χαρακτήρα, δηλαδή ζητήματα στα οποία η ιδεολογική προδιάθεση παίζει τον καθοριστικό ρόλο, όπως η κλωνοποίηση και η ευγονική. Αυτό δείχνει άλλωστε ότι η μήτρα της πολιτικής είναι αστείρευτη, καθώς κάθε ιστορική περίοδος, κάθε τύπος κοινωνίας, κάθε συγκυρία παράγει τα δικά της πολιτικά ζητήματα, που αξιώνουν απαντήσεις και δράσεις.

II. Ο ΝΕΟΣ ΑΙΩΝΑΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΑΡΙΣΤΕΡΟΣ;

1. ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΣΗΜΕΡΑ Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΔΕΞΙΑΣ;

Το κλασικό ιδεολογικό και πολιτικό φάσμα με τις σαφείς κάποτε διακρίσεις του μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς βασιζόταν σε δύο πυλώνες που δεν υπάρχουν πια. Ο πρώτος ήταν η απλή διάρθρωση και διαστρωμάτωση της βιομηχανικής κοινωνίας, που για ένα μεγάλο διάστημα επέτρεπε και τη διχοτόμηση ανάμεσα στις δυνάμεις της εργασίας και τις δυνάμεις του κεφαλαίου. Ο δεύτερος ήταν η παρουσία της άλλοτε Σοβιετικής Ένωσης και του συνασπισμού των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού, που σήμαιναν μία άλλη εκδοχή κοινωνικής συγκρότησης και οργάνωσης της παραγωγής και επέβαλαν μία άλλη διεθνή ισορροπία. Τώρα δεν υπάρχει ούτε το ένα ούτε το άλλο. Μέσα στα τόσα πράγματα που συμπαρέσυρε στην πτώση του ο υ-

παρκτός σοσιαλισμός είναι, λοιπόν, και η διατάραξη του κλασικού πολιτικού άξονα Δεξιάς-Αριστεράς.

Η διάκριση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς ήταν πάντοτε μια διάκριση παραδοσιακή και αισθητική. Μια διάκριση ιδεολογικών προδιαθέσεων. Μια διάκριση ηθική: Η Αριστερά στην ευρωπαϊκή-σοσιαλιστική της εκδοχή ήταν ταυτισμένη στη συνείδηση των πολιτών με την εμμονή στο κοινωνικό κράτος και τους μηχανισμούς κοινωνικής αλληλεγγύης. Ήταν ταυτισμένη με την εμμονή στο σεβασμό των δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών και την προσήλωση στις εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Ήταν συνυφασμένη με την επιδίωξη της πλήρους απασχόλησης.

Σήμερα πολλοί ισχυρίζονται ότι η αντίθεση ανάμεσα στην Αριστερά και τη Δεξιά είναι απόρροια ενός αμιγώς πολιτικού διπολισμού. Ενός αταβισμού που συντηρεί την αντίθεση μεταξύ δύο πόλων, η ύπαρξη των οποίων είναι αναγκαία για την πρόοδο της ιστορίας. Αλλά αυτό δεν αφορά την ιδεολογική τους ταυτότητα. Αφορά απλώς και μόνον την ύπαρξη ενός διπόλου. Υπό την έννοια αυτή η διάκριση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς θα μπορούσε να έχει δώσει προ πολλού τη θέση της στη διάκριση μεταξύ της εκάστοτε κυβέρνησης και της εκάστοτε αντιπολίτευσης.

Άλλοι επιμένουν ότι η διάκριση εξακολουθεί να υπάρχει, καθώς οι δύο αυτοί πόλοι τοποθετούνται με διαφορετικό τρόπο απέναντι στο πρόβλημα της ισότητας, ουσιαστικά δηλαδή του κοινωνικού κράτους, καθώς στην αφετηρία των ρυθμίσεων του κοινωνικού κράτους βρίσκεται η αρχή της ισότητας και πιο συγκεκριμένα η διαφοροποιητική ισότητα ως ιδεολογική και νομική βάση προστασίας των ευπαθέστερων ομάδων. Υπάρχει όμως μια ολόκληρη εκδοχή της Δεξιάς, η λαϊκή Δεξιά, που έρεπε πάντοτε προς την πρακτική του κοινωνικού κράτους. Η στάση συνεπώς απέναντι στην αρχή της ισότητας και τις εγγυήσεις του κράτους πρόνοιας ποτέ δεν αρκούσε για να διαχωρίσει τη Δεξιά από την Αριστερά. Πάντοτε χρειαζόμαστε και άλλα στοιχεία, που συνδέονται με τους δημοκρατικούς και δικαιοκρατικούς θεσμούς και την επιδίωξη της πλήρους απασχόλησης.

Το τελευταίο σημείο είναι ίσως το πιο κρίσιμο στις μέρες μας. Η στάση απέναντι στην εργασία είναι –όπως θα δούμε– κριτήριο διαφοροποίησης της Δεξιάς από την Αριστερά.

2. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΜΕ ΆΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Το κρίσιμότερο όμως είναι ότι η μετάβαση από

το μοντέλο της βιομηχανικής σε αυτό της μεταβιομηχανικής κοινωνίας προκάλεσε μία γενική και βαθιά κρίση αντιπροσωπευτικότητας των πολιτικών θεσμών, συμπεριλαμβανομένων φυσικά και των πολιτικών κομμάτων.

Σε όλα αυτά έρχονται να προστεθούν δύο ακόμῃ παράγοντες: το νέο επικοινωνιακό σύστημα που λειτουργεί στις περισσότερες δυτικές ή δυτικοτρόπες πλέον χώρες και η ετεροβαρής σχέση της πολιτικής με όλες τις άλλες μορφές εξουσίας, ιδίως δε την οικονομική.

Η πολιτική από την ίδια τη φύση της είναι η μόνη δημόσια δραστηριότητα –με την έννοια της δραστηριότητας που ενδιαφέρει τους πολίτες– που υπόκειται σε καθημερινή έντονη κριτική και είναι –πρέπει να είναι– εκτεθειμένη σε κάθε είδους έλεγχο. Είναι συνεπώς αναπόφευκτο τα αρνητικά της στοιχεία, είτε αυτά αφορούν πρόσωπα είτε καταστάσεις, να έρχονται στη δημοσιότητα και συχνά να επικαλύπτουν όλα τα θετικά στοιχεία –είτε γιατί αυτά, όταν υπάρχουν, θεωρούνται αυτονόητα είτε γιατί δεν έχουν κατέναντα επικοινωνιακό ενδιαφέρον, μια που όλο το σύστημα ενημέρωσης είναι διεθνώς προσανατολισμένο στα αρνητικά φαινόμενα: καταστροφές, σκάνδαλα, εγκλήματα κ.ο.κ.

Στο υπόστρωμα αυτό προστίθεται η άσκηση

θεμιτής αλλά άνισης κριτικής από άλλες μορφές εξουσίας, επικοινωνιακής ή οικονομικής. Ως πολιτική εξακολουθεί να μην ορίζεται ό,τι συμβαίνει στον δημόσιο χώρο και ανήκει σε αυτόν (οικονομία, ενημέρωση, πολιτισμός, θρησκεία, επιστήμη κ.λπ.), αλλά, με πολύ στενό τρόπο, μόνον ό,τι συνδέεται με την πολιτική οργάνωση του κράτους, τη δημόσια διοίκηση και τις επιχειρήσεις του δημόσιου τομέα. Ακόμη στενότερα ως πολιτική ορίζεται ό,τι σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με τις δραστηριότητες των πολιτικών κομμάτων και των στελεχών τους.

Δεν είναι όμως αυτό ή μόνον αυτό η πολιτική. Πολιτική είναι οτιδήποτε σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με την άσκηση της εξουσίας, συμπεριλαμβανομένης και της άσκησης πίεσης προς αυτήν. Επομένως ένα πλήθος δραστηριοτήτων είναι αναπόσπαστο μέρος του πολιτικού γίγνεσθαι, χωρίς όμως οι δραστηριότητες αυτές να λογίζονται ως πολιτικές.

Διαμορφώνονται έτσι δύο εξαιρετικά επικίνδυνα φαινόμενα:

Πρώτον, ένα πολιτικό σύστημα άνισων όρων ανάμεσα σε εκείνους που κάνουν πολιτική αναλαμβάνοντας κινδύνους και ευθύνες, επειδή ασκούν αρμοδιότητες τυπικά πολιτικές (κόμματα, κυβερνήσεις, βουλευτές, υπουργοί, κομματι-

κά στελέχη), και εκείνους που κάνουν πολιτική αποφεύγοντας επιμελώς να το δηλώνουν: εκείνους, δηλαδή, που με τον δημόσιο λόγο τους συγκεντρώνουν κύρος και ασκούν πολιτική επιρροή, αναλαμβάνοντας όχι βέβαια τυπική αλλά πάντως ουσιαστική πολιτική αρμοδιότητα χωρίς όμως τους κινδύνους και τις ευθύνες.

Δεύτερον, ένα πολιτικό σύστημα που αναδεικνύει ως πρώτη αρετή την απλή διαχείριση των γεγονότων και όχι τη διαμόρφωση (τη συντήρηση ή την ανατροπή, ανάλογα με το τι πιστεύει κανείς) καταστάσεων. Κατά τον τρόπο όμως αυτόν, ανώτερο στάδιο της πολιτικής τείνει να θεωρηθεί από πολλούς η κατάργησή της. Η αποϊδεολογικοποίησή της. Η αποκοπή της από συγκεκριμένες παραδόσεις, αξίες και κοινωνικές δυνάμεις.

3. Η ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Στο πλαίσιο συνεπώς μιας κοινωνίας μεταβιομηχανικής, το πρόβλημα της πολιτικής αντιπροσώπευσης σχετίζεται με τον ίδιο τον πολυσυλλεκτικό χαρακτήρα των κομμάτων και τη μαζική αυτοτοποθέτηση των πολιτών στο μέσον του συμβατικού άξονα Αριστεράς-Δεξιάς (βλ. παρα-

κάτω, 5). Αυτά όμως είναι τα πολιτικά αποτελέσματα σημαντικών μεταβολών στο σώμα της κοινωνίας. Η συνείδηση της ένταξης σε μεγάλες κοινωνικές συσσωματώσεις του τύπου «εργατική»-«αστική» τάξη δεν υπάρχει πια. Η κοινωνική ένταξη είναι αφενός μεν πολύ πιο επιμερισμένη αφετέρου δε πολύ πιο χαλαρή.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην είναι ακριβής καμία από τις μεγάλες κοινωνικές ή οικονομικές κατηγορίες. Η διαπίστωση αυτή ισχύει κυρίως για τις κάθετες διακρίσεις που αφορούν την κοινωνική θέση κάποιου με κριτήριο τη θέση του στην παραγωγική διαδικασία. Όλες οι κάθετες διακρίσεις τέμνονται με πολλούς και διάφορους τρόπους, που άλλοτε προσδιορίζονται με κριτήρια οικονομικώς μετρήσιμα και άλλοτε με κριτήρια μορφωτικά, παραδοσιακά, αισθητικά, δηλαδή σε τελευταία ανάλυση ιδεολογικά.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι έννοιες όπως «εργάτης», «υπάλληλος», «αγρότης», «νέος», «γυναίκα», «άνεργος», «επαγγελματίας», «συνταξιούχος», «εισοδηματίας», «ιδιοκτήτης», «ενοικιαστής», «επενδυτής», «ελεύθερος επαγγελματίας», «μισθωτός» κ.ο.κ. οδηγούν τις περισσότερες φορές σε στατιστικά ψεύδη και άρα σε κοινωνικές ψευδαισθήσεις και πολιτικά σφάλματα.

Κάποτε αυτό που ανέτρεπε την καθαρότητα

των κάθετων διακρίσεων ήταν η λεγόμενη «πολυσθένεια» των οικονομικών και κοινωνικών υποκειμένων:

Ο δημόσιος υπάλληλος με εισόδημα ή απολαβές σε είδος από αγροτικές καλλιέργειες, που απασχολείται «παραοικονομικά» σε κάποια δεύτερη δουλειά το απόγευμα και έχει εισοδήματα από κινητές αξίες ή τόκους καταθέσεων, ήταν ένα από τα πολλά παραδείγματα αυτής της πολύπλοκης πραγματικότητας. Τώρα κάθε κοινωνική κατηγορία έχει τις δικές της κρίσιμες εσωτερικές «οριζόντιες» διακρίσεις. Μέσα λοιπόν σε αυτό το πλέγμα ποιος εκπροσωπεί ποιον και γιατί; Πώς διαμορφώνεται η σχέση πολιτικής αντιπροσώπευσης και τι σημασία έχει για την αξιοπιστία της πολιτικής;

Πριν επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά, πρέπει να αποσαφηνίσουμε κάτι: Κάθε πολιτική ιδεολογία είναι –κυρίως– τώρα πια μια ιδεολογία του γενικού συμφέροντος. Κάθε κόμμα διατυπώνει τελικά μια πρόταση για την οργάνωση και τη διαχείριση του κοινωνικού συμφέροντος: μια πρόταση για ισορροπίες και συνθέσεις που θα ευνοήσουν τους πάντες, καθώς η γενική ευημερία –υποτίθεται– οδηγεί στην ευημερία και του ατόμου.

Ακόμη όμως και στο πλαίσιο αυτό είναι ανα-

πόφευκτο να διατυπώνονται πολιτικές προτάσεις αρνητικές για ορισμένα κοινωνικά στρώματα (π.χ. μέσω της φορολογικής πολιτικής) ή πολιτικές προτάσεις που προκαλούν αντιφατικές αντιδράσεις σε άτομα με συγκρουόμενες ιδιότητες (συνταξιούχος και ιδιοκτήτης ακίνητης περιουσίας ή δημόσιος υπάλληλος-καταναλωτής που απολαμβάνει αγροτικού εισοδήματος κ.λπ.).

Πώς συντίθενται όλα αυτά; Συντίθενται τελικώς μέσα από τον πολιτικό λόγο, την προβολή μιας ενιαίας και σύνθετης πολιτικής πρότασης που πείθει για δύο πράγματα: την ισορροπία και την ευαισθησία της.

4. ΠΡΑΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η αλήθεια λοιπόν είναι ότι, όπως για όλα τα πεδία της σύγχρονης ανθρώπινης δραστηριότητας έτσι και για την πολιτική, τα πράγματα είναι πλέον πολύ πιο πολύπλοκα και απαιτούν προσεκτικούς χειρισμούς, βαθιά γνώση των καταστάσεων και των προβλημάτων, πολύ πιο ασκημένη ιδεολογική και πολιτική συνείδηση, πολύ περισσότερες ικανότητες και πολύ μεγαλύτερες αντοχές.

Αρχίζω από το πιο κρίσιμο ίσως σημείο: Η

διαχειριστική ικανότητα, η ικανότητα επίλυσης των καθημερινών πρακτικών προβλημάτων του πολίτη –ιδίως όταν ζητήματα που πρέπει να επιλύονται στο επίπεδο της Διοίκησης αναγκαστικά μεταφέρονται, λόγω ανεπάρκειας, στο επίπεδο των πολιτικών οργάνων– είναι όρος αναγκαίος αλλά όχι επαρκής. Η επιτυχία στον τομέα αυτό μπορεί να βοηθήσει αποτελεσματικά την άσκηση της πολιτικής, αλλά δεν μπορεί να υποκαταστήσει τον πολιτικό σχεδιασμό και την πολιτική στόχευση. Άλλωστε στην πολιτική το τελικό αποτέλεσμα δεν είναι ποτέ το άθροισμα μικρών επιμέρους επιτυχιών. Τα πάντα κρίνονται στο επίπεδο της γενικής εντύπωσης και αίσθησης, ακριβώς γιατί το πολιτικό επίπεδο είναι εξ ορισμού αυτό στο οποίο συντίθενται όλα τα άλλα στοιχεία του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού βίου.

Το γεγονός λοιπόν ότι όλα τα κόμματα –και ιδίως τα μεγάλα κόμματα εξουσίας, που έχουν πλειοψηφική ροπή και κυβερνητικές φιλοδοξίες– είναι πολυσυλλεκτικά, καθώς και το γεγονός ότι όλο και περισσότεροι πολίτες δηλώνουν ότι τοποθετούνται στο μέσον του πολιτικού φάσματος δεν σημαίνει ότι έχουμε περάσει σε μία μετα-ιδεολογική εποχή.

Όσοι υποστηρίζουν ακόμη και τώρα (αυτά

λέχθηκαν με ευκολία την περίοδο 1989-1990 λόγω της εκκωφαντικής τότε πτώσης του υπαρκτού σοσιαλισμού) ότι περάσαμε στη μετα-ιδεολογική εποχή ουσιαστικά συγκροτούν την ακραία συντηρητική ιδεολογία της δήθεν μη ιδεολογίας.

Ορισμένοι ίσως συγχέουν την πρακτικότητα, την επιδίωξη και επίτευξη άμεσων και απτών αποτελεσμάτων από την εφαρμογή μιας πολιτικής, με τον πρακτικισμό, δηλαδή με την απουσία θεωρητικής ανάλυσης, με την αδυναμία ένταξης των επιμέρους γεγονότων σε ένα ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο αναφοράς, ουσιαστικά με μία στάση εξαρτημένων αντανακλαστικών, που ασχολείται με «συμπτώματα» και όχι με αίτια και καταστάσεις επιχειρώντας να τις ανατρέψει ή να τις βελτιώσει σε σημαντικό βαθμό.

«Πολιτική» προσέγγιση όμως και αντιμετώπιση των θεμάτων δεν σημαίνει ούτε εμπειρική ούτε ατεκμηρίωτη ούτε απλουστευτική ούτε πρακτικιστική ούτε ιδεολογικά αδιάφορη ή κυνική προσέγγιση, αλλά αντιμετώπιση στο πλαίσιο μιας στρατηγικής που συνδέεται με την άσκηση της εξουσίας ή την άσκηση επιρροής σε αυτήν. Υπό την έννοια αυτή η πολιτική είναι συνώνυμη της πρακτικότητας αλλά τελείως αντίθετη προς τον πρακτικισμό.

5. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ
ΑΠΟΧΡΩΣΕΩΝ: ΤΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΤΟΥ «ΜΕΣΑΙΟΥ» ΧΩΡΟΥ

Μέσα σε αυτό το διεθνές και ιδεολογικό περιβάλλον και με δεδομένες τις μεταβολές που έχουν επέλθει και θα επέρχονται συνεχώς στον κοινωνικό ιστό, η διαμόρφωση της πολιτικής στάσης και συμπεριφοράς του πολίτη έχει γίνει πλέον μια πολύ πιο περίπλοκη και ευμετάβλητη διαδικασία.

Κάποτε η ένταξη σε έναν πολιτικό χώρο και η σχέση με ένα πολιτικό κόμμα είχε απλούστερα και μονιμότερα χαρακτηριστικά: Η παράδοση –οικογενειακή ή και προσωπική από ένα σημείο και μετά– έπαιζε καθοριστικό ρόλο, εξίσου καθοριστικό με την κοινωνική θέση.

Και τώρα φυσικά όλα αυτά είναι ενεργοί και κρίσιμοι παράγοντες. Η σημασία τους όμως μειώνεται, καθώς κυριαρχούν άλλα φαινόμενα που ήδη σημειώσαμε: η αυξανόμενη αυτοτοποθέτηση στο μεσαίο τμήμα του πολιτικού φάσματος –μια αυτοτοποθέτηση που λειτουργεί ως καταφύγιο της ιδεολογικής και πολιτικής αμηχανίας– και η εντεινόμενη αδιαφορία για την πολιτική, όπως αυτή εκδηλώνεται με υψηλά ποσοστά πραγματικής αποχής ή λευκών ή συνειδητά άκυρων ψηφοδελτίων σε κάθε είδους εκλογές.

Επιπλέον η πολιτική νομιμοποίηση, ο βαθμός κοινωνικής αποδοχής των θέσεων όχι μόνον της εκάστοτε κυβέρνησης αλλά και των κομμάτων της αντιπολίτευσης, είναι μία διαρκής καμπύλη, που δοκιμάζεται καθημερινά λόγω των μηχανισμών ενημέρωσης.

Η ημερήσια διάταξη και η θεματολογία του δημόσιου λόγου, δηλαδή τελικώς της πολιτικής «αγοράς», σπανίως καθορίζεται μέσα από πολιτικές πρωτοβουλίες των κομμάτων ή των πολιτικών στελεχών. Τις συντριπτικά περισσότερες φορές καθορίζεται από το ίδιο το σύστημα ενημέρωσης και τις ανάγκες του. Ιδίως από τις ανάγκες επιβίωσης και αναπαραγωγής του, μέσα από την υψηλή ακροαματικότητα και την τηλεθέαση, ή από αδράνεια, που αναπαράγει στερεότυπα ή αποφεύγει την σε βάθος και σφαιρική εξέταση των θεμάτων για λόγους ευκολίας.

Η πολιτική είναι όμως μέσα σε μία κοινωνία όπως ο ατμοσφαιρικός αέρας. Καταλαμβάνει τον κενό χώρο. Και όταν οι πολιτικοί θεσμοί, τα πολιτικά κόμματα, τα πολιτικά στελέχη αφήνουν κενό χώρο, γιατί δεν αντιλαμβάνονται τις εξελίξεις ή αδυνατούν να αναλάβουν πρωτοβουλίες, τότε ο κενός αυτός χώρος καταλαμβάνεται από άλλους παράγοντες που έχουν δυνατότητα διατύπωσης δημόσιου λόγου και πρό-

σβασης στα μέσα ενημέρωσης. Αυτά με τη σειρά τους διαμορφώνουν την πολιτική ιδεολογία, όταν αυτή δεν διαμορφώνεται με πολιτικές πρωτοβουλίες.

Στην πολιτική σημασία έχει ποιος ελέγχει το ρυθμό και τη γενική αίσθηση. Πράγμα φυσικά εξαιρετικά δύσκολο και σε μεγάλο βαθμό τυχαίο, καθώς το σύστημα ενημέρωσης είναι απολύτως διεθνοποιημένο, ενώ το κριτήριο της δημοσιότητας και του ειδικής φύσεως ενδιαφέροντος υποτάσσει σε μία ενιαία αξιολόγηση ετερόκλητα ζητήματα: από τα ερωτικά εγκλήματα μέχρι τη φερολογική πολιτική.

Η πολιτική δεν έχει βέβαια τη σαφήνεια άλλων εποχών, στις οποίες τα ερωτήματα ήταν απλά και υπαρξιακά: την ίδια την υπόσταση των βασικών δημοκρατικών και κοινοβουλευτικών θεσμών, την ακεραιότητα της επικράτειας, τις στοιχειώδεις εγγυήσεις του κράτους πρόνοιας κ.ο.κ.

Τώρα βρισκόμαστε στην περίοδο της πολιτικής των αποχρώσεων, γιατί όλη η μεταβιομηχανική κοινωνία είναι μία κοινωνία των αποχρώσεων. Στο πλαίσιο αυτό πολύ συχνά ο κλασικός άξονας Δεξιά-Αριστερά υποκαθίσταται, όπως είδαμε, από τον άξονα εκάστοτε κυβέρνηση-εκάστοτε αντιπολίτευση, καθώς η κυβέρνηση έχει

υποχρέωση να επιδεικνύει ρεαλισμό και να λαμβάνει επώδυνες αλλά αναγκαίες αποφάσεις, ενώ η αντιπολίτευση έχει το θεσμικό πλεονέκτημα να είναι συμπαθητικά ασαφής απέναντι σε πλήθος αντιφατικών κοινωνικών πιέσεων.

Διαμορφώνεται έτσι μια θεμελιώδης αντίθεση –την οποία ήδη υπαινιχθήκαμε– ανάμεσα στη συστηματική πολιτική των συγκροτημένων καταστάσεων, που πρέπει να ανατραπούν, να μεταβληθούν ή να βελτιωθούν, και στην αποσπασματική πολιτική των μεμονωμένων γεγονότων και των φευγαλέων εντυπώσεων.

Ο υπεύθυνος χειρισμός της πολιτικής των καταστάσεων απαιτεί άλλη σχέση με το χρόνο από ό,τι η καθημερινή πολιτική των γεγονότων. Το επικοινωνιακό σύστημα αδυνατεί να κατανοήσει, να αξιολογήσει και να προβάλει την πολιτική των καταστάσεων, καθώς η εικόνα και η είδηση παράγεται από τα μεμονωμένα γεγονότα. Για παράδειγμα, ο εκσυγχρονισμός της αστυνομίας είναι μία νέα κατάσταση, που θέλει να ανατρέψει την υφιστάμενη. Αυτό είναι όμως δημοσιογραφικά αδιάφορο σε σύγκριση με μία αποτυχημένη αστυνομική επιχείρηση με αθώα ανθρώπινα θύματα.

Η εμμονή στην πολιτική των καταστάσεων πρέπει συνεπώς να συνοδεύεται από δύο ακό-

μη στοιχεία: Πρώτον, από συνεχή σύνθεση και προβολή της ακολουθούμενης πολιτικής και, δεύτερον, από στενή παρακολούθηση και επιτυχή χειρισμό –στο μέτρο του δυνατού– των γεγονότων.

6. Η ΑΝΑΓΚΗ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ

Μέσα στις συνθήκες αυτές τι σημαίνει άραγε να είναι και να δηλώνει κανείς προοδευτικός; Μπορεί ο νέος αιώνας να είναι ένας «αριστερός» αιώνας; Τι διαφοροποιεί και τι αναδεικνύει τη σύγχρονη ευρωπαϊκή σοσιαλιστική αντίληψη για την πολιτική, την κοινωνία, την οικονομία, τις διεθνείς σχέσεις;

Αν η ανάλυση που προηγήθηκε είναι ακριβής, τότε το πρώτο στοιχείο μιας σύγχρονης αριστερής αντίληψης είναι η ανάγκη υπεράσπισης της πολιτικής και της ιδεολογίας. Αυτό συνδέεται με την ανάγκη –αυτονόητη– σεβασμού των θεσμικών εγγυήσεων της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, δηλαδή του πολιτικού φιλελευθερισμού, που είναι, βεβαίως, άλλο πράγμα από τον οικονομικό νεοφιλελευθερισμό.

Αυτό σημαίνει ακόμη ότι είναι ανάγκη να συ-

γκροτηθεί μία πολιτική με αποχρώσεις και εύρος. Ότι χρειάζεται να δοθούν πολιτικές απαντήσεις σε μία σειρά από θέματα που δεν ανήκουν στο κλασικό, «βιομηχανικό» μοντέλο πολιτικής.

Ήδη εδώ και αρκετές δεκαετίες –στην ύστερη φάση της βιομηχανικής κοινωνίας– μία σειρά από νεωτερικά τότε ζητήματα κατέστησαν κρίσιμα, δηλαδή πολιτικά: η οικολογική ευαισθησία, η θέση αρχικά της γυναίκας και στη συνέχεια του παιδιού ως αυτόνομης προσωπικότητας, η εγκληματικότητα των πόλεων, τα ναρκωτικά, η μεταβολή στις εργασιακές σχέσεις, η αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες όχι με ιδρυματική αντίληψη αλλά με σεβασμό της πολιτικής τους ισοτιμίας, η βιοηθική, που καλείται να τοποθετηθεί απέναντι σε ραγδαίες εξελίξεις, οι οποίες επηρεάζουν τον υπαρξιακό πυρήνα του ανθρώπου, τις σχέσεις γονέων και παιδιών, τη δομή της οικογένειας και την έννοια της συγγένειας, η αλληλεγγύη των γενεών ιδίως στα πεδία του ασφαλιστικού συστήματος και της προστασίας του περιβάλλοντος κ.ο.κ.

Άλλωστε το πεδίο της πολιτικής ήταν και είναι πάντοτε ανοικτό και μεταβαλλόμενο. Αν –όπως είπαμε– πολιτικό είναι οτιδήποτε σχετίζεται με την εξουσία, οτιδήποτε καθίσταται ζητη-

μα δημόσιου ενδιαφέροντος, τότε ο κατάλογος των πολιτικών θεμάτων βαίνει πάντοτε αυξανόμενος. Υπό την έννοια αυτή –και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία– αυξάνει ο αριθμός των πολιτικών ζητημάτων που σχετίζονται με την κοινωνία των πολιτών κατά τρόπο αντιστρόφως ανάλογο προς την πορεία της λεγόμενης μείωσης του κράτους. Ή για να πούμε διαφορετικά το ίδιο πράγμα: η κίνηση αυτή δεν οδηγεί σε κάποια αγοραία αυτορρύθμιση αλλά στην όξυνση πλήθους θεμάτων κοινωνικού –όπως συνήθως λέγεται– χαρακτήρα, που καθίστανται εξόχως πολιτικά.

Το πιο κρίσιμο μάλιστα είναι ότι ως προς τα ζητήματα αυτά η παραδοσιακή διάκριση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, μεταξύ προοδευτικών και συντηρητικών απόψεων δεν σημαίνει αυτόματως τίποτα. Το τι είναι «προοδευτικό» ή «αναντρεπτικό» και το τι είναι «συντηρητικό» κρίνεται κατά περίπτωση και δεν αντιστοιχίζεται με τη διάκριση ανάμεσα σε μία αριστερή και μία δεξιά στάση, καθώς η διατήρηση του status quo, η απόκρουση της μεταβολής των δεδομένων καταστάσεων μπορεί να είναι ορισμένες φορές η «αριστερή» στάση ή το αντίστροφο.

Η ψηφιακή εποχή –όπως συνέβαινε πάντοτε με κάθε τεχνολογική εξέλιξη– προσθέτει τα δικά της ζητήματα. Αυτό συμβαίνει για παράδειγμα

στον τομέα της βιοτεχνολογίας και της πληροφορικής.

Περιττεύει άλλωστε να τονιστεί ότι η μεταβιομηχανική κοινωνία της πληροφορίας, το μετανεωτερικό κοινωνικό παράδειγμα, για να χρησιμοποιήσω άλλη ορολογία, δεν παύει να είναι μια καπιταλιστική κοινωνία με τεράστιες δυνατότητες αλλά και τεράστιες ανισότητες. Καμία από τις μεγάλες θεσμικές και πολιτισμικές κατακτήσεις της βιομηχανικής κοινωνίας που συγκροτούν το λεγόμενο κοινωνικό κράτος δικαίου δεν προέκυψε αυτόματα ή τυχαία μέσα από τη λειτουργία της αγοράς. Για όλες χρειάστηκαν τρία πράγματα: οικονομικές και παραγωγικές συνθήκες, ιδεολογικές ζυμώσεις και πολιτικές παρεμβάσεις. Χωρίς τις τελευταίες τίποτα δεν είναι εφικτό. Το ίδιο κατά μείζονα λόγο ισχύει και στη μεταβιομηχανική εποχή. Όπως καμία τεχνολογική εξέλιξη δεν είναι από μόνη της «αριστερή» ή «δεξιά», έτσι και η μεταβιομηχανική κοινωνία της πληροφορίας μπορεί να παραμείνει και να εξελιχθεί ως κοινωνικό κράτος δικαίου μέσα από μία σειρά συνεχών πολιτικών παρεμβάσεων, που είναι αναγκαίες για τη διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής. Αυτό είναι κάτι που δίνει νόημα και ουσιαστικό περιεχόμενο στην τοποθέτηση των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομ-

μάτων υπέρ της οικονομίας της αγοράς αλλά όχι και υπέρ της κοινωνίας της αγοράς.

7. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΜΙΑ ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Το πολιτικό ζήτημα όμως που αναδεικνύεται πίσω από όλα αυτά και συνιστά τον κοινό παρονομαστή τους είναι η ανάγκη για μια νέα οικονομία του χρόνου, για μια νέα αντίληψη και μία νέα διαχείριση του χρόνου: τόσο του χρόνου εργασίας όσο και του λεγόμενου ελεύθερου χρόνου.

Η ίδια η έννοια της εργασίας και η κοινωνική και ιδεολογική της αξία μεταβάλλεται. Η βιομηχανική κοινωνία οικοδομήθηκε πάνω στην αντίληψη ότι η εργασία είναι μία θεμελιώδης ηθική υποχρέωση και βασικό στοιχείο προσωπικής και οικογενειακής καταξίωσης. Υπό την έννοια αυτή η ανεργία δεν είναι μόνον εισοδηματικό και γενικότερα οικονομικό πρόβλημα αλλά και πρόβλημα ψυχολογικό, ηθικό, κοινωνικό. Είναι μία απαξιωτική κατάσταση πρωτίστως στη συνείδηση του ίδιου του ανέργου.

Η αντίληψη αυτή εξακολουθεί, βέβαια, σε πολύ μεγάλο βαθμό να επικρατεί και να επηρεάζει τις πολιτικές μας. Σταδιακά όμως η μετα-

βολή στη διαχείριση του χρόνου θα οδηγήσει και στη μεταβολή της κοινωνικής αξίας της εργασίας.

Δεν πρόκειται φυσικά για το «τέλος της εργασίας», αλλά για μία νέα αξιολόγηση του συνόλου της ανθρώπινης δραστηριότητας μέσα στην κοινωνία και για την ανάδειξη νέων δυνατοτήτων και νέων προτεραιοτήτων που αφορούν τη διάρκεια και το αντικείμενο της εκπαίδευσης, τη σχέση με τον πολιτισμό και τις ποικίλες συναφείς δραστηριότητες, τους δείκτες της κοινωνικής ανάπτυξης και όχι μόνον τους μακροοικονομικούς και δημοσιονομικούς δείκτες κ.ο.κ.

Ιστορικά η κρίσιμη διαφοροποίηση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς είχε ως βάση της την εργασία: η Αριστερά εκπροσωπούσε κατά βάση το συντελεστή εργασία και είχε φυσικά ως στόχο την πλήρη απασχόληση. Τώρα όμως είναι προφανές ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Σοσιαλιστικές και συντηρητικές κυβερνήσεις στην Ευρώπη αποδέχονται εξίσου τα ονομαστικά κριτήρια της σύγκλισης. Μάλιστα οι σοσιαλιστικές κυβερνήσεις ασκούν την εξουσία στη συντριπτική πλειοψηφία των κρατών-μελών. Η μέριμνα για την απασχόληση είναι δεδηλωμένος στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά όχι ισότιμο και καθοριστικό κριτήριο συμμετο-

χής στην Ο.Ν.Ε. Από την άλλη πλευρά είναι προφανές ότι η ενεργητική πολιτική απασχόλησης με δέσμες μέτρων διαρκούς εκπαίδευσης, επανακατάρτισης, επαναπροσανατολισμού κ.λπ. (μια πολιτική που διαδέχθηκε την παλιά επιδοματική αντίληψη για την αντιμετώπιση της ανεργίας) είναι μια επιλογή που δέχονται και διατυμπανίζουν και τα περισσότερα συντηρητικά ή φιλελεύθερα ευρωπαϊκά κόμματα.

Η διαφοροποίηση συνεπώς μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς σχετίζεται πράγματι με την εργασία, αλλά εστιάζεται πλέον αλλού: όχι απλώς στη διατήρηση ή τη δημιουργία θέσεων εργασίας ούτε στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων ούτε στα επιμέρους μέσα καταπολέμησης της ανεργίας. Βρίσκεται στην καρδιά του πράγματος: στη σχέση του χρόνου εργασίας με τον ελεύθερο χρόνο· στη συνολική κοινωνική και ιδεολογική αντιμετώπιση της εργασίας.

Δεν είναι συνεπώς καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι η συζήτηση για την ευρωπαϊκή Αριστερά στρέφεται πλέον στο 35ωρο ως χρόνο εβδομαδιαίας εργασίας, ενώ κατά καιρούς ακούγονται οι προτάσεις για τετραήμερη εβδομαδιαία απασχόληση. Πρόκειται για θέματα που έχουν εγγραφεί στην ημερήσια διάταξη και τίθενται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, αλλού –όπως στη

Γαλλία— πιο άμεσα και αλλού με λιγότερο πιεστικό τρόπο.

Το ζήτημα αυτό δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται πλέον με κλασικούς όρους: σε σχέση δηλαδή με το κόστος εργασίας, τις αποδοχές για πλήρη εργασία και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας πλήρους ή μερικής απασχόλησης. Αυτό που τίθεται πλέον στο επίκεντρο της προσοχής είναι η συνολική οικονομία του χρόνου μέσα στην κοινωνία σε σχέση με το σύνολο των δραστηριοτήτων ενός ατόμου, όπως η εκπαίδευση, η ψυχαγωγία του, η ενασχόληση με τα ερασιτεχνικά ενδιαφέροντά του, με οικιακές εργασίες, με την υποστήριξη των παιδιών ή άλλων μελών της οικογένειάς του κ.λπ. Σε σχέση με τη δέσμη των σύνθετων κριτηρίων με τα οποία αξιολογείται η ποιότητα της ζωής του.

Βέβαια τα προβλήματα αυτά για πάρα πολλούς φαίνονται πολυτελή, καθώς τίθενται πολύ βασικότερα, υπαρξιακά, προβλήματα: εργασίας, εισοδήματος, στέγασης, περίθαλψης. Ισχύουν όμως ταυτοχρόνως και τα δύο. Αυτό είναι, άλλωστε, ένα από τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης μεταβιομηχανικής κοινωνίας, που εμφανίζει τεράστιες εσωτερικές διαφοροποιήσεις και αντιφάσεις. Οξύ πρόβλημα της κοινωνίας είναι τόσο η συνολική οικονομία του χρόνου, με

στόχο πάντοτε την πλήρη απασχόληση, στο πλαίσιο μιας νέας κατανομής χρόνου εργασίας και ελεύθερου χρόνου (βλ. παρακάτω, 13), όσο και η αντιμετώπιση των απλών ζωτικών προβλημάτων επιβίωσης που αντιμετωπίζουν ομάδες οι οποίες κινούνται σε οριακά σημεία και νιώθουν εκτός κοινωνικού ιστού.

8. Η ΔΙΑΦΥΛΑΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ

Το βαθύτερο, βέβαια, πρόβλημα είναι μέσα σε όλα αυτά η διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής και, μάλιστα, της συνοχής μιας πολύπλοκης κοινωνίας γεμάτης αποχρώσεις.

Είναι δε αυτονόητο ότι ως κοινωνική συνοχή δεν μπορεί να νοείται η συντηρητική αναπαραγωγή του κοινωνικού status quo ούτε η φιλελεύθερη ανεκτικότητα απέναντι σε κάθε πιθανή επιλογή. Η σύγχρονη αριστερή αντίληψη για την κοινωνική συνοχή προϋποθέτει την ενεργό παρέμβαση και άρα την ανάπτυξη αντίστοιχων μηχανισμών του κοινωνικού κράτους. Η ενεργός παρέμβαση είναι όμως ένα ζήτημα εξόχως πολιτικό, που συνδέεται με την ίδια τη δημοκρατική νομιμοποίηση της εξουσίας.

Αν συνεπώς πρώτο στοιχείο μιας σύγχρονης ευρωπαϊκής σοσιαλιστικής αντίληψης στην αυ-

γή του 21ου αιώνα είναι η ανάγκη υποστήριξης της πολιτικής και της ιδεολογίας, το δεύτερο στοιχείο είναι η ανάγκη της καινοτομίας και της νεωτερικότητας ή μάλλον της μετανεωτερικότητας: η ανάγκη να παρακολουθούμε τις εξελίξεις και τις μεταβολές που επέρχονται σε αυτές όχι αμυντικά και συντηρητικά αλλά με διορατικότητα, ενόψει των νέων κοινωνικών σχέσεων και καταστάσεων που διαμορφώνονται.

Και βέβαια τρίτη θεμελιώδης ανάγκη είναι η ανάγκη διαφύλαξης της κοινωνικής συνοχής με την έννοια που δώσαμε στον όρο αυτό προηγουμένως. Στο πλαίσιο αυτό, όπως μεταβάλλεται η ίδια η έννοια του γενικού συμφέροντος, έτσι μεταβάλλεται και η παραδοσιακή έννοια του κοινωνικού συμβολαίου. Αυτές είναι, άλλωστε, οι δύο βασικές και πρωταρχικές έννοιες πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε η ίδια η ιδεολογία της αστικής κοινωνίας: Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία και ο βιομηχανικός τρόπος παραγωγής ήταν –υποτίθεται– θεσμικές και υλικές εκφράσεις του ορθολογισμού.

Κατά τη μακρά βιομηχανική περίοδο η ανθρωπότητα άκουσε και έζησε διάφορες εκδοχές –αριστερές και δεξιές, προοδευτικές και συντηρητικές– για το γενικό συμφέρον και το κοινωνικό συμβόλαιο. Το πρόβλημα τώρα πλέον είναι ό-

τι αυξάνει υπέρμετρα ο αριθμός των κοινωνικών εταίρων και καθίσταται πολύπλοκη η εσωτερική τους διαφοροποίηση και διαστρωμάτωση. Όλα είναι πολύ πιο επιμερισμένα και ειδικά. Οι πιθανές εξελίξεις είναι δύο: είτε η αναζωπύρωση παλιών πρακτικών και η άνθηση ενός νέου κορπορατισμού είτε η αναγωγή στην πολιτική ως συγκολλητική και συναιρετική ουσία για τη διαμόρφωση συμφωνημένων λύσεων: όχι λύσεων συμψηφιστικών, που οδηγούν σε αναπαραγωγή καταστάσεων και ακινησία, αλλά λύσεων που έχουν πέρα από την τυπική, δημοκρατική και κοινοβουλευτική τους νομιμοποίηση και την ευρύτερη δυνατή συναίνεση. Υπό την έννοια αυτή μία προγραμματική κοινωνική συμφωνία δεν είναι τίποτα άλλο από μία σύγχρονη και αποτελεσματική μέθοδο οργάνωσης και διαμόρφωσης της δημοκρατικής νομιμοποίησης των πολιτικών αποφάσεων.

Αυτό το σχήμα προϋποθέτει όμως όλους τους συντελεστές του. Προϋποθέτει ότι σε κάθε περίπτωση αποφάσεις λαμβάνονται και εκτελούνται. Προϋποθέτει κοινωνικό διάλογο και δημοκρατική-πλειοψηφική νομιμοποίηση. Προϋποθέτει, τέλος, αποδοχή και συναίνεση, που λειτουργεί όχι αντί της δημοκρατίας αλλά πέραν αυτής.

9. Ο ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

Στη βιομηχανική κοινωνία ο ιδεολογικός και πολιτικός αστερισμός των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών ή σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων περιλάμβανε ουσιαστικά :

- το σεβασμό στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία και το κράτος δικαίου,
- την κοινωνική αλληλεγγύη και τους μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας και
- την κεϋνσιανή πολιτική της πλήρους απασχόλησης.

Στη σημερινή μεταβιομηχανική κοινωνία οι συνιστώσες του αστερισμού αυτού εξακολουθούν να υπάρχουν, προσαρμοσμένες όμως σε μία πολύ πιο λεπτή και πολύπλοκη κατάσταση. Όλες αυτές οι έννοιες έγιναν πολύ πιο λεπτές, πολύ πιο αντιφατικές, πολύ πιο αμφίβολες.

Το να είναι κανείς Ευρωπαίος αριστερός τώρα απαιτεί πολύ μεγαλύτερη διανοητική προετοιμασία, πολύ μεγαλύτερη ετοιμότητα, πολύ μεγαλύτερη και πολύ πιο εκλεπτυσμένη ευαισθησία. Υπό την έννοια αυτή ο νέος αιώνας όχι μόνον μπορεί, αλλά πρέπει να είναι αριστερός, για να διαφυλαχθεί η κοινωνική συνοχή, δηλαδή

για λόγους βαθύτατα ιδεολογικούς και πολιτιστικούς.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια ο ευρωπαϊκός σοσιαλισμός αποσαφήνισε καταρχάς τις σχέσεις του με την αγορά, με τις οικονομικές λειτουργίες και το «μέγεθος» του κράτους, με την ανάγκη αυξημένης παραγωγικότητας τόσο του συντελεστή «εργασία» όσο όμως και του συντελεστή «κεφάλαιο», με όσα ανάγονται στο πεδίο των επενδύσεων, του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, της κατάρτισης και της εξειδίκευσης κ.ο.κ.

Όλα αυτά είναι κρίσιμα. Πολύ πιο κρίσιμο όμως και ουσιώδες είναι να αποσαφηνίσει η ευρωπαϊκή Αριστερά τις σχέσεις της με τον κλασικό ιδεολογικό αστερισμό της, που αποκτά νέο περιεχόμενο, καθώς βρίσκεται αντιμέτωπος με νέες προκλήσεις.

Από την άποψη αυτή τίποτα δεν είναι απλό και αυτονόητο, ούτε στο πεδίο των δημοκρατικών θεσμών ούτε στο πεδίο των δικαιοκρατικών εγγυήσεων ούτε στο πεδίο του κοινωνικού κράτους ούτε στο κρίσιμο ζήτημα της πλήρους απασχόλησης.

10. ΟΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΚΡΑΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ
ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Η εμμονή στη λειτουργία της δημοκρατίας και στις εγγυήσεις του πολιτικού φιλελευθερισμού δεν αρκεί ως δήλωση· πρέπει να είναι καθημερινός πολιτικός χειρισμός. Η ευρωπαϊκή Αριστερά οφείλει να αποδείξει τη σχέση της με την αντιπροσωπευτική δημοκρατία και τον κοινοβουλευτισμό, που δεν είναι μόνο ένα θεσμικό σύστημα αλλά μία παράδοση και ένας βαθύτερος πολιτικός πολιτισμός.

Κανείς δεν πιστεύει, βέβαια, ότι αυτό αρκεί. Όλοι γνωρίζουν ότι η κρίση του κοινοβουλευτισμού είναι χρόνια. Και αυτό δεν αφορά μόνον ή κυρίως τις αρμοδιότητες του κοινοβουλίου και τη σχέση νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας αλλά την πολιτική αντιπροσωπευτικότητα του κοινοβουλευτικού συστήματος συνολικά σε σχέση με την κοινωνία και τις δυνάμεις της· την ικανότητα του κοινοβουλίου να λειτουργεί ως ο συμβολικός τόπος της κοινωνίας όπως αυτή είναι πραγματικά και όχι όπως απεικονίζεται πολιτικά μέσα από μια σειρά αφαιρέσεων, τροποποιήσεων και διαθλάσεων. Θα δούμε ειδικότερα το θεσμικό πρόβλημα και το ρόλο των πολιτικών κομμάτων, προέχον πολιτικά ζήτημα είναι

όμως η εμμονή στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής-κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Σε αυτό εντάσσεται πλέον ένα καινούριο και πολύ λεπτό και επικίνδυνο θεσμικά διακύβευμα: αυτό που αφορά την αποκέντρωση του κράτους, την ανάπτυξη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και το ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Δεν αρκούν οι δηλώσεις πίστης στην αποκέντρωση και την αυτοδιοίκηση ούτε η θεσμική ολοκλήρωσή τους. Απαιτείται να εισαχθούν εγγυήσεις που να διασφαλίζουν την πολιτική λειτουργία των θεσμών αυτών, τη διαφάνειά τους και τη σχέση τους με την κεντρική πολιτική σκηνή. Η ολοκλήρωση της αποκέντρωσης και η ενίσχυση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης πρώτου και δεύτερου βαθμού δεν μπορεί να οδηγή σε επιμερισμό της πολιτικής, στη διαίρεσή της σε ασύνδετα τοπικά και θεματικά ενδιαφέροντα ούτε σε τοπικούς παραγοντισμούς, που θέτουν ουσιαστικά εκτός κοινωνικού ελέγχου ζητήματα ιδιαίτερα κρίσιμα για τη λειτουργία της κοινωνίας και της οικονομίας.

Ακόμη πιο έντονο είναι το πρόβλημα σε σχέση με τον πολιτικό φιλελευθερισμό και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Αριστερά δεν είναι στην ιστορική της διαδρομή ούτε αυτονοήτως φιλελεύθερη πολιτικά ούτε αυτονοήτως

ανεκτική, πλουραλιστική και ευαίσθητη στα ανθρώπινα δικαιώματα. Δηλώνει ότι είναι και πρέπει να είναι. Αυτό όμως αποδεικνύει την υποχρέωσή της να έχει σαφή και καθαρή άποψη ως προς τη λειτουργία του δικαστικού συστήματος και ιδίως του συστήματος δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων και τα όρια του ελέγχου αυτού. Σαφή και ιδιαίτερη άποψη ως προς τα νέα φαινόμενα εγκληματικότητας και τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου στην ποινική προδικασία και την ποινική δίκη. Σαφή και σταθερή θέση ως προς τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων –ιδίως του δικαιώματος στην προσωπικότητα και του απορρήτου του ιδιωτικού βίου– από ορισμένα μέσα ενημέρωσης που ασκούν σκληρή και απεριόριστη εξουσία.

Ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα είναι χωρίς ταλαντεύσεις και δισταγμούς εκφραστής της ανεκτικότητας, του πλουραλισμού, της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και γνωρίζει ότι ο κίνδυνος για την παραβίασή τους μέσα από την κρατική εξουσία δεν είναι μόνον εθνικός αλλά και διεθνής. Γνωρίζει ότι ο κίνδυνος για την προσβολή τους δεν προέρχεται μόνον από την κρατική εξουσία και μάλιστα από την εκτελεστική ή τη νομοθετική εξουσία, δηλαδή τα πολιτικού χαρακτήρα όργα-

να, αλλά και από άλλες μορφές οικονομικής, κοινωνικής και επικοινωνιακής εξουσίας, όπως και από την ίδια τη δικαστική εξουσία ως μορφή κρατικής εξουσίας –όπου αυτή λειτουργεί ανεξέλεγκτα.

Είναι συνεπώς προφανές ότι το κλασικό σχήμα της διάκρισης των εξουσιών έχει βεβαίως την ιστορική και λειτουργική του σημασία, είναι όμως απολύτως ανεπαρκές και συσκοτίζει τη θεσμική και πολιτική πραγματικότητα, όταν δεν συνοδεύεται από νέου τύπου εγγυήσεις που διασφαλίζουν τη διάκριση των νέων πραγματικών μορφών πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και επικοινωνιακής εξουσίας. Πέρα λοιπόν από τη ρύθμιση της σχέσης ανάμεσα στα πολιτικά και τα δικαστικά όργανα του κράτους, αυτά που έχουν δημοκρατική και αυτά που έχουν δικαιοκρατική νομιμοποίηση, τεράστια σημασία έχει η σαφής οριοθέτηση ανάμεσα στην πολιτική, τη δικαστική, την οικονομική και την επικοινωνιακή εξουσία με μέτρα διαφάνειας τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Το παράδοξο μάλιστα είναι ότι στο πρώτο εκδηλώνεται μεγαλύτερη ευαισθησία, παρότι στο δεύτερο λαμβάνονται πολύ συχνά πιο σημαντικές αποφάσεις.

Στη χώρα μας έχουμε τώρα το σημαντικό πλεονέκτημα της ανοικτής διαδικασίας αναθεώ-

ρησης του Συντάγματος, μίας διαδικασίας που επιτρέπει να γίνουν όλες οι αναγκαίες τομές χωρίς διάθεση συγκυριακής θεσμικής δημαγωγίας, που δεν εξετάζει τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις και το ιστορικό βάθος των θεσμών, αλλά τις φευγαλέες εντυπώσεις. Οι νέες θεσμικές επιλογές πρέπει να γίνουν με πλήρη γνώση των ιστορικών, των συγκριτικών και των λειτουργικών δεδομένων, έτσι ώστε να παράγεται ένα μακροπρόθεσμο πολιτικό αποτέλεσμα.

Η δημοκρατία, ο πλουραλισμός, η ανεκτικότητα, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συγκροτούν το πεδίο πάνω στο οποίο πρέπει να οικοδομείται όχι μόνο το κράτος δικαίου αλλά και το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών. Όταν κάποιος είναι σίγουρος για τη ζωή και την περιουσία του, όταν νιώθει ότι αυτά τα μείζονα αγαθά προστατεύονται, είναι έτοιμος να διαμορφώσει πιο επεξεργασμένα και εκλεπτυσμένα κριτήρια για όλα εκείνα τα ζητήματα που συνδέονται με τους θεσμούς και τον πολιτικό μας πολιτισμό. Άρα η εμπέδωση του αισθήματος ασφάλειας είναι ο μόνος αποφασιστικός μηχανισμός για την ουσιαστική καταπολέμηση κάθε φαινομένου ρατσισμού και ξενοφοβίας.

Τίποτα από αυτά δεν είναι δεδομένο και αυ-

τονόητο. Υποχρέωση της Αριστεράς είναι να ξανατοποθετήσει όλες αυτές τις αρχές, όλες αυτές τις βασικές παραδοχές στο χώρο των αυτονόητων και δεδομένων κατακτήσεων.

11. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

Η σχέση της Αριστεράς με το κοινωνικό κράτος έχει υποστεί ισχυρά δημοσιονομικά πλήγματα, που έδειξαν τα όρια και τις παρενέργειες του συστήματος των μεταβιβαστικών πληρωμών, ενός συστήματος επιδοματικού χαρακτήρα με τεράστιες εσωτερικές διαφοροποιήσεις και αντιφάσεις, ανοικτό στην καταχρηστική άσκηση δραστηριοτήτων και στην κακή εφαρμογή κριτηρίων για την αναγνώριση και την απονομή ποικίλων, μικρών ή μεγάλων, προνομίων.

Είδαμε ήδη ότι όλα αυτά οφείλονται αφενός μεν στα προβλήματα που έχει κάθε μηχανισμός διαχείρισης και διανομής πόρων, αφετέρου δε στο γεγονός ότι εδώ και πολύ καιρό πια καμία κοινωνική κατηγορία δεν είναι ενιαία και απλή στη σύλληψή της: ούτε ο πολύτεκνος ούτε ο ανάπηρος ούτε ο συνταξιούχος κ.λπ.

Τίποτα από όλα αυτά δεν μπορεί όμως να ανατρέψει τη σημασία των μηχανισμών της κοι-

νωνικής αλληλεγγύης και των εγγυήσεων του κράτους πρόνοιας ως προς τη λειτουργία της κοινωνίας και τη διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής.

Ορισμένοι συζητούν για το μέλλον του κοινωνικού κράτους με όρους του 18ου αιώνα: ξαναγυρίζουν στις βάσεις του κοινωνικού συμβολαίου, στις απλές δομές της σχέσης του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο, στα όρια της ετερόνομης κρατικής ρύθμισης με την οποία επιβάλλονται υποχρεώσεις κοινωνικής αλληλεγγύης. Ο συλλογισμός τους καταλήγει βέβαια στην ανάγκη δραστικού περιορισμού του κοινωνικού κράτους και στην πρόταση για την ανάπτυξη μηχανισμών ιδιωτικής ασφάλισης με την ευρύτερη έννοια του όρου.

Άλλοι αντιμετωπίζουν το κράτος από μία ηθικολογικού χαρακτήρα οπτική γωνία, που τείνει στη διατήρηση θεσμών κοινωνικής αλληλεγγύης, οι οποίοι θα εφαρμόζονται όμως επιλεκτικά, κατά βάση για τις ευπαθείς ομάδες.

Η αφετηρία των θέσεών μας όμως για το κοινωνικό κράτος δεν μπορεί να είναι ούτε ηθικολογική και φιλανθρωπική ούτε νεοφιλελεύθερη. Οφείλει να είναι ιστορική και πολιτική. Πρέπει συνεπώς να θυμόμαστε πάντοτε ότι το κοινωνικό κράτος είναι η πιο τυπική ίσως εκδοχή

του βιομηχανικού κράτους. Στην ιστορική μήτρα του κοινωνικού κράτους βρίσκεται άλλωστε το εργατικό κίνημα και το κίνημα των πόλεων. Αυτή η κοινωνική πίεση ήταν που διαμόρφωσε άλλους συσχετισμούς και άλλες αντιλήψεις ήδη από το τέλος του περασμένου αιώνα και μετέτρεψε τα γηρατειά, την ασθένεια, την ανεργία, το πρόβλημα της στέγης από «ατομικό» ατύχημα σε πολιτικό ζήτημα: σε ζήτημα κρατικής πολιτικής, σε πολιτικό διακύβευμα που τέθηκε στο πεδίο της καθολικής ψηφοφορίας. Δεν είναι μάλιστα καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι κοινωνικό κράτος και καθολικό εκλογικό δικαίωμα βαδίζουν παράλληλα.

Εφόσον λοιπόν στη μεταβιομηχανική εποχή δεν θίγονται τα θεσμικά χαρακτηριστικά της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, δεν μεταβάλλονται και οι πολιτικοί λόγοι –σχετικά με τη νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας– που γέννησαν το κοινωνικό κράτος. Από την άλλη πλευρά είναι εξίσου προφανές ότι, όπως γίνεται εξαιρετικά πολύπλοκη η ίδια η κοινωνία και η ίδια η πολιτική, έτσι γίνεται εξαιρετικά πιο περίπλοκο και το ζήτημα των επιμέρους ρυθμίσεων και ισορροπιών που συγκροτούν το σύγχρονο κοινωνικό κράτος. Αυτό περιλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό παραγόντων: από τα δημογραφικά δε-

δομένα μέχρι το βαθμό ανάπτυξης του ιδιωτικού ασφαλιστικού συστήματος.

Ένα ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα οφείλει σε κάθε περίπτωση να προβάλλει τη βαθύτατη και αδιατάρακτη σχέση του με το κοινωνικό κράτος. Και αυτό ανεξάρτητα από όλες τις εκλογικές, τις επεμβάσεις και τις αποσαφηνίσεις, που είναι αναγκαίες και οδηγούν στην πολύ καλύτερη και δικαιότερη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων. Στο πλαίσιο άλλωστε της αναλογικής και διαφοροποιητικής ισότητας, στόχος ήταν πάντοτε η ίση ρύθμιση ίδιων καταστάσεων και η «άνιση», δηλαδή ευνοϊκότερη, αντιμετώπιση ανόμοιων, δηλαδή δυσμενέστερων, καταστάσεων. Μοχλός της ιστορικής διαμόρφωσης του κοινωνικού κράτους, πριν καν αυτό διακηρυχθεί ως έννοια, ήταν ο σεβασμός και η εφαρμογή της αρχής της ισότητας, της ισότητας όχι μόνον «ενώπιον» αλλά και «εντός» του νόμου –δηλαδή όχι μόνο κατά την εφαρμογή του νόμου, αλλά και ως προς αυτή καθεαυτή τη ρύθμιση–, με το ουσιαστικό περιεχόμενο της ενίσχυσης όσων βρίσκονται σε μειονεκτική θέση.

12. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Ένα ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα οφείλει άλ-

λωστε να αποσαφηνίσει τις σχέσεις του συνολικότερα με το ζήτημα των οικονομικών λειτουργιών του κράτους και των μηχανισμών κατανομής του κοινωνικού πλεονάσματος.

Υπό αυτήν την έννοια η λειτουργία του φορολογικού συστήματος είναι ένα εξαιρετικά κρίσιμο ζήτημα για την ιδεολογική ταυτότητα κάθε πολιτικού χώρου. Όλα τα ερωτήματα για τη σχέση κράτους-κεφαλαίου-εργασίας συνοψίζονται τελικώς στη φορολογική πολιτική, που κρίνει και το σύνολο σχεδόν των υπολοίπων.

Τώρα όμως γενικόλογες αναφορές στα χαρακτηριστικά ενός φορολογικού συστήματος, που πρέπει να είναι «δίκαιο, κοινωνικά ευαίσθητο και να συλλαμβάνει όλη τη φορολογική ύλη», δεν αρκούν. Δεν αρκούν οι αναφορές στην ορθή αναλογία αμέσων και εμμέσων φόρων, ούτε στη δίκαιη κατανομή των βαρών ανάμεσα στη φορολογία του κεφαλαίου, τη φορολογία μισθωτών υπηρεσιών και τη φορολογία των αυτοαπασχολούμενων. Δεν αρκεί ούτε η διαμόρφωση μιας λύσης ως προς τη σχέση του φορολογικού συστήματος με τα ποικίλα επενδυτικά κίνητρα που παίρνουν τη μορφή προβληματικών και πολλές φορές άδικων φοροαπαλλαγών.

Αυτό που χρειάζεται τώρα είναι ένα φορολογικό σύστημα που θα αντιστοιχεί, πρώτον, στην

οικονομική και παραγωγική πραγματικότητα της χώρας και, δεύτερον, στη σημερινή κοινωνική διαστρωμάτωση, η οποία εμφανίζει κραυγαλέες αντιθέσεις και διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της ίδιας επαγγελματικής ή εισοδηματικής κατηγορίας. Είναι βέβαια αυτονόητο ότι όλα αυτά πρέπει να κινούνται στο πλαίσιο της κοινοτικής νομιμότητας, που αφήνει όμως ευρύτατα περιθώρια στη διακριτική ευχέρεια του εθνικού νομοθέτη, στο βαθμό που αυτή δεν οδηγεί σε ενδοκοινοτικές μετακινήσεις κεφαλαίων.

Το βασικό άρα στοιχείο ενός φορολογικού συστήματος νέου τύπου είναι, κατά τη γνώμη μου, όχι μόνον ο συνολικός του χαρακτήρας αλλά και η πολιτική και κοινωνική ευκρίνεια όλων του των ρυθμίσεων. Ένα φορολογικό σύστημα νέου τύπου πρέπει να είναι πολιτικά υποστηρίξιμο στο σύνολό του και άρα συνδέεται με την κοινωνική αντιπροσωπευτικότητα των πολιτικών κομμάτων και την ικανότητά τους να συνθέτουν το γενικό συμφέρον –να πείθουν δηλαδή για την πολιτική αιτιολόγηση, τον οικονομικό ορθολογισμό, την πρακτική αξία, την απλότητα, την εφαρμοσιμότητα και την κοινωνική ευαισθησία των φορολογικών επιλογών, που συνθέτουν ένα σύστημα με αρχή, μέση και στόχο.

Αυτό σημαίνει ότι το φορολογικό σύστημα

πρέπει να αξιολογείται όχι μόνον δημοσιονομικά –αυτό είναι και αυτονόητο και καθοριστικό– αλλά οικονομικά, με την πληρέστερη δυνατή σημασία του όρου.

13. Ο ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Το κοινωνικά και πολιτικά κρισιμότερο ζήτημα εξακολουθεί όμως να είναι το ζήτημα της πλήρους απασχόλησης, ιδίως εκείνες τις περιόδους κατά τις οποίες η ανάγκη διαμόρφωσης ή διαφύλαξης μακροοικονομικών ισορροπιών οδηγεί σε περιοριστικές πολιτικές με επίπτωση στον αριθμό των θέσεων εργασίας τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Το πρόβλημα αυτό θα εξακολουθεί να υπάρχει έως ότου η απασχόληση καταστεί ισότιμος και καθοριστικός δείκτης μιας ισορροπίας που δεν θα είναι μόνον μακροοικονομική αλλά και κοινωνική. Η πλήρης απασχόληση είναι λοιπόν ελάχιστη προϋπόθεση για τη λειτουργία μιας κοινωνίας που βασίζεται στην έννοια της εργασίας και της συσσώρευσης. Πρώτος συνεπώς πολιτικός και κοινωνικός στόχος είναι αυτός.

Παράλληλος και ισοδύναμος στόχος είναι αυτός που –όπως ήδη είδαμε (παραπάνω, 7)– σχετίζεται με την κοινωνική αντίληψη για την

εργασία και τον ελεύθερο χρόνο. Διαμορφώνεται έτσι ένα πολύ σημαντικό πεδίο για την άσκηση μιας πολιτικής απασχόλησης, που συναρθρώνει το εκπαιδευτικό σύστημα με τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την αρχική και τη συνεχιζόμενη κατάρτιση των εργαζομένων, την κοινωνική προβολή και καταξίωση νέων επαγγελματιών, την ενθάρρυνση νέων οικονομικών δράσεων μεταβιομηχανικού χαρακτήρα κ.ο.κ.

Πρόκειται για παρεμβάσεις που ανάγονται ευθέως στο συνολικό μεταβιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης της χώρας και στην ανάγκη να επαναπροσεγγίσουμε μέσα από μία νεωτερική γωνία τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας (βλ. παραπάνω, 1.5) τοποθετημένα μέσα στα διεθνή συμφραζόμενα της ψηφιακής εποχής.

Όλα αυτά απαιτούν βέβαια τη μέγιστη δυνατή εξειδίκευση, τη μετατροπή τους σε μία αλληλουχία μέτρων. Αυτό όμως μπορεί να γίνει πολύ ευκολότερα από ό,τι υποθέτει κανείς, καθώς σε όλους τους τομείς εμφανίζονται διαρκώς νέες δυνατότητες και νέες ευκαιρίες, που δείχνουν πόσο μεγάλη σημασία έχει τώρα η υλική δύναμη των ιδεών. Τίποτα δεν έχει την επενδυ-

τική και οικονομική γενικότερα αξία μιας νέας, ευέλικτης ιδέας που ανταποκρίνεται σε ανάγκες ή δυνατότητες της αγοράς και γενικότερα της οικονομίας –ανάγκες και δυνατότητες που μπορεί να μην φαίνονται διά γυμνού οφθαλμού.

Είναι συνεπώς προφανές ότι αυτές οι ιδέες δεν έχουν κάποια θεωρητική σημασία αλλά μία τελείως πρακτική και οικονομική αξία. Νέες υπηρεσίες, νέα προϊόντα, νέες εξειδικεύσεις, μικρές σε κεφάλαιο και πλούσιες σε πρωτοτυπία επενδύσεις και, άρα, νέες πλήρεις θέσεις εργασίας συνθέτουν το τοπίο, που κάποτε λεγόταν ευέλικτη εξειδίκευση, αργότερα ονομάστηκε κοινωνία της πληροφορίας, σήμερα μπορεί να λέγεται ψηφιακή εποχή και αύριο κάπως αλλιώς, κατά βάθος όμως πρόκειται για την ικανότητα να παρακολουθούμε τις εξελίξεις και τις ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας.

Όλα αυτά απαιτούν βεβαίως υψηλή ικανότητα οργάνωσης συνδυασμένων δράσεων ανάμεσα σε υπουργεία και οργανισμούς, επιχειρήσεις, νέους επιστήμονες, επενδυτές, εξειδικευμένους τεχνικούς, νέου τύπου αγρότες, πρόθυμους καταναλωτές που έχουν συνειδητοποιήσει τις ανάγκες τους και ξέρουν να εκτιμούν την πρωτοτυπία και τη νέα αισθητική ως προς τα αγαθά και τις υπηρεσίες κ.ο.κ.

Αυτά δεν αφορούν μόνον ή κυρίως τομείς υψηλής τεχνολογίας, όπως οι τηλεπικοινωνίες, η πληροφορική, η συντήρηση αρχαιοτήτων, οι οικολογικές καλλιέργειες, ούτε τομείς ιδιαίτερα soft, όπως τα μέσα ενημέρωσης, η προβολή ή η οργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων, αλλά και τομείς «χαμηλής» τεχνολογίας και απολύτως κλασικούς, όπως η τροφοδοσία, η καθαριότητα, τα ταχυδρομεία κ.ο.κ.

14. ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ –

ΠΡΟΣ ΕΝΑΝ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΟΥΜΑΝΙΣΜΟ

Η σχέση με το κράτος είναι το κομβικό ερώτημα για την Αριστερά ακόμη και σήμερα. Ακόμη πιο έντονα σήμερα. Η Αριστερά άργησε να αποκτήσει μία συγκροτημένη πολιτική θεωρία, μία θεωρία για την κατάκτηση και την άσκηση της εξουσίας που να μην είναι αιχμάλωτη μιας ντετερμινιστικής θεώρησης της ιστορίας.

Το σύνολο όμως των προβλημάτων που συνδέονται με αυτό που λέγεται εξουσία ή ακόμη γενικότερα με αυτό που λέγεται δημόσιος βίος σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με το κράτος, ανεξάρτητα από την έκτασή του και ανεξάρτητα από τον τρόπο που οργανώνει και ασκεί τις οικονομικές του λειτουργίες.

Η σχέση της Αριστεράς με την ιδιωτική κοινωνία ανάγεται τελικώς στη σχέση της κοινωνίας με το κράτος, που στην Ελλάδα προηγείται της κοινωνίας των πολιτών και εν πολλοίς τη διαμορφώνει. Η σχέση της Αριστεράς με την οικονομία ανάγεται τελικώς στη σχέση της ιδιωτικής οικονομίας με τις οικονομικές λειτουργίες του κράτους. Το ίδιο ισχύει και για τη σχέση της Αριστεράς με την οικολογία και οποιοδήποτε άλλο πεδίο δημόσιας δράσης.

Αποδεικνύεται έτσι για μία ακόμη φορά το κορυφαίο κατά τη γνώμη μου στοιχείο μιας σύγχρονης ευρωπαϊκής αριστερής αντίληψης για τα πράγματα, που είναι ο πολιτικός της χαρακτήρας, δηλαδή η ύπαρξη αυτού που θα λέγαμε συνείδηση των επιπτώσεων, συνείδηση ιστορική και κοινωνική, τελικά δηλαδή πολιτική. Αν συνυπολογισθεί μάλιστα το γεγονός πως η κοινωνική διαστρωμάτωση των εκλογικών πληθυσμών των δύο μεγάλων κομμάτων στην Ελλάδα είναι λίγο πολύ παρόμοια, με υψηλό βαθμό διασποράς σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, τότε γίνεται αντιληπτό πως το προέχον στοιχείο είναι κατά κυριολεξία πολιτικό. Αυτό προσδίδει στα κόμματα και τη φυσιογνωμία και τη δυναμική τους.

Ξαναγυρίζουμε έτσι με έναν γοητευτικό και

ταυτόχρονα νεωτερικό τρόπο στις απαρχές: στην Αριστερά ως μία οργανωμένη πολιτική και κοινωνική ευαισθησία. Ως ουμανισμός. Όχι όμως ως έναν αφελή, ρομαντικό και αόριστο ουμανισμό, αλλά ως έναν πολιτικά πρακτικό ουμανισμό, που γνωρίζει τα προβλήματα, τα συγκρουόμενα συμφέροντα, τους διεθνείς συσχετισμούς, τις αντιξοότητες, τις αντιδράσεις και προσπαθεί να τις διαπεράσει. Έναν σύγχρονο ουμανισμό ως οργανωμένη αντίληψη για την ιστορία και την εξέλιξή της, που σέβεται την αξία του ανθρώπου όχι μόνο στο επίπεδο μιας αφηρημένης αυτοτέλειας της ύπαρξής του, αλλά μέσα στη συγκεκριμένη και πραγματική κοινωνική κατάσταση του, όπως αυτή διαμορφώνεται ως πλέγμα σχέσεων κάθε στιγμή.

15. ΤΙ ΟΡΙΖΕΙ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ
ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ;

Ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα δεν αρκεί, λοιπόν, να δηλώνει το σεβασμό του στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Πρέπει να δίνει απαντήσεις στη βαθιά κρίση αξιοπιστίας των αντιπροσωπευτικών θεσμών και να επιμένει στον πολιτικό φιλελευθερισμό και στο σεβασμό των δικαιοκρατικών

εγγυήσεων κάθε φορά που αυτές απειλούνται μέσα από τις σημερινές πηγές ανασφάλειας και αβεβαιότητας της κοινωνίας.

Ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα δεν αρκεί να διακηρύσσει την ανάγκη κοινωνικής αλληλεγγύης, την υποστήριξή του προς το κράτος πρόνοιας. Πρέπει να δίνει απαντήσεις που υπερβαίνουν τη δημοσιονομική κρίση του κοινωνικού κράτους και λαμβάνουν υπόψη την πολυπλοκότητα και την αντιφατικότητα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και των κρίσιμων αποχρώσεων στο εσωτερικό των επιμέρους κοινωνικών ομάδων.

Ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα δεν αρκεί να υποστηρίζει λεκτικά την πολιτική της πλήρους απασχόλησης ή πολύ περισσότερο να επαναπαύεται σε συμβατικές πολιτικές απασχόλησης. Πρέπει να δίνει απαντήσεις που αφορούν την ίδια την κοινωνική στάση απέναντι στην εργασία και να διαμορφώνει πολιτικές που υπερβαίνουν τους γνωστούς μηχανισμούς παρέμβασης για την καταπολέμηση της ανεργίας και την αύξηση της απασχόλησης.

Ο ιδεολογικός αστερισμός της ευρωπαϊκής Αριστεράς, κάτω από τις σημερινές μεταβιομηχανικές συνθήκες, πρέπει άρα να είναι πολύ πιο εκλεπτυσμένος και πολύπλοκος από αυτόν που

αντιστοιχούσε στη βιομηχανική κοινωνία. Οι δε πολιτικές απαντήσεις που πηγάζουν από αυτόν πρέπει να είναι πολύ πιο θαρραλέες και πρωτότυπες.

Διαμορφώνεται άλλωστε, όπως είδαμε, ένας κατάλογος πεδίων μείζονος πολιτικού ενδιαφέροντος από ζητήματα που ως τώρα ήταν πολιτικά προβλήματα «δεύτερης γραμμής» σε σχέση με τα ζητήματα των δημοκρατικών θεσμών, της οικονομίας και της εξωτερικής πολιτικής.

Όλα αυτά τα ζητήματα –ας το επαναλάβουμε– θέτουν υπό συνεχή δοκιμασία τα πολιτικά αντανακλαστικά και τα ιδεολογικά όρια της Αριστεράς. Προοδευτική στάση είναι συνεπώς αυτή που επιβεβαιώνει τις ευαισθησίες και τις ιδεολογικές της αναγωγές μπροστά σε κάθε ένα από τα προβλήματα αυτά με τις εγγενείς τους αντιφάσεις.

III. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΣΗΜΕΡΑ – ΤΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ

Το ΠΑΣΟΚ εισέρχεται στη νέα αυτή εποχή με σοβαρά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Η κρατούσα βέβαια αντίληψη είναι πως το ΠΑΣΟΚ μειονεκτεί σε σχέση με τον μέσο όρο των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών ή σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, γιατί δεν έχει τη δική τους μακρά παράδοση, που συνδέεται με τη σταδιακή διαμόρφωση του βιομηχανικού μοντέλου ανάπτυξης. Υπό την έννοια αυτή το ΠΑΣΟΚ, σε σχέση με τα αδελφά του κόμματα των άλλων χωρών, κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εμφανίζεται να έχει όσα διαρθρωτικά μειονεκτήματα εμφανίζεται να έχει και η ελληνική κοινωνία σε σχέση με το κλασικό ευρωπαϊκό πρότυπο ανάπτυξης.

Όπως όμως και η ελληνική κοινωνία μπορεί και μετατρέπει όλα τα διαρθρωτικά της μειονεκτήματα σε συγκριτικά πλεονεκτήματα μέσα σε ένα μεταβιομηχανικό πλαίσιο, έτσι και το

ΠΑΣΟΚ διαθέτει ζωτικά και καθοριστικά πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλα συγγενή ευρωπαϊκά κόμματα.

Καταρχήν το ΠΑΣΟΚ συγκροτείται πολύ γρήγορα –από το 1977 και μετά– ως πολυσυλλεκτικό και πλειοψηφικό κόμμα ικανό να εκφράσει πολιτικά ένα ευρύ φάσμα ανερχόμενων κοινωνικών δυνάμεων με συνεχώς αυξανόμενη πολιτική αυτοσυνειδησία.

Επιπλέον το ΠΑΣΟΚ διαθέτει το καίριο ιστορικό πλεονέκτημα της απορρόφησης –από το 1977 και πάντως από το 1981 και μετά– της μακράς κεντρώας παράδοσης. Μιας παράδοσης, που σε άλλες χώρες εκφράζεται από μικρότερους ενδιάμεσους κομματικούς σχηματισμούς (π.χ. φιλελεύθερα κόμματα), οι οποίοι είναι εξαιρετικά κρίσιμοι για το σχηματισμό κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών ικανών να στηρίζουν κυβερνήσεις.

Αυτό είναι το όλον ΠΑΣΟΚ: ένας πολιτικός οργανισμός που εκπροσωπεί ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων, που εκφράζουν τελικώς το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Ένας πολιτικός οργανισμός που ξέρει –πρέπει να ξέρει– ότι το πολυσυλλεκτικό δεν είναι πολιτικά ουδέτερο αλλά πολιτικά πειστικό.

Αυτό όμως το ΠΑΣΟΚ ούτε δεδομένο είναι

ούτε στατικό. Διαμορφώνεται μέσα από την ικανότητα επικοινωνίας με όλες αυτές τις δυνάμεις. Διαμορφώνεται δηλαδή μέσα από τον πολιτικό του λόγο και την πολιτική του πρακτική, ιδίως όταν η πρακτική του αυτή είναι και κυβερνητική.

Η διάκριση μεταξύ της εκάστοτε κυβέρνησης και της εκάστοτε αντιπολίτευσης τείνει –όπως τονίσαμε– να γίνει η βασική πολιτική διάκριση στις μέρες μας και σε ορισμένες περιπτώσεις να υποκαταστήσει ιδεολογικού ή παραδοσιακού χαρακτήρα διαφοροποιήσεις. Πρόκειται ουσιαστικά για τη διαφοροποίηση ανάμεσα στο ρεαλισμό και την ευθύνη που συνεπάγεται η λήψη αποφάσεων και της ελευθεριότητας που επιτρέπει η απλή άσκηση πιέσεων ή κριτικής.

Θεμελιώδης όμως προϋπόθεση εξυγίανσης του πολιτικού πεδίου είναι η ακύρωση του φαινομένου αυτού: η διατύπωση δηλαδή ενός πολιτικού λόγου που τοποθετείται ενόψει των πραγματικών καταστάσεων και των αληθών συσχετισμών όχι μόνον από την εκάστοτε κυβέρνηση αλλά και από την εκάστοτε αντιπολίτευση.

Μέσα σε αυτές τις νέες συνθήκες είναι ίσως

φυσικό να τίθεται πολύ συχνά υπό αμφισβήτηση ο ρόλος και η οργανωτική δομή των κομμάτων.

Η αλήθεια είναι ότι το κόμμα ως μορφή πολιτικής οργάνωσης –παρότι πολλοί κάνουν λόγο για «κόμματα» στην κλασική εποχή– είναι συνυφασμένο με τη βιομηχανική κοινωνία και το αντιπροσωπευτικό σύστημα διακυβέρνησης: την ύπαρξη και τη λειτουργία του κοινοβουλίου. Αυτό ισχύει για όλες τις μορφές πολιτικών κομμάτων και για όλες τις ιστορικές διεργασίες που οδήγησαν στη συγκρότηση κομμάτων, είτε αυτά είναι φιλελεύθερα ή συντηρητικά αστικά κόμματα «στελεχών» είτε είναι εργατικά ή σοσιαλιστικά ή σοσιαλδημοκρατικά κόμματα «μαζών». Το ίδιο ισχύει και για τα κατάλοιπα του λεγόμενου κόμματος «νέου τύπου», που απετέλεσε επί δεκαετίες ολόκληρες το πρότυπο της οργάνωσης των κομμουνιστικών κομμάτων και επηρέασε τελικώς οργανωτικά όλα τα είδη κομμάτων.

Το ερώτημα, λοιπόν, είναι αν η μεταβιομηχανική κοινωνία με τη διαστρωμάτωση και τις αποχρώσεις της και η κρίση της αντιπροσωπευτικότητας των πολιτικών κομμάτων είναι το προοίμιο μιας νέας πολιτικής εποχής: μιας μετακομματικής εποχής. Η απάντησή μου είναι απερίφραστα: όχι. Μια κοινωνία των αποχρώσε-

ων, που δύσκολα προσφέρει στους πολίτες την αίσθηση της κοινωνικής ένταξης, έχει ακόμη μεγαλύτερη ανάγκη από διαδικασίες πολιτικής σύνθεσης των αντιτιθέμενων συμφερόντων, προσεγγίσεων και προσδοκιών. Χωρίς πολιτική σύνθεση των κοινωνικών αιτημάτων είναι αδύνατο να διαφυλαχθεί η κοινωνική συνοχή.

Υπό την έννοια αυτή η διάσωση της πολιτικής είναι η πρώτη προϋπόθεση για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Κανένα τοπικό ή μονοθεματικό ενδιαφέρον και καμία συνδικαλιστική προσέγγιση –έστω και νέου τύπου– δεν μπορεί να υποκαταστήσει την πολιτική ως διαδικασία σύνθεσης όλων αυτών των στοιχείων σε ενιαίο και υπεύθυνο λόγο, που συγκροτεί μια αντίληψη για την εξουσία και την άσκησή της.

Αυτό ισχύει για κάθε αποσπασματική προσέγγιση που επιχειρεί να αντικαταστήσει ή να υποκαταστήσει την πολιτική θεώρηση των πραγμάτων με εμμονή στα «μικρής κλίμακας» τοπικά ή περιφερειακά ζητήματα, στο επίπεδο της γειτονιάς, της πόλης ή της περιφέρειας, ή με την εμμονή στις μονοθεματικές δραστηριότητες, όπως η οικολογία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, το γυναικείο ζήτημα κ.λπ. Όλες αυτές οι προσεγγίσεις φτάνουν στα όριά τους όταν τίθενται τα μεγάλα και υπαρξιακά πολιτικά προ-

βλήματα, που, εις πείσμα ορισμένων, εξακολουθούν να έχουν σημασία, όπως είναι οι μεγάλες επιλογές εξωτερικής πολιτικής, διεθνούς οικονομικής συνεργασίας, λειτουργίας του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους κ.λπ.

Καμία μονοθεματική προσέγγιση δεν μπορεί να δώσει υπεύθυνη απάντηση για το Κυπριακό ή τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις ή τη συμμετοχή της χώρας στην Ο.Ν.Ε. και την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ή για τη διαμόρφωση μιας δίκαιης και ισόρροπης φορολογικής και εισοδηματικής πολιτικής ή για το ζήτημα των συντάξεων ή του Εθνικού Συστήματος Υγείας κ.λπ.

Υπάρχει άλλωστε ένα ιστορικό μάθημα που δεν δικαιούμαστε να αγνοούμε αζημίως. Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και το πρόβλημα του πολιτικού αυταρχισμού και της βάνανυσης προσβολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε πολλές χώρες του κόσμου δείχνει ότι η δημοκρατία ή είναι αντιπροσωπευτική δημοκρατία δυτικού τύπου ή δεν υπάρχει καθόλου. Κατά την ίδια λογική η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι αδύνατη εκτός δημοκρατικού πλαισίου.

Αυτή όμως η δημοκρατία είναι αδιανόητη χωρίς την ύπαρξη και τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων. Όπως συνεπώς η μεταβιομηχανική

και μετανεωτερική εποχή δεν είναι –ευτυχώς– μία μεταδημοκρατική εποχή, έτσι δεν είναι και μετακομματική εποχή.

Ο ρόλος όμως και η πειστικότητα των κομμάτων έγινε μια πολύ πιο δύσκολη και περίπλοκη υπόθεση. Τα ζητήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν πολιτικά τα κόμματα είναι πολύ πιο λεπτά, απαιτούν πολύ περισσότερες πληροφορίες και πολύ πιο ειδικές και συγκεκριμένες απαντήσεις. Η υπεκφυγή και η αοριστολογία άλλωστε είναι εκείνα που ενοχλούν και απωθούν τους πολίτες, οι οποίοι ενστικτωδώς αντιλαμβάνονται τις ανεπάρκειες και τις αδυναμίες του πολιτικού λόγου και των πολιτικών στελεχών παλαιού τύπου.

Στην τηλεοπτική και μετατηλεοπτική εποχή ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων βρίσκεται μάλιστα σε άμεση συνάρτηση με το ρόλο των μέσων ενημέρωσης. Όταν μια κοινωνία δεν συγκροτείται και δεν συντίθεται πολιτικά μέσα από τα κόμματα και τον πολιτικό τους λόγο, τότε το κενό καλύπτεται –όπως είπαμε– από τα μέσα ενημέρωσης ή όλους εκείνους που διατυπώνουν ευχερώς δημόσιο λόγο. Και μάλιστα χωρίς τον κίνδυνο να κληθούν να εφαρμόσουν αυτά που λένε και χωρίς να υπάγονται σε εκλογικές διαδικασίες αξιολόγησης, επιλογής ή απόρριψης.

Η φύση της σύγχρονης κοινωνίας και το γεγονός ότι εξαιρετικά μεγάλος αριθμός πολιτών αυτοτοποθετείται στο μέσον του πολιτικού και ιδεολογικού φάσματος καθιστά τα κόμματα πολυσυλλεκτικά ως προς τον εκλογικό τους στόχο. Και αυτό επηρεάζει όχι μόνο τον πολιτικό τους λόγο αλλά και την οργανωτική τους διάρθρωση.

Άλλωστε, τα οργανωτικά προβλήματα των κομμάτων ήταν και είναι πάντοτε βαθύτατα ιδεολογικά και πολιτικά. Απνηχούν μια ολόκληρη αντίληψη για την κοινωνία και τη σχέση της με την πολιτική.

Κάποτε η βασική διάκριση γινόταν ανάμεσα στα κόμματα «μαζών» και τα κόμματα «στελεχών». Σήμερα η διάκριση αυτή δεν σημαίνει τίποτα. Δεν διαφοροποιεί τις πολιτικές παρατάξεις και τα κόμματα μεταξύ τους. Όλα τα κόμματα ανεξάρτητα από την ιδεολογική και πολιτική τους ταυτότητα, εφόσον είναι κόμματα εξουσίας, οφείλουν να είναι κόμματα ανοικτά και αντιπροσωπευτικά μιας κοινωνικής και πολιτικής δυναμικής που φιλοδοξούν και επιδιώκουν να εκφράσουν. Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο για τα προοδευτικά και αριστερά κόμματα, για τα κόμματα που αναφέρονται σε μία σοσιαλιστική, σοσιαλδημοκρατική ή εργατική παράδοση και στην αντίστοιχη πολιτική αισθητική.

Συνεπώς το κόμμα δεν μπορεί να είναι μία «κλειστή κοινωνία», ένας προνομιακός και αυτονομιοποιούμενος φορέας. Το κόμμα δεν μπορεί να είναι ούτε ένας απλός εκλογικός μηχανισμός ούτε ένας μηχανισμός στελεχών του κράτους και του ευρύτερου δημόσιου τομέα, είτε εν ενεργεία, αν το κόμμα είναι στην κυβέρνηση, είτε εν αναμονή, όταν το κόμμα βρίσκεται στην αντιπολίτευση.

Πρέπει, με άλλα λόγια, να γίνει αντιληπτό ότι το κόμμα δεν είναι μία «οργάνωση», αλλά ένα συλλογικό πολιτικό υποκείμενο, που πρέπει να έχει την ικανότητα να κατανοεί και να εκφράζει πολιτικά την κοινωνία προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Αυτό επηρεάζει τα πάντα: το ρόλο του αρχηγού και του ανώτατου κομματικού επιτελείου, των κεντρικών και των περιφερειακών πολιτικών οργάνων, των οργανώσεων σε τοπικό και νομαρχιακό επίπεδο και, φυσικά, το ρόλο των βουλευτών και των στελεχών, που έχουν πρόσβαση στα μέσα ενημέρωσης και συνθέτουν τον πολιτικό λόγο του κόμματος, όπως αυτός γίνεται αντιληπτός από την κοινωνία.

Έχει φυσικά σημασία ο τρόπος που οργανώνεται εσωτερικά ένα κόμμα. Ακόμη όμως μεγαλύτερη σημασία έχουν αυτά που λέει ως πολιτι-

κές προτάσεις και αυτά που κάνει ως κυβέρνηση που ασκεί την εξουσία. Το κριτήριο συνεπώς για τις μορφές και τους τρόπους εσωτερικής οργάνωσης των κομμάτων είναι η ικανότητά τους να παράγουν πολιτικό λόγο. Αυτό επηρεάζει τον αριθμό και την ποιότητα των μελών και των στελεχών σε όλες τις βαθμίδες. Επιμερισμός των οργανώσεων σε τοπικό και κλαδικό επίπεδο έτσι ώστε να είναι αδύνατη η παραγωγή πολιτικής, δεν έχει νόημα. Οι κομματικές οργανώσεις πρέπει να είναι τόσες και σε τέτοιο επίπεδο, ώστε να υπάρχει πάντοτε η κρίσιμη μάζα, ο αναγκαίος αριθμός μελών και στελεχών που μπορούν να αντιδράσουν πολιτικά και να παράγουν πολιτικό λόγο κοινωνικά αξιόπιστο στο επίπεδό τους και στον περίγυρό τους.

Μόνον έτσι αποκτά πολιτικό νόημα η οργάνωση του κόμματος. Μόνον δηλαδή όταν μπορεί να εισφέρει κάτι που δεν μπορούν να κάνουν τα μέσα ενημέρωσης, οι συνδικαλιστικές ή άλλες οργανώσεις ειδικού σκοπού που λειτουργούν ως ομάδες πίεσης, οι εταιρείες πολιτικών συμβούλων, οι «εμπειρογνώμονες» κ.ο.κ.

Ο ερασιτεχνικός «τεχνοκρατισμός» είναι ένας νέος πολύ σημαντικός κίνδυνος που προκύπτει όταν κομματικά όργανα και κομματικά στελέχη υποδύονται τον ειδικό και δεν ασχολούνται με

την πολιτική προσέγγιση των θεμάτων, αλλά με μία δήθεν επιστημονική ή τεχνική επεξεργασία τους πιο σοβαρή ή έγκυρη από τον τρέχοντα παλαιού τύπου πολιτικό λόγο.

Αλλά αν η γενική και αόριστη πολιτικολογία που επαναλαμβάνει ευχές ή στερεότυπα είναι αναποτελεσματική και ανεπαρκής, ο δήθεν «τεχνοκρατισμός» του κομματικού λόγου είναι διανοητικά και ιδεολογικά επικίνδυνος, γιατί δείχνει άγνοια ρόλων και ορίων και έλλειψη σεβασμού στην εξειδικευμένη γνώση και στον ειλικρινή διάλογο μαζί της με στόχο τη συγκρότηση πολιτικών τελικώς απαντήσεων σε πολιτικά ερωτήματα, αλλά με όλη την τεκμηρίωση που είναι κατά περίπτωση αναγκαία.

Ένα κόμμα είναι πρωτίστως και εξ ορισμού πολιτικό. Από αυτό απορρέουν όλα τα υπόλοιπα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΑΣΟΚ: ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΕΣΩΣΤΡΕΦΕΙΑ ή ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΡΥΧΩΡΙΑ;

Οι εσωκομματικές διαδικασίες δεν είναι εσωστρεφείς διαδικασίες. Είναι αντιθέτως μια μεγάλη και σημαντική ευκαιρία συμμετοχής των πολιτών. Και μια μεγάλη ευκαιρία να αποδείξει το ΠΑΣΟΚ τον δημοκρατικό και μαζικό του χαρακτήρα.

1. Η ΚΡΙΣΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ξεκινώ κάπως παράδοξα από τη χρόνια κρίση ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας που διέρχεται η αξιωματική αντιπολίτευση – κρίση που θέτει υπό δοκιμασία τον μαζικό χαρακτήρα μιας

* Το κείμενο αποδίδει την απομαγνητοφώνηση της πολιτικής εισήγησης, εκ μέρους της Κεντρικής Επιτροπής, στη Νομαρχιακή Συνέλευση Θεσσαλονίκης του ΠΑΣΟΚ, στις 7.2.98, ενόψει των εσωκομματικών εκλογών για την ανάδειξη νέων νομαρχιακών επιτροπών.

μεγάλης πολιτικής οικογένειας, της συντηρητικής δηλαδή παράταξης. Το γεγονός ότι η κυβέρνηση υφίσταται το πολιτικό κόστος των αποφάσεων που λαμβάνει και εκτελεί, το πολιτικό κόστος της σύγκρουσής της με τα προβλήματα και της βούλησής της να ανατρέψει ή να μεταβάλει καταστάσεις, δεν σημαίνει ότι η Νέα Δημοκρατία ξεπέρασε αυτή τη βαθιά κρίση ταυτότητας. Απλώς η Ν.Δ. επιλέγει, στην πιο απλοϊκή της μορφή, την παραδοσιακή στρατηγική της αναμονής, προκειμένου να εισπράξει εξ αντιδιαστολής την όποια φθορά του ΠΑΣΟΚ. Μόνο που αυτή η επιλογή υπονομεύει τον θεσμικό ρόλο της αντιπολίτευσης και οδηγεί σε ένα είδος «συνδικαλιστικοποίησης» της πολιτικής: στην υιοθέτηση κατά τον πλέον αντιφατικό τρόπο κάθε είδους και προέλευσης αιτημάτων.

Το αποτέλεσμα είναι η αξιωματική αντιπολίτευση να διαμορφώνει τις προϋποθέσεις υπονόμησης της πολιτικής ως τέτοιας, δηλαδή ως διαδικασίας συναίρεσης παντοειδών συμφερόντων και υπαγωγής τους σε ένα πολιτικό πλαίσιο αναφοράς.

Πρέπει να τονίσουμε ευθύς εξ αρχής ότι το ζήτημα αυτό μας ενδιαφέρει, στο μέτρο που κάθε δημοκρατικός και υπεύθυνος πολίτης κατανοεί ότι τα κόμματα είναι θεμελιώδεις και ανα-

ντικατάστατοι θεσμοί της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, πως η ύπαρξη και λειτουργία τους υπηρετεί το δημοκρατικό πολίτευμα της χώρας και πως, σε τελευταία ανάλυση, κάθε πολιτικό κόμμα προσδιορίζεται σε σχέση με τα άλλα. Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο για την κυβέρνηση και την κυβερνητική πλειοψηφία, που πολλές φορές δοκιμάζει τα όρια των επιλογών της με κριτήριο τη στάση των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Κι αυτό είναι δημοκρατικά νόμιμο και θεμιτό.

Η χρόνια, λοιπόν, κρίση στο χώρο της Ν.Δ. δεν είναι μια σύγκρουση των «πριγκίπων» της συντηρητικής παράταξης, δεν είναι σύγκρουση μηχανισμών ούτε σύγκρουση προσώπων. Είναι μια κρίση που διαπερνά το σώμα της συντηρητικής παράταξης, καθώς η Ν.Δ. δεν μπορεί να ισορροπήσει εδώ και πολύ καιρό ανάμεσα στην ιδεολογία και την πρακτική της λαϊκής Δεξιάς και σε αυτήν του σκληρότερου δυνατού νεοφιλελευθερισμού. Η βαθύτατη αυτή κρίση οδήγησε τη Ν.Δ. στην εκλογική ήττα του 1996 και σήμερα δεν της επιτρέπει να ανατάξει τον ιδεολογικό και πολιτικό εαυτό της.

Αυτό φυσικά δεν πρέπει να μας κάνει να επαναπαυόμαστε. Πρέπει να αντιμετωπίζουμε τα φαινόμενα αυτά με προσοχή, χωρίς έπαρση,

για να τα παρακολουθούμε στο βάθος τους. Γιατί, πίσω από αυτές τις προσωπικές φαινομενικά συγκρούσεις, πολλές φορές διαγράφονται μεταβολές στην κοινωνική διαστρωμάτωση και την πολιτική συμπεριφορά της κοινωνίας των πολιτών, η οποία πρέπει κατεξοχήν να μας ενδιαφέρει.

Άλλωστε, η σύγκρουση ανάμεσα σε μια νεοφιλελεύθερη αντίληψη –με τη συνακόλουθη κυβερνητική πρακτική που τη συνοδεύει σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες– και σε μια λαϊκή Δεξιά δεν είναι φαινόμενο ελληνικό, αλλά αναπτύσσεται σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες ή πάντως σε πολλές κρίσιμες για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι φαινόμενο που εξελίσσεται, για παράδειγμα, στη Γαλλία με πάρα πολύ έντονο τρόπο.

Άρα, τα όσα συμβαίνουν στη Ν.Δ. είναι για μας μια ευκαιρία, πρώτον, για να αντιδιαστέλλουμε και να επιβεβαιώσουμε την πολιτική μας ταυτότητα και την ιδεολογική μας υπόσταση, και, δεύτερον, για να κάνουμε μια τομή στα προβλήματα αυτά σε πανευρωπαϊκό και όχι μόνον σε εθνικό επίπεδο.

2. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΤΟΧΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ

Το ΠΑΣΟΚ δίνει ορισμένες φορές την εντύπωση ότι έχει κι αυτό ένα ανάλογο ενδοκομματικό πρόβλημα. Πρέπει όμως να καταστεί σαφές σε όλους ότι καμία τριβή, καμία δυσaráρεσκεια, καμία μεμψιμοιρία, καμία προσωπική ή ομαδική αντιπαράθεση δεν τανύζει τα όρια της πολιτικής και ιδεολογικής αντοχής του ΠΑΣΟΚ.

Το ΠΑΣΟΚ εκ γενετής, ήδη από το 1974 και πάντως από το 1977, όταν κυριάρχησε στο χώρο της μη κομμουνιστικής αντιπολίτευσης, όταν αναγορεύτηκε σε αξιωματική αντιπολίτευση, διαμόρφωσε ορισμένα θεμελιώδη χαρακτηριστικά, τα οποία υπάρχουν έως τώρα και του προσδίδουν και την υπόστασή του και τη δυναμική του. Το ΠΑΣΟΚ ήταν και είναι πάντοτε ένα κόμμα πολυσυλλεκτικό, ένα κόμμα εν δυνάμει πλειοψηφικό, ένα κόμμα που κατάφερε να συνδέσει κατά τρόπο αριστοτεχνικό τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό με τη διαχειριστική εμπειρία και επάρκεια· ένα κόμμα που ύψωσε τις σημαίες της εθνικής ταυτότητας και της εθνικής ευαισθησίας και ταυτόχρονα πήρε ενεργό και δραστήριο μέρος στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Ταυτόχρονα όμως το μεγάλο στοίχημα, αυτό στο οποίο πάντοτε καλείται να ανταποκριθεί είναι η επιβεβαίωση της αντιπροσωπευτικής του ικανότητας, η κοινωνική του αναφορά, η ικανότητά του να επικοινωνεί με όλα τα δυναμικά κοινωνικά στρώματα, τα οποία φυσικά παρακολουθούν την πορεία μεταβολής της κοινωνίας μας –μία πορεία που σε μεγάλο βαθμό προσδιόρισε το ίδιο το ΠΑΣΟΚ. Ποτέ το ΠΑΣΟΚ δεν έχασε και δεν πρέπει να χάσει την ιδεολογική του αναγωγή, δηλαδή την εμμονή του στον αστερισμό των ιδεών που συγκροτούν έναν σύγχρονο, σοσιαλιστικό, ευρωπαϊκό λόγο: την εμμονή στη δημοκρατία, στο κράτος δικαίου, στην κοινωνική αλληλεγγύη και το κράτος πρόνοιας, την εμμονή σε μία αναπτυξιακή προσέγγιση της πραγματικής οικονομίας και όχι σε μία ονομαστική και εικονική προσέγγιση της οικονομίας των αριθμών.

Σήμερα λοιπόν το ΠΑΣΟΚ πρέπει να αποκτήσει και ένα άλλο χαρακτηριστικό: Πρέπει να είναι ένα ΠΑΣΟΚ συλλογικά διανοούμενο, που παρακολουθεί τις κοινωνικές εξελίξεις, που τέμνει τα κοινωνικά προβλήματα, που μπορεί να διατυπώνει έναν σύνθετο και επεξεργασμένο προγραμματικό λόγο και να τον μετατρέπει σε κυβερνητική πρακτική. Αυτό το ΠΑΣΟΚ, το πολυσυλλεκτικό, το πλειοψηφικό, το μαζικό, το ευ-

ρύχωρο, το συλλογικά διανοούμενο, το κοινωνικά αντιπροσωπευτικό, το ιδεολογικά διακριτό, που επιμένει στην ιδεολογική του ταυτότητα και έχει ταυτόχρονα τις ιστορικές του αναφορές αλλά και το βλέμμα του στραμμένο στο μέλλον, είναι ένα κόμμα που μπορεί να εκφράζει όλους τους προοδευτικούς πολίτες και να δίνει πολιτικές απαντήσεις στα προβλήματα του τόπου στην αυγή του 21ου αιώνα.

3. Η ΔΙΔΥΜΗ ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΛΟΓΟ ΚΑΙ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζούμε σε μία εποχή έκπτωσης του πολιτικού λόγου και παρακμής της πολιτικής, σε μία εποχή που κυριαρχείται από μια βαθιά κρίση αξιοπιστίας του στελεχικού δυναμικού και της πολιτικής ζωής, από μια κρίση πειστικότητας αλλά και διεισδυτικότητας του πολιτικού λόγου. Πάρα πολύ συχνά δε το φαινόμενο αυτό έχει δύο δίδυμες εκδηλώσεις:

Πρώτον, ο πολιτικός λόγος διολισθαίνει και πάλι σε στερεότυπα, σε κοινοτοπίες, σε επαναλήψεις, σε γενικότητες, σε αφαιρέσεις. Δηλαδή χάνει τη δύναμη του συγκεκριμένου, τη δύναμη της ανάλυσης, την επαφή με την πραγματικότητα. Η δεύτερη –και πολύ πιο δυσμενής, κατά

τη γνώμη μου— συνέπεια είναι ότι ο πολιτικός λόγος, για να γίνει συμπαθής και αποδεκτός από το ακροατήριό του, μετατρέπεται σε λόγο αυτοκαταγγελίας και αυτοταπείνωσης, σε λόγο ανεπεξέργαστης παραδοχής των ελλείψεων και προβλημάτων της πολιτικής, των πολιτικών κομμάτων, των πολιτικών στελεχών. Φτάνουμε έτσι σε μία διαδικασία βαθύτατα ταπεινωτική και δημαγωγική με όλη τη σημασία της λέξης.

Όμως ο λόγος της έντονης αυτοκαταγγελίας, που θέλει να κάνει συμπαθή αυτόν που τον εκφωνεί, όπως και ο στερεότυπος και κοινότοπος λόγος δεν μας βοηθούν να αντιμετωπίσουμε τα πράγματα στην ουσία τους και δεν μας επιτρέπουν να αποδείξουμε ότι δεν υπάρχει πιο υγιές τμήμα του δημόσιου βίου της χώρας από την πολιτική του ζωή, από τη δραστηριότητα των κομμάτων. Καθώς αυτό το τμήμα του δημόσιου βίου –σε αντίθεση με άλλες κοινωνικές, επικοινωνιακές και οικονομικές δραστηριότητες– είναι το μόνο που υπόκειται σε περιοδικό, κοινωνικό και πολιτικό έλεγχο, υπόκειται σε κριτική, υπόκειται δηλαδή στη διαδικασία της εκλογής ή της απόρριψης.

Πρέπει λοιπόν, υπερασπιζόμενοι την ταυτότητά μας, υπερασπιζόμενοι τον ιδεολογικό, πολιτικό και παιδαγωγικό ρόλο του κόμματος –κά-

θε κόμματος, αλλά ιδίως ενός κόμματος προοδευτικού, ευρωπαϊκού, σοσιαλιστικού, μαζικού, όπως θέλουμε το ΠΑΣΟΚ, ενός κόμματος με κοινωνική ταυτότητα και εμμονή στην ανάγκη διαφύλαξης της κοινωνικής συνοχής-, να πείσουμε εαυτούς και αλλήλους (και πρώτα πρέπει να πείσουμε τους εαυτούς μας και μετά τους άλλους) ότι έχει σημασία να ασχολούμαστε με την πολιτική. Και ότι η ενασχόληση με την ενδοκομματική ζωή, η ενασχόληση με αυτό που λέγεται κομματικό φαινόμενο, η ενεργός συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα της χώρας δεν είναι μία διαφυγή μπροστά σε άλλες ελλείψεις, ούτε ένας έμμεσος τρόπος για να έχει κανείς έναν ρόλο στα κοινωνικά πράγματα, αλλά είναι δημοκρατική υποχρέωση κάθε πολίτη.

Πρέπει να πείσουμε ότι τα κόμματα δεν είναι χώροι αδιαφανείς και ύποπτοι. Δεν είναι μια γκρίζα ζώνη στην κοινωνική και τη δημόσια ζωή. Τα κόμματα είναι οι αναντικατάστατοι και υγιείς αντιπροσωπευτικοί δημοκρατικοί θεσμοί του τόπου αυτού. Δεν μπορούμε να ευτελίσουμε τα κόμματα και τις ενδοκομματικές διαδικασίες και να τις μετατρέψουμε σε μηχανισμούς ή σε απλούς συμφηφισμούς συντεχνιακών και κορπορατίστικων συμφερόντων ή σε δίκτυα στελεχών του ευρύτερου δημόσιου τομέα που

επιθυμούν να έχουν μία πολιτική ταυτότητα και μία πολιτική στέγη.

Το ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί να επιτελέσει τον πολιτικό του ρόλο, δεν μπορεί δηλαδή να συναρθρώσει σε έναν ενιαίο προγραμματικό λόγο τα αιτήματα, τις διεκδικήσεις, τις ευαισθησίες των κοινωνικών δυνάμεων που εκπροσωπεί, που πρέπει να εκπροσωπεί, εάν δεν πείσει πρώτα από όλα ότι είναι κάτι άλλο από αυτό που η γενική εντύπωση για τα κόμματα πιέζει να μας κάνει να δεχτούμε. Και αυτό είναι το πρώτο μας καθήκον:

Πρέπει να πείσουμε ότι ο χώρος αυτός είναι ένας χώρος διαφανής και θεσμικός, ένας χώρος ο οποίος ενδιαφέρει όχι μόνον τα στελέχη και τα μέλη του ΠΑΣΟΚ, όχι μόνον τους εκλογείς και μάλιστα τους εν δυνάμει εκλογείς του ΠΑΣΟΚ, αλλά και κάθε Έλληνα πολίτη. Πρέπει να πείσουμε ότι τα κόμματα έχουν λόγο ύπαρξης. Και πρέπει να τονίσουμε ότι, παρότι γίνεται πολύ συχνά λόγος για μία κοινωνία της πληροφορίας, για μία κοινωνία μεταμοντέρνα, εντούτοις δεν γίνεται και δεν πρέπει ποτέ να γίνει λόγος για μία κοινωνία –και άρα για μία δημοκρατία– «μετακομματική», μία κοινωνία που υπερβαίνει το ρόλο και τη σημασία των πολιτικών κομμάτων, γιατί είναι απογοητευμένη από αυτά, άρα απο-

γοητευμένη από τις πολιτικές ηγεσίες και από τα σημαντικά πολιτικά και κοινωνικά στελέχη.

Οι εσωκομματικές διαδικασίες, λοιπόν, δεν πρέπει να είναι διαδικασίες αριθμητικών συσχετισμών, διαδικασίες που αφορούν παλιούς και νέους μηχανισμούς, ομάδες και δίκτυα, αλλά ευκαιρίες για να επικοινωνήσουμε με την ευρύτερη κοινή γνώμη. Όταν οι διαδικασίες αυτές μετατρέπονται σε τροφοδότη των παραπολιτικών στηλών, τότε ουσιαστικά προκαλούμε βαριά βλάβη στο σώμα της δημοκρατίας. Κι έχουμε όλοι μας μια ευθύνη, που δεν είναι κομματική ή πολιτική αλλά είναι ουσιαστικά ευθύνη δημοκρατική. Γιατί οτιδήποτε συμβαίνει μέσα στο κόμμα, συμβαίνει ταυτόχρονα και έξω από αυτό. Πρέπει λοιπόν το ΠΑΣΟΚ να διατυπώσει έναν λόγο ο οποίος να είναι όχι μόνον πρακτικός, όχι μόνον οργανωτικού χαρακτήρα, αλλά πολιτικός και ιδεολογικός. Πρέπει τώρα να αξιοποιήσουμε αυτές τις συλλογικές διαδικασίες για να αποδείξουμε του λόγου το ασφαλές. Γιατί οι διαδικασίες αυτές θα καταξιωθούν μόνον εάν είναι, όπως είπα και προηγουμένως, διαδικασίες ενός κόμματος που λειτουργεί ως συλλογικός διανοούμενος. Δεν μπορεί ένα κόμμα να διαχειρισθεί μια κοινωνία, μια οικονομία, δεν μπορεί να διαχειρισθεί τον τόπο, τη μοίρα του έθνους,

αν δεν είναι σε θέση να καταλάβει σε βάθος και με ακρίβεια τι συμβαίνει στην κοινωνία κι αν δεν μπορεί να τεκμηριώσει την πρότασή του γι' αυτό που πρέπει να συμβεί.

Το μεγάλο λοιπόν πρόβλημα όλων των πολιτικών κομμάτων –και του ΠΑΣΟΚ–, το μεγάλο πρόβλημα της δημοκρατίας μας είναι ένα διαρκές, ένα χρονίζον έλλειμμα πολιτικού λόγου. Γιατί ο πολιτικός λόγος καταξιώνεται –και ο ρόλος των κομμάτων και των πολιτικών στελεχών καταξιώνεται– όταν, χωρίς να χάσει τα ιδεολογικά, ιστορικά και πολιτικά του συστατικά, γίνεται κάθε φορά πιο συγκεκριμένος, πιο ειδικός και πιο πρακτικός. Καθώς μόνον τότε προσεγγίζει το πρόβλημα του πολίτη, μόνον τότε πείθει τον πολίτη να σκέπτεται με έναν τρόπο σύνθετο και συναιρετικό των συγκρουόμενων προσεγγίσεων και συμφερόντων σε μία κοινωνία πολύπλοκη, πολυδιασπασμένη, γεμάτη αποχρώσεις όπως η σύγχρονη κοινωνία.

Και αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο για την ελληνική κοινωνία, που ποτέ δεν ολοκλήρωσε την τυπική βιομηχανική ανάπτυξή της, ποτέ δεν απέκτησε σε πλήρη βαθμό τα κλασικά χαρακτηριστικά μιας βιομηχανικής κοινωνίας. Μπορεί βέβαια τώρα αυτό το υποτιθέμενο ιστορικό μειονέκτημά της, σε μια κοινωνία μεταβιομηχανική,

που απαιτεί άλλα μοντέλα ανάπτυξης, να μετατραπεί σε ιστορικό πλεονέκτημα, καθώς έχει τη δυνατότητα να ξεπεράσει ολόκληρες φάσεις μιας ευθύγραμμης ανάπτυξης και να δημιουργήσει μια άλλη αντίληψη για την οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική. Αλλά για να το πετύχουμε, πρέπει να μάθουμε να συζητούμε με άλλο τρόπο, με μεγαλύτερη ειλικρίνεια, με μεγαλύτερη διεισδυτικότητα, με μεγαλύτερη πρωτοτυπία. Και αυτό πρέπει φυσικά να γίνεται και σε ένα θεωρητικό και ιδεολογικό επίπεδο, εκεί που κρίνονται οι ταυτότητές μας και οι συμβολισμοί, δηλαδή στο επίπεδο στο οποίο πρέπει να απαντήσουμε στο ερώτημα τι είναι Αριστερά στον 21ο αιώνα, τι είναι προοδευτικό και τι είναι συντηρητικό. Αλλά κυρίως πρέπει να γίνεται σε ένα πρακτικό, πολιτικό επίπεδο.

4. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

Τι σημαίνουν λοιπόν αυτά για κάθε κεφάλαιο της κυβερνητικής πολιτικής; Τι σημαίνουν αυτά για τη νομισματική και συναλλαγματική μας πολιτική, για τη συμμετοχή μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και για τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης, τι σημαίνουν αυτά για τις διεθνείς σχέσεις, για το πρόβλημα ασφά-

λειας που έχει η χώρα, τι σημαίνουν, τέλος, αυτά για μια χώρα μεσαία –αλλά όχι μικρή– όπως η Ελλάδα;

Έρχομαι έτσι στη δεύτερη βασική παρατήρησή μου. Στην Ελλάδα έχουμε τη μοναδική ικανότητα να κινούμαστε ανάμεσα στο απόλυτο ύψος και στο απόλυτο βάθος. Έχουμε τη μοναδική ικανότητα να αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας ως μία «μικρή και φτωχή ψωροκώσταινα» αλλά και ως «περιούσιο λαό του Θεού», ως «κέντρο του κόσμου». Νομίζω λοιπόν ότι τώρα εμείς ως ΠΑΣΟΚ έχουμε τη θεμελιώδη και την ιστορική υποχρέωση να επιβάλουμε μια ισορροπία και ουσιαστικά να καθοδηγήσουμε μια διεργασία αυτογνωσίας του τόπου αυτού, της κοινωνίας αλλά και του έθνους μας. Γιατί η Ελλάδα δεν είναι φυσικά ο «περιούσιος λαός» και το «κέντρο του κόσμου», αλλά δεν είναι και η «μικρή και φτωχή ψωροκώσταινα». Είναι μία χώρα με σημαντικά προβλήματα διάρθρωσης της παραγωγής της, είναι μία χώρα με σημαντικά θεσμικά προβλήματα, είναι μία χώρα στην οποία κορυφαίο πρόβλημα –όπως σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες– είναι το πρόβλημα της απασχόλησης, το πρόβλημα της ανεργίας και ιδίως της ανεργίας των νέων, των γυναικών και των μεσαίων ηλικιών, που δεν έχουν προοπτική ε-

πανένταξης στην παραγωγή. Αλλά θα ήταν πολιτικό σφάλμα να μην αναγνωρίσουμε μία αυτονόητη και πρόδηλη πραγματικότητα: ότι δηλαδή βεβαίως η Ελλάδα έχει τεράστια προβλήματα και την υποχρέωση να τα ξεπεράσει, αλλά συγχρόνως είναι μία χώρα που συγκρίνεται με τους 14 εταίρους της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και με τις μεγάλες ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες του κόσμου και πως, σε τελευταία ανάλυση, η Ελλάδα είναι μία χώρα που στο δείκτη κοινωνικής ανάπτυξης κατέχει τη 19η θέση παγκοσμίως. Είναι μία χώρα στην οποία το προσδόκιμο όριο επιβίωσης είναι υψηλότερο από ό,τι στις ΗΠΑ ή τη Γερμανία, μία χώρα στην οποία ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού –και αυτό διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή– έχει καθημερινές συνθήκες ζωής καλύτερες από ό,τι το αντίστοιχο μέρος του πληθυσμού σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Πρέπει να έχει ζήσει κανείς την πραγματικότητα άλλων χωρών, για να αντιληφθεί ποιο είναι το πλαίσιο αναφοράς, με ποιους και πώς συγκρίνεται η χώρα μας. Αυτό δεν είναι μία διαπίστωση που πρέπει να μας οδηγεί στην επανάπαυση, αλλά πάντως μας επιτρέπει να αντιμετωπίσουμε με πιο ρεαλιστικό και συγκεκριμένο τρόπο τις προκλήσεις της οικονομικής, της

κοινωνικής και της εξωτερικής μας πολιτικής. Κι εξηγούμαι τι εννοώ.

Ζούμε σε μία περίοδο με έντονες αμφισβητήσεις. Και το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί εφαρμόζουμε μία κυβερνητική πολιτική που προκαλεί κοινωνικές αντιδράσεις, ποιο είναι το κίνητρο των αντιδράσεων αυτών και ποια είναι η προοπτική της κυβερνητικής πολιτικής. Πρέπει με απόλυτη ειλικρίνεια να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχουν αντιδράσεις, κριτικές και αμφισβητήσεις στην πολιτική που εφαρμόζει η κυβέρνηση, όμως αυτές είναι αποσπασματικές αντιδράσεις, συνδικαλιστικού κατά βάση χαρακτήρα. Δεν υπάρχει μία συστηματική, μία συναρθρωμένη, μία υπεύθυνα διατυπωμένη πολιτική άλλου τύπου. Δεν υπάρχει κανείς που να έχει αναλάβει την πολιτική και τελικά την ιστορική ευθύνη να διατυπώσει μία πολιτική πρόταση που θα μας έθετε έξω από την προοπτική της συμμετοχής μας στο δεύτερο κύμα των χωρών που τείνουν να γίνουν μέλη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης.

5. Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗ

ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν περιθώ-

ρια χειρισμών και βελτιώσεων. Δεν σημαίνει ότι οι πολιτικές επιλογές και οι σχεδιασμοί της κυβέρνησης παρουσιάζονται με τον καλύτερο και συστηματικότερο τρόπο.

Υπάρχουν προβλήματα, υπάρχουν δυσαρέσκειες, αλλά δεν υπάρχει άλλη συναρθρωμένη και υπεύθυνη πολιτική. Για να το αποδείξουμε αυτό και για να το καταστήσουμε βάση εκκίνησης, βάση όχι μόνο της συνεννόησής μας αλλά και της πολιτικής μας πρακτικής, πρέπει να ξανασυνθέσουμε πολιτικά όλες τις κυβερνητικές και κομματικές μας πρακτικές. Πρέπει οτιδήποτε κάνουμε να το εντάξουμε σε αυτό το συνολικό σχέδιο και να εξηγούμε γιατί το κάθε συγκεκριμένο μέτρο έχει τη θέση του μέσα σε αυτόν τον συνολικό πολιτικό σχεδιασμό.

Το λέω αυτό, γιατί πολλές φορές διαπιστώνω ότι δημοσιογραφικές και τελικά κοινωνικές αντιδράσεις αναφέρονται όχι στην πολιτική που πράγματι αποφασίζει και εφαρμόζει η κυβέρνηση, αλλά σε μία πολιτική η οποία είναι βασισμένη στην εικονική πραγματικότητα δημοσιευμάτων, σχολίων, παραπολιτικών υπαινιγμών και ακριτομυθιών.

Ζούμε λοιπόν σε μία χώρα στην οποία –κι αυτό είναι παράδοξο κι ενδιαφέρον– η πολιτική κινείται σε δύο επίπεδα: ένα επίπεδο πραγματι-

κό, που συντίθεται από τους σχεδιασμούς, τις επιλογές, τις πρωτοβουλίες, τις πραγματικές αποφάσεις της κυβέρνησης, κι ένα δεύτερο επίπεδο μιας διαμορφωμένης εικονικά πραγματικότητας, στην οποία σημασία δεν έχουν οι πραγματικές αποφάσεις και οι εφαρμοζόμενες επιλογές της κυβέρνησης, αλλά η εικόνα που δημιουργείται για τις προθέσεις ή τους σχεδιασμούς της κυβέρνησης. Αυτό νομίζω ότι είναι το μεγαλύτερο και το κρισιμότερο πρόβλημα που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε κι εδώ παρεμβαίνει ο θεσμικός ρόλος και η πολιτική ευθύνη του κόμματος και όλων των στελεχών. Το κόμμα υπάρχει ιστορικά για να συνθέτει και να συναιρεί τις επιμέρους προσεγγίσεις σε έναν ενιαίο πολιτικό λόγο.

6. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ

Αυτό πρέπει να κάνουμε τώρα. Πρέπει όλες τις αποσπασματικές και σημειακές μας επιλογές, όλες τις κρίσιμες αποφάσεις να τις ξανασυνθέσουμε πολιτικά σε έναν ενιαίο πολιτικό λόγο. Και σας διαβεβαιώ ότι έχουμε πλήρη συνείδηση του γεγονότος πως η διαχειριστική επάρκεια στην αντιμετώπιση των θεμάτων, ακόμη κι όταν είναι απολύτως επιτυχής, σε καμία περίπτωση

δεν μπορεί να υποκαταστήσει και να αναπληρώσει τον πολιτικό λόγο, αυτή δηλαδή τη διεργασία σύνθεσης των επιμέρους σε ένα ενιαίο σχέδιο για τη χώρα. Πρέπει να πείσουμε τους εαυτούς μας και τους άλλους, τελικά δηλαδή όλο τον ελληνικό λαό, ότι υπάρχει ένα σχέδιο για τη χώρα, που έχει αρχή, μέση και τέλος, και πως το σχέδιο αυτό επιχειρούμε κάθε φορά να το εφαρμόσουμε με το μικρότερο δυνατό κοινωνικό κόστος. Γιατί για μας η εφαρμογή του σχεδίου αυτού δεν έχει αξία χωρίς τη διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής. Και πρέπει αυτήν ακριβώς την έννοια της κοινωνικής συνοχής να την κάνουμε και πάλι το επίκεντρο της πολιτικής μας πρακτικής, το επίκεντρο της πολιτικής μας δράσης.

Κοινωνική συνοχή όμως δεν σημαίνει μία συνδικαλιστική προσέγγιση της πολιτικής, αλλά κάτι πολύ περισσότερο: Σημαίνει ότι βαδίζουμε προς μία προοπτική όλοι μαζί, χωρίς να αποκλείουμε κοινωνικές ομάδες, χωρίς να κολοβώνουμε την κοινωνία, χωρίς να ακρωτηριάζουμε το κοινωνικό σώμα. Άρα το κλασικό τρίπτυχο, με το οποίο ξεκίνησε το ΠΑΣΟΚ τη νέα πορεία του το 1993, το τρίπτυχο: οικονομική σταθερότητα, ανάπτυξη, κοινωνική συνοχή, πρέπει να είναι πάντοτε επίκαιρο και να είναι πάντοτε η πυξίδα των ενεργειών μας σε όλα τα επιμέρους

ζητήματα. Είτε τα ζητήματα αυτά είναι η σχέση μας με τον ευαίσθητο χώρο του ευρύτερου δημόσιου τομέα είτε τα ζητήματα αυτά είναι η σχέση μας με τον αγροτικό πληθυσμό. Γιατί καμία προσέγγιση που θα έχανε από τα μάτια της αυτόν τον γενικό στόχο δεν θα ήταν πειστική. Και όταν διατυπώνουμε το δόγμα του κοινωνικού διαλόγου, αυτό που εννοούμε δεν είναι μία προσπάθεια ισομερούς ικανοποίησης όλων των κοινωνικών δυνάμεων και όλων των κοινωνικών στρωμάτων, αλλά η εφαρμογή μιας μεθόδου συνεχούς νομιμοποίησης των ενεργειών και των αποφάσεων της κυβερνητικής πλειοψηφίας και της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ μέσα από το διάλογο, μέσα από την πειθώ, μέσα από την κατάδειξη της αδυναμίας κάθε άλλης πρότασης να οδηγήσει σε έναν συγκεκριμένο και εφικτό στόχο.

Αυτό σημαίνει ότι αλλάζει η ιδεολογική και η πολιτική φυσιογνωμία του ΠΑΣΟΚ και οι κοινωνικές αναγωγές του; Σημαίνει ότι το ΠΑΣΟΚ παύει να εκπροσωπεί τις κοινωνικές δυνάμεις και τα κοινωνικά στρώματα που εκπροσωπούσε και γίνεται αιχμάλωτο κάποιων συγκυριακών αναγκών ή τελεί υπό την ψευδαίσθηση ότι απευθύνεται σε άλλο κοινωνικό ακροατήριο; Η απάντησή μας πρέπει να είναι κατηγορηματικά όχι. Το ΠΑΣΟΚ υπάρχει πολιτικά, επειδή υπήρξε κοι-

νωνικά. Η κοινωνική διαμόρφωση του ΠΑΣΟΚ προηγείται της πολιτικής του φυσιογνωμίας, όπως συνήθως συμβαίνει σε όλες αυτές τις περιπτώσεις.

Άρα δεν αλλάζει ούτε η κοινωνική αναφορά ούτε η ιδεολογική ταυτότητα ούτε ο βαθμός της κοινωνικής ευαισθησίας. Αυτό που αλλάζει είναι η δυνατότητά μας να διατυπώνουμε έναν λόγο σοβαρό, έναν λόγο ο οποίος να είναι κάθε φορά συγκεκριμένος και αποδεικτικός, έναν λόγο τεκμηριωμένο, και να τον μετατρέπουμε σε συγκεκριμένη κυβερνητική πρακτική.

Αυτό βέβαια είναι μια ιδεώδης περιγραφή των πραγμάτων. Μέσα στο άγχος της καθημερινότητας, μέσα στις αντιφάσεις της καθημερινής πρακτικής των κομμάτων, των κυβερνήσεων, των κοινοβουλίων, πάντοτε δημιουργούνται προβλήματα, προβλήματα τα οποία έχουν κάθε φορά διαφορετικό βάθος, προβλήματα που άλλοτε είναι εύκολο και άλλοτε δύσκολο να αντιμετωπισθούν. Και εκεί παρεμβαίνει πάλι ο θεσμικός ρόλος του κόμματος: το κόμμα ως συνείδηση μιας κυβέρνησης και μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, το κόμμα ως ηθικός, ιδεολογικός και πολιτικός ελεγκτής των ενεργειών της κυβέρνησης και της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Αυτός είναι ο θεμελιώδης ιστορικά, ο πρω-

ταρχικός ρόλος κάθε κόμματος και στην προκειμένη περίπτωση και του ΠΑΣΟΚ.

7. Η ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΥ

Το ίδιο συμβαίνει φυσικά και στον πολύ ευαίσθητο χώρο της εξωτερικής πολιτικής, στο χώρο της εθνικής υπόστασης. Εάν αληθεύει η παρατήρηση ότι από το 1993 μέχρι σήμερα το ΠΑΣΟΚ εφαρμόζει μία ενιαία οικονομική και κοινωνική πολιτική, μία οικονομική πολιτική που δεν έχει μεταβληθεί στους βασικούς της στόχους και τις θεμελιώδεις συλλήψεις της, το ίδιο συμβαίνει και στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής άμυνας της χώρας. Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι είναι άχαρη και επικίνδυνη μια συζήτηση που διαβαθμίζει την εθνική ευαισθησία στο εσωτερικό του κόμματος, γιατί μια τέτοια προσέγγιση δεν λαμβάνει υπόψη τα ιστορικά φορτία που κουβαλάει η μεγάλη δημοκρατική παράταξη καθώς και την ανάγκη να είναι ενιαία, μαζική, πλειοψηφική και ταυτόχρονα αποτελεσματική.

Αυτό συμβαίνει, κατά τη γνώμη μου, γιατί πολλές φορές δεν μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα στο επίπεδο του δόγματος της εξωτερι-

κής και της αμυντικής μας πολιτικής και στο επίπεδο των χειρισμών. Οι χειρισμοί εξαρτώνται από πολλούς και διάφορους παράγοντες, καθοριστικός δε παράγοντας είναι η ικανότητά μας να καθιστούμε διεθνώς αντιληπτή τη θέση της χώρας. Εάν η Ελλάδα, μια χώρα μεσαίου μεγέθους, μια χώρα με κρίσιμα προβλήματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας, χάσει την ικανότητά της να επικοινωνεί με τους παράγοντες της διεθνούς πολιτικής, τότε ουσιαστικά μειώνει την αμυντική της θωράκιση και τη διπλωματική της αποτελεσματικότητα. Πρέπει μάλιστα να γίνει επίσης αντιληπτό ότι όλα τα κρίσιμα μέτωπα της εξωτερικής μας πολιτικής, με κορυφαίο το Κυπριακό και το ισότιμο και συναφές πρόβλημα των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, είναι προβλήματα που κινητοποιούν όλον το συσχετισμό των διεθνών και των περιφερειακών δυνάμεων.

Είναι αρκετά διαδεδομένη αλλά αναπόδεικτη στην πράξη η αντίληψη πως για την Ευρώπη ως σύστημα περιφερειακής ασφάλειας υπάρχει αφενός μεν μία ευρωπαϊκή αφετέρου δε μία αμερικανική αντίληψη. Όποιος όμως εκκινεί από την αφετηρία ότι το πρόβλημα της συλλογικής ασφάλειας στην Ευρώπη έχει δύο διαφορετικές προσεγγίσεις, μία ευρωπαϊκή και μία αμερικανική, τείνει να οδηγηθεί σε ψευδαισθήσεις, σε σχη-

ματοποιήσεις και σε σφάλματα.

Αν όμως αυτό αληθεύει, αν υπάρχει κατά βάθος μία ενιαία δυτική αντίληψη, την οποία πρέπει να λάβει πολύ σοβαρά υπόψη της η Ελλάδα εκτιμώντας τον διεθνή συσχετισμό δυνάμεων, τότε κάθε φορά οι χειρισμοί είναι λεπτοί, πεπτε-
ρασμένοι και πρέπει να έχουν πάντοτε ως απώ-
τερο στόχο τη διασφάλιση της εθνικής ακεραιό-
τητας και της υπόστασης του τόπου αυτού.

Αυτό σημαίνει πρακτικά δύο πράγματα:

Πρώτον, πρέπει να μην ξεχνάμε ποτέ πως το Κυπριακό δεν είναι πρόβλημα που εμφανί-
στηκε εν μία νυκτί, τον Ιούλιο του 1974, αλλά έ-
να πρόβλημα με τεράστιο ιστορικό βάθος, η δε
εισβολή δεν οργανώθηκε τον Ιούλιο του 1974,
αλλά οργανώνεται συστηματικά από το 1963
μέχρι το 1974. Πρέπει επίσης ποτέ να μην ξε-
χνάμε ότι η Κύπρος έχει μια τεράστια αρνητική
θεσμική εμπειρία από τον τρόπο με τον οποίο
φθάσαμε στις συνθήκες της Λωζάνης και του
Λονδίνου και στο Σύνταγμα του 1960. Όλα λοι-
πόν τα όρια των θεσμικών επεξεργασιών και
των λύσεων που προτείνονται για το Κυπριακό
είναι γνωστά, είναι δεδομένα και είναι εξαιρετι-
κώς ασφυκτικά.

Η δεύτερη παρατήρησή μου αφορά την ελ-

ληνική στρατηγική στις Ελληνοτουρκικές σχέσεις. Πρέπει να καταστεί σαφές ότι η εμμονή στο διεθνές δίκαιο και στην επίκλησή του είναι μία εθνική στρατηγική, είναι μία επικοινωνιακή στρατηγική, αλλά δεν είναι σε καμία περίπτωση μία συλλογική ψευδαίσθηση του τόπου αυτού. Η επίκληση του διεθνούς δικαίου μας επιτρέπει να κάνουμε τη θέση μας σε διεθνές επίπεδο ευέλικτη και ταυτόχρονα συστηματική. Μας επιτρέπει να διεισδύουμε επικοινωνιακά σε ένα πυκνό διεθνές ακροατήριο που ασκεί κρίσιμη επιρροή στη λήψη των σχετικών αποφάσεων. Αλλά σε καμία περίπτωση η επίκληση του διεθνούς δικαίου και η εμμονή σε αυτό δεν είναι μία ψευδαίσθηση που μας οδηγεί στην υποτίμηση άλλων παραγόντων. Και ο βασικός και θεμελιώδης παράγοντας, που δεν πρέπει ποτέ να υποτιμήσουμε, είναι φυσικά ο παράγοντας των αμυντικών εξοπλισμών, ο παράγοντας του εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων, ο παράγοντας μιας αποτρεπτικής πολιτικής που θωρακίζει τη χώρα και που εγγυάται την ίδια την ύπαρξή της. Αυτά όλα είναι προφανές ότι δεν μπορούν να είναι αντικείμενο υπαινιγμών μέσα ή έξω από το κόμμα. Πρέπει να διαμορφωθεί ένας υπεύθυνος εθνικός πολιτικός λόγος. Δηλαδή να διαμορφωθεί ένας στρατηγικού χαρακτήρα λό-

γος, ο οποίος και υπάρχει εις πείσμα αυτών που πιστεύουν ότι η Ελλάδα είναι μία χώρα πολύ πιο πρόχειρη, πολύ πιο ερασιτεχνική, πολύ πιο αναποτελεσματική από ό,τι πράγματι είναι στα θέματα αυτά. Έχω αναφερθεί κατ' επανάληψη στο επιχείρημα πως εκ των πραγμάτων από το 1974 μέχρι σήμερα οι διαδοχικοί χειρισμοί των κυβερνήσεων, παρά τα λάθη που έχουν γίνει, αναδεικνύουν μία ενιαία εθνική στρατηγική πολιτική. Και αυτή η στρατηγική γίνεται αντιληπτή από την άλλη πλευρά, ενώ δεν γίνεται σχεδόν ποτέ αντιληπτή από εμάς τους ίδιους.

Έχουμε υποχρέωση ως ΠΑΣΟΚ, ως ιστορικός διάδοχος της δημοκρατικής παράταξης, ως κόμμα κυβερνητικής πλειοψηφίας και κυβερνητικής ευθύνης, να διατυπώσουμε έναν τέτοιο λόγο, ένα λόγο εθνικής στρατηγικής στα θέματα αυτά. Και αυτός είναι ο πατριωτισμός, ο πατριωτισμός της συγκεκριμένης ανάλυσης, της γνώσης των συσχετισμών, των αποτελεσματικών χειρισμών και της εμμονής στην εθνική αξιοπρέπεια, στην εθνική ακεραιότητα, δηλαδή στους όρους της υπόστασης του τόπου αυτού.

Πρέπει λοιπόν το μήνυμα που θα εκπέμψουμε να είναι ένα μήνυμα αισιοδοξίας, ένα μήνυμα ανάταξης, ένα μήνυμα το οποίο θα ανοίγει πραγματικά την επόμενη εποχή, δηλαδή τον

21ο αιώνα και θα αποδεικνύει ότι τα κόμματα και ιδίως τα προοδευτικά, ευρωπαϊκά, σοσιαλιστικά κόμματα, όπως το ΠΑΣΟΚ, μπορούν να οργανώσουν και να καθοδηγήσουν πολιτικά την πορεία του τόπου στην επόμενη χιλιετία.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η ΚΕΝΤΡΟΑΡΙΣΤΕΡΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

* Δημοσιεύθηκε στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία», 21.9.97.

Η αυτοτοποθέτηση προσώπων και συλλογικών υποκειμένων (όπως τα κόμματα ή οι ενώσεις πολιτών) στην Αριστερά, σήμερα στα τέλη του 20ού αιώνα και μέσα στα συμφραζόμενα μιας μεταβιομηχανικής κοινωνίας, σημαίνει δύο κατά βάση πράγματα: Πρώτον, τη δήλωση ένταξης σε μια συγκεκριμένη πολιτική παράδοση, με ό,τι αυτή συνεπάγεται ιστορικά ιδίως για την Ευρώπη. Και, δεύτερον, την ανακοίνωση μιας ιδεολογικής προδιάθεσης ως προς την αντιμετώπιση των θεμάτων που ανήκουν στη σφαίρα της πολιτικής, δηλαδή έχουν κάποια κρισιμότητα για την οργάνωση και την άσκηση της εξουσίας –όχι μόνο με τη στενή, θεσμική και τυπική, αλλά με την ευρύτερη δυνατή και ουσιαστική έννοια του όρου.

Άλλωστε αυτή ήταν εξαρχής η ιδιαίτερη πολιτική ταυτότητα της Αριστεράς: η οργάνωση ε-

νός πολιτικού υποκειμένου με στόχο την κατάληψη και την άσκηση της εξουσίας. Υπό την έννοια αυτή, το μείζον θεωρητικό, δηλαδή στρατηγικό, πρόβλημα της Αριστεράς ήταν πάντοτε η κατάκτηση της εξουσίας –ακόμα και εκεί όπου δεν άσκησε ποτέ εξουσία ή ακόμα και εκεί όπου η εκλογική της επιρροή παρέμεινε μικρή.

Η αυτοσυνειδησία της Αριστεράς διαμορφώνεται συνεπώς με την ανύψωση του «κοινωνικού ζητήματος» (όπως αυτό οριζόταν στον 19ο και στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα) σε πολιτικό ζήτημα. Το προνομιακό πεδίο της Αριστεράς ήταν το πολιτικό πεδίο ως συμπύκνωση και σύνθεση όλων των κοινωνικών συσχετισμών και όχι ως πεδίο ταυτόσημο με την τυπική λειτουργία των πολιτικών θεσμών μακριά από την κοινωνία, τη διαστρωμάτωση και τις αντιθέσεις της. Επ' αυτού λοιπόν αναπτύχθηκαν όλοι οι θεωρητικοί και πολιτικοί προβληματισμοί για το κράτος και τη σχέση του με την οικονομία και τις λειτουργίες της, την κοινωνία και τις νοοτροπίες της.

Το υπαρξιακό συνεπώς πρόβλημα της Αριστεράς (υπό όλες τις εκδοχές της, συνήθως ιδιαίτερα μετριοπαθείς στις ημέρες μας) είναι ότι τώρα πλέον ανώτερο στάδιο της πολιτικής, όπως και αν την ορίσει κανείς (ως πεδίο δράσης,

ως θεσμική δραστηριότητα, ως ιδιαίτερη ευαισθησία για το γενικό συμφέρον, ως ιδιαίτερη μέριμνα για τη διαμόρφωση της ιστορίας) εμφανίζεται να είναι η κατάργησή της.

Η πολιτική, ως σύνθετη και συναιρετική δραστηριότητα, μετατρέπει επιμέρους κοινωνικές καταστάσεις, κοινωνικές διεκδικήσεις, οικονομικές διεργασίες, συλλογικές ή άλλες νοοτροπίες, ανθρωπολογικά στερεότυπα, ψυχολογικά αρχέτυπα σε ένα ενιαίο πρόβλημα εξουσίας (άσκησης, αμφισβήτησης και επιρροής της). Τώρα όμως όλα αυτά τείνουν να επιμεριστούν, να καταστούν ξανά όχι «πολιτικά» αλλά «κοινωνικά» προβλήματα. Και μάλιστα να επιμεριστούν πολύ περισσότερο από ό,τι στο πλαίσιο της βιομηχανικής κοινωνίας, με την οποία συνδέονται κατά βάση ιστορικά αυτές οι έννοιες, καθώς η σύγχρονη, ευέλικτη, μεταμοντέρνα και, φυσικά, μεταβιομηχανική κοινωνία είναι κοινωνία της πολύ μεγαλύτερης ποικιλίας και των πολύ περισσότερων διακρίσεων και άρα αντιθέσεων και αντιφάσεων στο εσωτερικό της.

Η προηγούμενη παρατήρηση συνδέεται ευθέως με την αντιπροσωπευτική δημοκρατία ως ιστορικό φαινόμενο, δηλαδή ως συγκεκριμένη μορφή κράτους: όχι μόνον η πολιτική όπως την εννοούμε, αλλά και η Αριστερά, όπως την αντι-

λαμβάνομαστε τουλάχιστον στην Ευρώπη (δηλαδή στην ευρωπαϊκή ιστορία), συνδέονται με την αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι οι επιμέρους εκδοχές της Αριστεράς, με τη γνωστή ιστορική τους εξέλιξη, ορίζονται εν πολλοίς με κριτήριο τη στάση τους απέναντι στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία: τους δύο τελευταίους αιώνες αποδείχτηκε ότι η δημοκρατία, όπως την αντιλαμβανόμαστε, ή θα είναι οργανωμένη στο πλαίσιο των γνωστών, λίγο ή πολύ, αντιπροσωπευτικών θεσμών ή δεν θα υπάρχει. Αυτό έδειξε η εμπειρία του «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Τα θεμελιώδη συνεπώς ζητήματα που καλείται, κατά τη γνώμη μου, να αντιμετωπίσει η ευρωπαϊκή Αριστερά –και πιο συγκεκριμένα τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα– είναι η σχέση της με αυτό που ονομάζεται «αντιπροσωπευτική δημοκρατία» και αυτό που ονομάζεται «πολιτική».

Μέσα στις αδρές διαστρωματώσεις της βιομηχανικής κοινωνίας η Αριστερά ως πολιτικό υποκείμενο είχε λίγο ή πολύ συγκεκριμένη πολιτική ταυτότητα. Θα έλεγα καλύτερα ότι είχε ένα, λίγο ή πολύ, σαφές και προφανές κέντρο βάρους ως προς τις κοινωνικές δυνάμεις που διεκδικούσε να αντιπροσωπεύσει. Επιπλέον δε είχε

και μία συγκεκριμένη, μία «διαφορετική» αντίληψη ως προς το πώς και γιατί θέλει να ασκήσει την πολιτική εξουσία. Η αντίληψή της γύρω από το πώς συντίθεται το «γενικό συμφέρον» ήταν (με διαφορετικό βαθμό απλότητας και καθαρότητας, αλλά πάντως σε γενικές γραμμές) σαφής.

Στη μεταβιομηχανική κοινωνία το σύγχρονο πεδίο της πολιτικής συγκροτείται σε τελείως άλλη βάση: τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είναι υποχρεωμένα να κινηθούν μέσα στη λογική της πολυσυλλεκτικότητας, αλλιώς δεν έχουν πολιτικό λόγο ύπαρξης ως κόμματα εξουσίας. Η εκδοχή συνεπώς που προβάλλουν για το πώς πρέπει να γίνει αντιληπτό και να υπηρετείται το γενικό συμφέρον είναι εκ των πραγμάτων πολύ ευρύτερη και ευέλικτη, έτσι ώστε να διαμορφώνουν κοινωνικές συναινέσεις και εκλογικές πολυσυλλεκτικές δυνατότητες.

Για να χρησιμοποιήσω ένα κάπως πιο γλαφυρό παράδειγμα: οι έννοιες που κυριαρχούν πλέον στο λόγο της ευρωπαϊκής Αριστεράς είναι αυτές της δημοσιονομικής πειθαρχίας, της μακροοικονομικής ισορροπίας, της ανταγωνιστικότητας, των ρυθμών ανάπτυξης και όχι αυτές της κοινωνικής δικαιοσύνης ή, πολύ περισσότε-

ρο, της κοινωνικής ανατροπής. Ο Κένυς φαίνεται να είναι το ακραίο θεωρητικό όριο της ευρωπαϊκής Αριστεράς.

Κάτω από όλα αυτά υφέρπει φυσικά το αυτονόητο αλλά κομβικό ερώτημα, αν υπάρχει δυνατότητα να συγκροτείται, σε ευρωπαϊκό ιδίως επίπεδο, μια «διαφορετική» πρόταση εξουσίας, που θα διατηρεί τα πολυσυλλεκτικά χαρακτηριστικά και τη διαχειριστική της επάρκεια, χωρίς να εγκαταλείπει τις κοινωνικές της ευαισθησίες και τις ιδεολογικές της προδιαθέσεις.

Σοβαρή απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν μπορεί να δοθεί κατά τρόπο αφηρημένο και γενικό. Όλα αυτά κρίνονται κατά περίπτωση και εκ του αποτελέσματος. Εκείνο όμως που προϋποτίθεται –γί' αυτό φαντάζομαι ότι συζητάμε– είναι η ιστορική (άρα και η ιδεολογική και πολιτική-πρακτική) αυτογνωσία της ευρωπαϊκής Αριστεράς και η συνειδητοποίηση της ανάγκης για εμμονή στο πεδίο της πολιτικής, όπως το ορίσαμε προηγουμένως.

Για να χρησιμοποιήσω ένα κοινότοπο παράδειγμα στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: το βασικό έλλειμμα για το οποίο ευθύνεται κυρίως η ευρωπαϊκή Αριστερά δεν είναι το περιβόητο «δημοκρατικό έλλειμμα», σε σχέση ιδίως με τις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

και των εθνικών κοινοβουλίων, αλλά το «πολιτικό έλλειμμα» που δημιουργείται μέσα από τη συνεχή διάθλαση των κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών κάθε χώρας έως ότου αυτοί φτάσουν τελείως αφυδατωμένοι και εξουθενωμένοι στο επίπεδο του Συμβουλίου. Εκεί δεν συνοψίζονται σε κάποιον «κοινωνικό» συσχετισμό με την έννοια που έχει ο όρος σε εθνικό επίπεδο, αλλά σε κάποιον άλλου τύπου πολιτικό συσχετισμό, που κυριαρχείται από γραφειοκρατικές προσεγγίσεις, συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων και πίεσης ή εθνικές ευαισθησίες, προκαταλήψεις και προτάγματα.

Αν λοιπόν έχει κάποια σημασία ο ισχυρισμός ότι το κρίσιμο πεδίο για την ευρωπαϊκή Αριστερά είναι το πεδίο της πολιτικής, τότε είναι απολύτως αναγκαίο να αποσαφηνιστεί ότι «αριστερό», ευρωπαϊκού μάλιστα τύπου, στις ημέρες μας δεν είναι ούτε αυτό που είναι πολιτικά αρχαϊκό ούτε όμως και αυτό που είναι πολιτικά soft.

Η soft αντίληψη για την πολιτική εκδηλώνεται ως επίμονο αλλά μονοθεματικό ενδιαφέρον (π.χ. οικολογικό και πολιτιστικό).

Αυτό όμως ακυρώνει από μόνο του τη βασική λειτουργία της πολιτικής, που είναι η συναίρεση επιμέρους αντιθέσεων, διεκδικήσεων και συσχετισμών σε μια εφαρμόσιμη ή υποστηρίξιμη

πρόταση εξουσίας. Προκαταρκτική άρα αλλά θεμελιώδης προϋπόθεση για την ευρωπαϊκή Αριστερά είναι να επαναπολιτικοποιήσει την ίδια τη δική της αντίληψη.

Στη χώρα μας καθώς διεξάγεται μία δοκιμαστική και διστακτική ακόμη συζήτηση για την Κεντροαριστερά, όλα αυτά τίθενται υπό σχετικά καλύτερους όρους για δύο κυρίως λόγους:

Ο πρώτος είναι η παραδοσιακή ελληνική υπερπολιτικοποίηση. Αυτό όμως το απόθεμα εξαντλείται μάλλον γρήγορα. Ο δεύτερος είναι η ίδια η βαθύτερη παραδοχή που κρύβει μέσα της η έννοια της Κεντροαριστεράς.

Εκ καταγωγής η έννοια αυτή στη δεκαετία του '60 σήμαινε είτε μια δήλωση μετριοπάθειας εκ μέρους ενός τμήματος της παραδοσιακής Αριστεράς, που εφαπτόταν με το τότε ακόμη παράνομο Κ.Κ.Ε. μέσα στις συνθήκες της μετεμφυλιακής εποχής, είτε μια δήλωση σαφέστερης ριζοσπαστικής διάθεσης ενός τμήματος των τότε κεντρώων δυνάμεων.

Σήμερα όμως η έννοια της Κεντροαριστεράς δεν μπορεί να εγκλωβιστεί ούτε στους παραδοσιακούς συμβολισμούς της δεκαετίας του '60 ούτε σε μία «γραφειοκρατική-κομματική» αντίληψη για τις οργανωτικές ή τις εκλογικές σχέσεις μεταξύ κομμάτων, διαφορετικού μεγέθους

και διαφορετικής ιστορικής διαδρομής, αλλά συγγενών αντιλήψεων.

Η αναζωπύρωση της έννοιας της Κεντροαριστεράς κομίζει μια πολύ πιο κρίσιμη συμπαραδήλωση: Ενώ σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες η βασική πολιτική αγωνία των περισσότερων σοσιαλιστικών ή σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων είναι η εκλογική προσέγγιση των «κεντρώων» δυνάμεων, στην Ελλάδα η σταδιακή διαμόρφωση του ΠΑΣΟΚ έχει σε μεγάλο βαθμό διασφαλίσει αυτή την όσμωση μεταξύ Αριστεράς και «Κέντρου» υπό την παλιά έννοια του όρου.

Υπάρχει όμως και η σύγχρονη έννοια του «Κέντρου»: φαινομενικά αθώα αλλά σε μεγάλο βαθμό διαλυτική για την έννοια της πολιτικής, αν ως σύγχρονο Κέντρο θεωρηθεί μια μαζική δήλωση πολιτικής αμηχανίας ή αδιαφορίας, που προσλαμβάνει τη μορφή της αυτοτοποθέτησης στο μέσον του πολιτικού φάσματος, δηλαδή παντού και πουθενά.

Υπό την έννοια αυτή η σύγχρονη Κεντροαριστερά δηλώνει μετριοπάθεια και ευελιξία αλλά όχι ιδεολογική και πολιτική παραίτηση. Δηλώνει ευρυχωρία και πολυσυλλεκτικότητα αλλά όχι απώλεια ταυτότητας (δηλαδή απώλεια της αίσθησης της ιστορίας και των συσχετισμών). Μία παρόμοια προσέγγιση μπορεί πράγματι να τρο-

φοδοτήσει και την εγχώρια αλλά και την ευρωπαϊκή συζήτηση για το μέλλον της πολιτικής και της δημοκρατίας, δηλαδή για το μέλλον της ευρωπαϊκής Αριστεράς.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ»
ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 1999
ΣΕ 5.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ,
ΣΕ ΧΑΡΤΙ CHAMOIS ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ 120 GR
ΣΤΙΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ «ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ»
ΑΔ. ΣΤΑΥΡΟΥ 15, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Αν το πρώτο στοιχείο μιας σύγχρονης ευρωπαϊκής σοσιαλιστικής αντίληψης στην αυγή του 21ου αιώνα είναι η ανάγκη υποστήριξης της πολιτικής και της ιδεολογίας, το δεύτερο στοιχείο είναι η ανάγκη της καινοτομίας και της νεωτερικότητας ή μάλλον της μετανεωτερικότητας: η ανάγκη να παρακολουθούμε τις εξελίξεις και τις μεταβολές που επέρχονται σε αυτές όχι αμυντικά και συντηρητικά αλλά με διορατικότητα, ενόψει των νέων κοινωνικών σχέσεων και καταστάσεων που διαμορφώνονται. Και βέβαια τρίτη θεμελιώδης ανάγκη είναι η ανάγκη διαφύλαξης της κοινωνικής συνοχής.

ISBN 960-374-019-5

9 789603 740193